KUR'AN ARAŞTIRMALARINDA YAPAY ZEKÂ

Dr. İrfan Kara

Kitap Dünyası

KUR'AN ARAŞTIRMALARINDA
YAPAY ZEKÂ

Dr. İrfan KARA

Kitap Dünyası

Kur'an Araştırmalarında Yapay Zekâ

Dr. İrfan KARA

Editör:
Dr. Cihan KARA

Genel Yayın Yönetmeni:
Mustafa ÇALIŞKAN

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Yayın No: 657

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN: 978-605-351-234-9

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarın izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır.

Kapak Tasarım: DİZGİMİZANPAJ.COM
Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŞ**
meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:
Fotokopi 99
Fevzi Çakmak Mh. 10742 Sk. No: 13/1
Karatay/KONYA
Sertifika No: **76711**

Ekim 2024 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları
Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

Dr. İrfan KARA

1987 yılında Düzce'de doğdu. 2005 yılında Bolu Mengen İmam Hatip Lisesinden, 2013 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2014 yılında Araştırma Görevlisi olarak Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başladı. 2017 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde "*Kur'an'ın Anlaşılmasında Eşanlamlılık Sorunu*" başlıklı çalışmayla yüksek lisansını, 2022 yılında ise "*Ezeli Kur'an Tasavvurunun Tefsir Geleneğindeki Yeri ve Modern Dönem Kur'an Çalışmalarındaki Yansımaları*" adlı çalışmayla doktorasını tamamladı. Hâlen aynı fakültede Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmakta olan yazar, Arapça ve İngilizce bilmekte olup evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 5
KISALTMALAR 7
ÖN SÖZ 9

GİRİŞ

a) Araştırmanın Önemi ve Amacı 11
b) Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları 13
c) Konu İle İlgili Önceki Araştırmalar 16

BİRİNCİ BÖLÜM
YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİ

1.1. Yapay Zekânın Tanımı ve Kısa Tarihçesi 27
1.2. Üretken Yapay Zekâ 36
1.3. Bilimsel Araştırmalarda Yapay Zekâ Kullanımının Etik Boyutu 43

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN ARAŞTIRMALARINDA YAPAY ZEKÂ

2.1. Literatür Tarama 66
2.2. Hipotez Oluşturma ve Yöntem Belirleme 78
2.3. Ayetlerin Tercüme Edilmesi ve İ'rablarının Yapılması 83
2.4. Tefsir Metinlerinin Harekelenmesi ve Türkçeye Çevrilmesi 107

2.5. Ayetlerin Tefsir Geleneğindeki Anlamlarının İncelenmesi 114
2.6. Kur'an'daki Konu ve Kavramların Tespit ve Analizi 123
2.7. Kavram Haritası Oluşturma 137
2.8. El Yazması ve Matbu Eserlerin Dijitale Aktarılması 143
2.9. Anket, Soru Formu Oluşturma 146
2.10. Kaynakların Düzenlenmesi 149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YAPAY ZEKÂNIN KUR'AN YORUMU

3.1. Ayetlerin Genel Yorumlanması 166
3.2. Ayetin Mantûkundan Mefhûmunun Çıkarılması 179
3.3. Çelişkili Olduğu Düşünülen Ayetlerin Yorumlanması 187
3.4. Zamirlerin Merciilerinin Tespiti 193
3.5. Tartışmalı Meselelerin Yorumlanması 199
3.6. Ayetlerin Görsel Olarak Tasvir Edilmesi 211
3.7. Özel GPT Oluşturma: Müfessir GPT ve Müfessir GPT-2 223

SONUÇ 255
KAYNAKÇA 259

KISALTMALAR

Ai	: Artificial Intelligence
b.y.	: Basım Yeri Yok
bk.	: Bakınız
bs.	: Basım
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
GPT	: Generative Pre-trained Transformer *Üretken, Önceden Eğitimli Dönüştürücü*
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştırınız
ö.	: Ölüm Tarihi
sad.	: Sadeleştiren
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
Üyz	: Üretken Yapay zekâ
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve devamı
y.y.	: Yayıncı Yok
Yök	: Yükseköğretim Kurulu
Ysa	: Yapay Sinir Ağları
Yz	: Yapay zekâ

ÖN SÖZ

Tekerlek, barut, pusula, matbaa, buhar makinesi, telefon, elektrik, antibiyotik ve internet gibi buluşlar insanlık tarihine yön veren önemli buluşlar arasındadır. Çağımızda ise birçok alanı etkileyen buluşların en önemlisi şüphesiz yapay zekâ teknolojileridir. Hatta bu teknolojinin ortaya çıkması Edward Fredkin'e göre sadece çağımızda değil, tüm insanlık tarihi boyunca gerçekleşen üç önemli olaydan biridir. Ona göre insanlık tarihinde üç büyük olay vardır. Evrenin oluşumu, yaşamın başlangıcı ve bunlarla aynı değerde öneme sahip olan yapay zekânın ortaya çıkışı.[1] Bu teknolojiler insanların yaptığı birçok beceriyi çok daha hızlı ve en az hata ile yapabilmektedir. Bu bağlamda önde gelen yapay zekâ araştırma şirketlerinden biri olan OpenAI, misyonunu yapay zekânın tüm insanlığa fayda sağlamasını temin etmek şeklinde açıklamaktadır.

Son yıllarda yapay zekâ alanında kaydedilen ilerlemeler, birçok alanda devrim niteliğinde değişikliklere yol açmıştır. Ancak bu çalışmanın ele alınma sebebi, ilgili teknolojilerin bir konu hakkında özgün sayılabilecek metinler üretebilmesi ve bunları analiz ederek yorumlayabilme yeteneğidir. Kur'an'a da günümüzde bir metin olarak muhatap olduğumuzdan yapay zekâ uygulamalarının Kur'an'ı analiz etme ve yorumlama becerisinin hangi seviyede olduğu önem kazanmaktadır. Ayrıca asırlar boyu müellifler, Kur'an'ın mesa-

---

1 Tübitak, "Yapay zekâ", *Bilim ve Teknik Dergisi* (2001), 38.

jını doğru bir şekilde kavrayabilmek için çeşitli yöntemler ve yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Her dönemin getirdiği imkânlar ve zorluklarla Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya çalışmak, İslam ilim geleneğinin temel bir meselesi haline gelmiştir. İşte bu çalışma da Kur'an'ın doğru anlaşılmasının önemini teknolojik gelişmeler ışığında yeniden değerlendirmekte ve yapay zekâ teknolojilerinin bu sürece nasıl katkı sağlayacağını tartışmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm genel olarak yapay zekâ teknolojilerinin tarihsel sürecini ve bu teknolojilerin bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından incelenmesi içermektedir. İkinci bölümde Kur'an araştırmalarında yapay zekâ uygulamalarının potansiyel kullanım alanları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise temelde yapay zekâ uygulamalarının alanın konularına, problemlerine ve ayetlere karşı bir müfessir gibi yaklaşıp yaklaşamayacağının tahlil ve tespiti yapılmıştır. Genel olarak ikinci ve üçüncü bölüm itibariyle çalışmanın teorik değil, uygulama yönü ağır basan bir çalışma olduğu belirtilmelidir.

Yapay zekâ teknolojileri ve işleyiş prensipleriyle ilgili teorik meseleleri anlamamda büyük katkılar sağlayan Dr. Cihan KARA'ya samimi teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca eserin oluşum sürecinde fikirsel katkılarıyla destek veren Prof. Dr. Fatih TİYEK'e, Prof. Dr. Zekeriya PAK'a ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, bu süreçte gösterdikleri sabır ve özveri için değerli eşim Fatma Zehra'ya ve çocuklarım Selim ile Hilal'e şükranlarımı arz ediyorum.

İrfan KARA

KAHRAMANMARAŞ -Ekim 2024

GİRİŞ

a) Araştırmanın Önemi ve Amacı

İslam düşünce tarihinde, Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması ve yorumlanması, müminler için temel bir gaye olagelmiştir. Zira Kur'an'ın inananlar için bir hidayet rehberi oluşu, onun doğru anlaşılmasına bağlıdır. Nüzulünden günümüze kadar da Kur'an'ın anlaşılmasına ve yorumlanmasına dair geleneksel yorum faaliyetlerinin merkezinde daima insan faktörünün yer aldığı görülmektedir. Bu durum bir yandan tefsir ilminde insan faktörünün önemini vurgularken diğer yandan insani zaafların ve önyargıların yorum sürecine olan etkisini de gündeme getirmektedir. Anlama ve yorumlama faaliyetindeki insan faktörü nedeniyle çoğunlukla Kur'an'ın doğru anlaşılması ve yorumlanmasına dair yazılan eserlerde daima müfessirin objektif, tarafsız, ön yargısız olmasının gerekliliğinden bahsedilmektedir.

Günümüzde, teknolojinin hızlı gelişimi ve yapay zekâ alanındaki ilerlemeler, Kur'an araştırmaları ve yorumu için yeni ufuklar açmaktadır. Özellikle doğal dil işleme yeteneğine sahip olan yapay zekâ uygulamalarının, insanların yazdığına benzer şekilde bütünsel bir bağlama ve kurguya sahip metinler üretebilmesi ve insanlar gibi metinleri analiz edebilmesi oldukça önemlidir. İşte bu özelliğine binaen çalışmanın önemi, çağımızın en dikkat çekici teknolojik gelişmelerinden biri olan yapay zekânın, Kur'an araştırmalarındaki ve yorumundaki potansiyel katkılarını ve olası risklerini sistematik bir yaklaşımla ele almasında yatmaktadır. Çünkü dijital çağın ge-

tirdiği yenilikler, Kur'an araştırmalarını da etkilemekte ve bu alanda yeni yöntem ve yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca yapay zekâ teknolojilerinin Kur'an araştırmalarına entegre edilmesi, geleneksel yorum yöntemlerine yeni bir boyut kazandırma potansiyeli taşımaktadır. Bu çalışma, söz konusu potansiyeli sistematik bir şekilde ele alarak, yapay zekânın ilerideki Kur'an araştırmalarına ne ölçüde katkıda bulunabileceğini ve hangi alanlarda şu an için yetersiz kaldığını ele almaktadır.

Çalışmada odaklanılan diğer bir önemli yön ise insan olmadığı için insani önyargılardan uzak olduğu varsayılan yapay zekâ uygulamalarının Kur'an'ı analiz ederek, tarafsız ve objektif anlam ve yorumlar sunup sunamayacağının tespit edilmesidir. Bu noktada, geleneksel tefsir yöntemlerinde sıkça vurgulanan müfessirin objektif, tarafsız ve önyargısız olma gerekliliği ile yapay zekânın bu nitelikleri karşılama potansiyeli mukayese edilecektir. Diğer bir deyişle objektif, tarafsız ve önyargısız bir yaklaşımın yapay zekâ uygulamalarında mümkün olup olmadığı, üzerinde durulacak önemli noktalardan biridir.

Çalışmanın en temel amacı ise yapay zekâ teknolojilerinin Kur'an araştırmalarında ve yorumunda kullanımının potansiyel fırsat ve risklerini ortaya koymaktır. Özellikle doğal dil işleme yeteneğine sahip sohbet robotlarının, bir müfessir gibi ayetlere yaklaşıp yaklaşamadığının tahlil ve tespit edilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, yapay zekânın Kur'an araştırmalarındaki muhtemel kullanım potansiyellerinin yanı sıra olası riskler karşısında dikkat edilmesi gereken noktalar ve alınması gereken önlemlerle ilgili bilgi ve öneriler sunmak da çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. İşte bu amaçlar doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranacaktır:

-Yapay zekâ Kur'an araştırmalarında ve yorumunda hangi aşamalarda ve işlevlerde kullanılabilir? Alana katkısı ve ortaya çıkabilecek potansiyel riskler nelerdir?

-Yapay zekânın beşeri önyargılardan arındırılması mümkün müdür? Bu bağlamda yapay zekâ Kur'an'ı analiz ederek tarafsız ve objektif yorumlar sunabilir mi?

-Kur'an'daki ayetlerin içerdiği derin anlamlar ve nüanslar yapay zekâ uygulamaları tarafından tam olarak kavranabilir mi?

-Yapay zekâ bir müfessir olarak nitelenebilir mi? Kur'an'ı anlama faaliyetinde müfessirin yerini alabilir mi ya da tamamlayıcı bir rol üstlenebilir mi?

Sonuç olarak, bu çalışma ile Kur'an araştırmalarında yapay zekâ kullanımının imkânları, sınırlılıkları ve olası etkileri ortaya konularak, bu alanda ileride yapılacak çalışmalara zemin hazırlanması hedeflenmektedir. Böylece Kur'an'ın daha iyi anlaşılması ve yorumlanması yolunda teknolojinin sunduğu imkânların değerlendirilmesi ve bu süreçte ortaya çıkabilecek zorlukların öngörülmesi mümkün olacaktır.

b) Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Yapay zekâ ile ilgili teorik bilgilerin verildiği birinci bölümünde sosyal bilimler alanında yoğun olarak başvurulan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise yapay zekâ uygulamalarının kullanım mantığına uygun olarak soru ve cevaplarla veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Çalışmada teorik yön yerine daha çok uygulama yönüne ağırlık verilmiştir. Dolayısıyla teorik açıdan yapay zekâya dair çok fazla ayrıntılara girilmemiş, genel anlamda yapay zekâ konusunda bir zihinsel altyapı oluşturulmasıyla yetinilmiştir. Ayrıca çalışmada doğrudan yapay zekâ uygulamalarının verdiği hatalı bilgilere işaret edilmesi,

onların düzeltilmesi gibi bir yöntem de takip edilmemiştir. Fakat zaman zaman kıyaslama gerektiren durumlarda hatalı bilgilere temas edilen yerler olmuştur. Zaten çalışmadaki en temel amaç, mevcut yapay zekâ uygulamalarının Kur'an araştırmalarındaki potansiyellerini göstermek ve test etmek olduğundan, doğru ya da yanlış bilgilerin yer alması, bu potansiyelin tespit edilmesi açısından gerekli bir unsurdur.

Ülkemizde yaygın olarak kullanılan yapay zekâ uygulamalarının başında ChatGPT,[2] Gemini,[3] Copilot[4] ve Claude[5] gelmektedir. Bu çalışmanın da ikinci ve üçüncü bölümleri Copilot hariç diğer üç yapay zekâ uygulaması üzerinden ele alınmıştır. Bu üç yapay zekâ uygulamasından sadece ChatGPT'nin ücretli versiyonu kullanılmış, diğerlerinin ise ücretsiz versiyonlarından istifade edilmiştir. Ayrıca bu uygulamaların kullanımları her başlık altında eşit düzeyde olmamıştır. Aynı konuda benzer cevaplar verilmişse bir ya da ikisiyle yetinilmiş, hangi konuda hangi uygulama daha başarılı yanıtlar sunmuşsa özellikle bunlar belirtilmiştir. Başka bir ifadeyle uygulamaların bir soru altında karşılaştırılmasını sağlayacak cevaplar, potansiyellerini daha iyi ortaya koyacağı için bu kıyaslamalara odaklanılmıştır.

Çalışmada, doğrudan konulara ibtidai düzeyde yaklaşarak bir ayetin veya sûrenin tefsirini yapma ya da Kur'an ilimlerinde yer alan konulardan sorular sorarak bunları açıklama gibi yaklaşımlar üzerinden yapay zekânın potansiyeli değerlendirilmemiştir. Özellikle dini ilimlerde, bu bağlamda yapay zekânın verdiği cevapları doğru veya yanlış şeklinde

2 https://chatgpt.com/ Erişim Tarihi: 28.06.2024
3 https://gemini.google.com/app?hl=tr Erişim Tarihi: 28.06.2024
4 https://copilot.microsoft.com/ Erişim Tarihi: 28.06.2024
5 https://claude.ai/login?returnTo=%2F%3F Erişim Tarihi: 28.06.2024

nitelendiren çalışmaların olduğu görülmektedir. Ancak yapay zekânın eğitilebilir ve kişiselleştirilebilir olma özelliği dikkate alınmadan yapılan bu tür çalışmaların çok isabetli olması beklenemez. Bu bağlamda çalışmada özellikle üçüncü bölümün son başlığında yapay zekânın kişiselleştirilme özelliğinden faydalanılarak kullanım örnekleri üzerinde durulmuştur.

Bilimsel araştırmalarda genel kural, başka yerden aynen alıntılanan ifadelerin italik yapılmasından yanadır. Ancak çalışma uygulama ağırlıklı olduğu için okuyucuyu yormama adına, görsel kaygılar ön planda tutularak yapay zekâ modellerinden alınan cevaplar italik yapılmamıştır. Uygulamaların verdiği yanıtlar, sağdan ve soldan içerlek yapılarak, tırnak içine alınmış ve cümle sonunda hangi modelin, hangi versiyonu kullanılmışsa parantez içinde belirtilmiştir. Bu uygulamaların sorulara verdiği cevapların uzun olması ve aynı başlık altında farklı yapay zekâ uygulamalarından faydalanılması sebebiyle, çoğu zaman ilgili başlıklarda iki-üç örnekle sınırlı kalınmıştır. Bu şekilde örneklerin çoğaltılmaması, çalışmanın hacminin artmasını engellemiştir. Ancak okuyucular ve araştırmacılar, verilen örneklerden yola çıkarak konulara dair farklı kullanım potansiyelleri keşfedebileceklerdir.

Yapay zekâ teknolojilerinin insan becerilerini taklit ederek özgüne yakın düzeyde metinler oluşturduğu ifade edilse de bu uygulamaların web taramasının yanı sıra öncelikle eğitildiği veri tabanları bulunmaktadır. Bunların hangi verilerden hareketle eğitildiği, çalışma algoritmalarının nasıl işlediği gibi hususlar ise tam olarak şeffaf olmadığından üretilen metinlerin kaynağı noktasında bir belirsizlik vardır. Üstelik zikredilen bu eğitim veri tabanlarının bazı önyargıları içerebileceği göz önünde bulundurulmalı ve bu önyargıların

yapay zekâ tarafından üretilen metinlere yansıyabileceği unutulmamalıdır. Bununla birlikte yapay zekâ uygulamalarının İngilizce özelinde daha başarılı çalıştığı, daha özgün ve kurgusal açıdan daha güçlü metinler üretebildiği bilinse de bu çalışma, muhatap kitlesi göz önünde bulundurularak, uygulamaların Türkçe sorulara verdiği Türkçe yanıtlar üzerinden ele alınmıştır.

Bu eser, içerik itibariyle gerek tefsir gerekse diğer dini ilimler alanında yapay zekâyla ilgili yapılan ilk çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu nedenle bazı eksikliklerin ve gözden kaçan hususların olması muhtemeldir. Ayrıca burada vurgulanması gereken diğer bir önemli husus ise çalışmanın büyük oranda Haziran 2024 itibariyle sohbet robotlarının mevcut özellikleri üzerinden nihai şeklini almasıdır. Dolayısıyla eserin içeriğinde eleştirilen ya da yapay zekânın Kur'an araştırmalarında kullanımında bağlantısı kurulamayan hususların olması ve bunların ileride değişmesi de pekâlâ mümkün ve muhtemeldir. Çünkü yapay zekâ alanındaki uygulamaların her versiyonuyla birlikte yeni özellikler eklenmekte, önceki sürümlerin yapamadığı beceriler yeni sürümlere kazandırılabilmekte ve eğitim verilerinin hacimleri binlerce kat artabilmektedir. İşte zikredilen bu bilgilerden hareketle çalışmanın değerlendirilmesi ve dini ilimler alanında özellikle tefsir ilminde ileride yapılacak çalışmaların bu hususları göz ardı etmemesi gerekmektedir.

c) Konu İle İlgili Önceki Araştırmalar

Yapay zekâ alanında, son yıllarda çeşitli disiplinlerde yoğun bir akademik çalışma yürütülmektedir. Bu konuda Tefsir alanında ise Haziran 2024 itibariyle sadece devam eden bir yüksek lisans tezinin olduğu görülmektedir. Tefsir ilminden daha genel olarak dini ilimler alanında, bazı akade-

mik çalışmalar ve çeşitli mecralarda konuyla ilgili yayınlar yapılmıştır. Dini ilimler alanında konuya gösterilen ilgi ve yönelim ise diğer disiplinlerle kıyaslandığında henüz başlangıç düzeyindedir. Dini ilimlerde yapay zekâ konusuyla ilgili yapılan araştırmalara geçmeden önce konunun çeşitli platformlar üzerinden de ele alındığının belirtilmesi gerekmektedir. Bunları kronolojik bir şekilde şöyle sıralayabiliriz: Örneğin 07 Aralık 2020 tarihinde Diyanet TV ekranlarında yayınlanan Farklı Bakış programının 189. bölümünde "*Yapay Zekâ ve Din*" başlığıyla konu, fırsatlar ve tehditler bağlamında masaya yatırılmıştır.[6] Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ve Erzurum İl Müftülüğünce ortaklaşa olarak 17-19 Aralık 2021 tarihleri arasında 10 oturum ve 3 gün süren "*Uluslararası Yapay Zekâ, Transhümanizm, Posthümanizm ve Din Sempozyumu*" düzenlenmiştir. Sempozyumdaki bildiriler Atatürk Üniversitesi Yayınları tarafından basılmış ve e-kitap olarak paylaşıma açılmıştır.[7] Yine Mehmet Akif Ersoy İlahiyat Fakültesi Makü-Uzem işbirliğiyle de *"İslam Hukuku Araştırmalarına Zemin Oluşturması Açısından "Yapay Zekâ"* adlı uluslararası bir sempozyum 15-16-17 Nisan 2022 tarihinde yapılmıştır.[8] Goethe Üniversitesi tarafından yürütülen ve Türk araştırmacıların da görev aldığı *Linked Open Tafsîr* projesinin oluşturulmasında da yapay zekâ kullanılmıştır. Projede yapay zekâ vasıtasıyla Taberî'nin tefsirinde yer alan rivayet malzemesi çeşitli açılardan kategorize edilerek bir veri taba-

6 https://diyanet.tv/farkli-bakis/video/yapay-zekâ-ve-din--farkli-bakis-189-bolum Erişim Tarihi: 02.01.2024

7 https://ekitap.atauni.edu.tr/index.php/product/uluslararasi-yapay-zekâ-transhumanizm-posthumanizm-ve-din-sempozyumu/ Erişim Tarihi: 05.01.2024

8 https://ihyaz.mehmetakif.edu.tr/files/yapay-zekâ-caginda-islam-ve-hukuk.pdf Erişim Tarihi: 05.01.2024

nı oluşturulmuş ve projenin deneme sürümü 2022 yılında kullanıma açılmıştır.[9]

Video paylaşım ve sosyal medya platformlarında yapılmış çeşitli yayınlar da bulunmaktadır. Örneğin Güncel Kelam: Din-Felsefe-Bilim Üzerine Konuşmalar adlı youtube kanalında 12 Ocak 2023 tarihinde "*Din Bilimlerinde Yapay Zekâ*" adlı bir sunum yapılmıştır.[10] Yine 26 Mayıs 2023 tarihinde "*Akademik İslami Araştırmalarda Chat GPT Kullanımı*" başlığıyla İbn Haldun Üniversitesi youtube kanalı üzerinden bir sunum yayınlanmıştır.[11] Aynı şekilde 14 Haziran 2023 tarihinde İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Enstitüsü youtube kanalında "*Yapay Zekâ, Akademi ve Gelecek*" adlı bir sunumun yapıldığı görülmektedir.[12] Tüm bu faaliyetler, dini ilimler alanında yapay zekâ konusuna yönelik son yıllarda artan bir ilginin varlığına işaret etmektedir.

Yapay zekâ konusuyla ilgili Dini ilimler alanında yapılan ve yapılmakta olan tezleri ve makaleleri tespit etmek amacıyla Haziran 2024'de İSAM'ın İlahiyat Fakülteleri Tezler Veri Tabanı, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin tez arama sitesi, dergipark ve Google scholar gibi siteler vasıtasıyla yapılan taramada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

-Tamamlanmış Tezler

Denizer, Ahmet Numan. *Fıtrî Zekâ İle Yapay Zekânın Karşılaştırılması Üzerine Bir Değerlendirme*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2021.

---

9 https://tafsirtabari.com/ Erişim Tarihi: 05.01.2024

10 https://www.youtube.com/watch?v=PFFLqGlNiYM&t=1828s Erişim Tarihi: 05.01.2024

11 https://www.youtube.com/watch?v=EjPuKCGQtOQ Erişim Tarihi: 05.01.2024

12 https://www.youtube.com/watch?v=MWV0QYfFFmc&t=500s Erişim Tarihi: 02.01.2024

Ersan, Songül. *İslam Hukukunda Kişilik Bağlamında Yapay Zekâ Sorunu*. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2022.

Gezer, İbrahim. *İslam Hukukuna Göre Yapay Zekânın Hukuki Mahiyeti*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2022.

Güdendede, Yahya. *Hukuki İşlem Ehliyeti Açısından İslam Borçlar Hukukunda Yapay Zekâ*. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2023.

Kazak, Mehmet. *Yapay zekâ kaygısı, yabancılaşma ve dindarlık ilişkisi.* Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi, Yüksek Lisans Tezi 2023.

Koyuncu, Merve. *Çağdaş Zihin Felsefesinde Yapay Zekâ Tartışmaları -Turing Testi ve Yansımaları-*. Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2015.

Şakar, Büşra. *John Searle'e göre zihin ve yapay zekâ.* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2023.

-Devam Etmekte Olan Tezler

Acar, Emine. *Klasik dönem kelâmındaki insan tasavvurları günümüz yapay zekâ çalışmalarına katkıda bulunur mu? Bedenlenmiş yapay zekâ teorisi çerçevesinde bir değerlendirme*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Atar, Meryem Feyza. *Din Felsefesi Açısından Yapay Zekâ Tartışmaları*. Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Bakour, Adnan. *İslam Hukukunda Yapay Zekâ Uygulamalarının Hükümleri ve Ahlâkî Yönü*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Çaykara, Arzu. *Toplum Bağlamında Yapay Zekâ ve Din.* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Çibik, Sümeyya. *Tercih İmkânı ve Dini Sorumluluk Açısından Yapay Zekâ*. Atatürk Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Çiçek, Numan. *İslam Ceza Hukuku Açısından Yapay Zekâ Fiillerinin Değerlendirilmesi*. Erciyes Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Doktora.

Çinici, Murat. *Din Psikolojisi Alanında Dindarlığın Yapay Zekâ Teknikleri ile İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Doktora.

Doğru, Abdullatif. *Tefsir ve Yapay Zekâ(Tartışmalı Konular ve ChatGPT-4 örneği).* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Doymuş, Furkan Talha. *Yapay Zekâ Teknolojisinin Din Eğitiminde Kullanımı.* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Erbek, Hurşit. *Yapay Zekâ ile İlgili İddiaların Tanrı Tasavvurları Açısından Değerlendirilmesi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Eren, Hilal. *Avantajları ve Dezavantajları Bağlamında Günümüz Yapay Zekâ Teknolojilerinin Dini Hayata Etkisi*. Erciyes Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Eryılmaz, Hüseyin Ensari. *Yapay Zekânın Gelişim Sürecinde Mantık Çalışmalarının Etkisi ve Yapay Zekânın Günümüze Olası Etkileri Üzerine Bir Araştırma.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, Doktora.

Genç, Hasan Kamil. *Yapay Zekânın Müzikal Yaratıcılığı: ChatGPT Örneği*. Marmara Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk Din Musikisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Kurtgöz, Nedime Nur. *İslam Hukuku Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk.* Gaziantep Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

Şengör, İsmail. *Determinizm ve İndeterminizm Tartışmaları Bağlamında Yapay Zekâ ve İnsanın Özgürlüğü*. Balıkesir Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans.

Şeren, Zeynep. *Yapay Zekâ Tartışmalarına Teolojiik Yaklaşım*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Doktora.

Topal, Muharrem Salih. *Yapay Zekâ, Din ve Toplum Etkileşimi*. Trabzon Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans.

Ünal, Büşra. *Özgür İrade Bağlamında Yapay Zekâ ve Bireysel Sorumluluk*. Atatürk Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

-Makale ve Tebliğler

Altun, Muhammed Latif. "Yapay Zekâ Üzerine Fıkhî Bir Analiz". *Dicle İlahiyat Dergisi* 26/2 (Ocak 2024), 227-249

Abbas, Kausar - Muhammad Hafeez. "Yapay Zekâ İslamî Finansa Canlılık Katabilecek mi? Bir Dünya Akademisi Örneği". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/3 (2021), 311-324.

Acar, Ali Kemal. "Din ve Teknoloji Etkileşiminde Yapay Zekâ ve Transhümanizm'e Yaklaşımlar". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2023), 380-406

Bal, Samet Yahya - Berat Sarıkaya. "Kelami Açıdan İnsan Fıtratı ve Bilinci Bağlamında Yapay Zekâ ve Transhümanizm". *Mavi Atlas: Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2022), 404-418.

Büyükada, Samet. "Akademik Yazımda Yapay Zekâ Kullanımının Etik Açıdan İncelenmesi: ChatGPT Örneği". *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (Nisan 2024), 1-12.

Çakır, Furkan. "Yapay Zekâ ve Hadis". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2023), 109-131

Çinici, Murat - Muhammed Kızılgeçit. "Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi". *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (2023), 745-768.

Dağıtmaç, Murat - İsmihan Şimşek. "Fenomen Vaizlerden Yapay Zekâlı Vaizlere". *İslam ve Yorum V*, cilt 3 (2021) 299-319

Davudî, Mahmud. "İnsanın Zekâsı ve Yapay Zekânın Oluşması Üzerine Bir İnceleme". çeviren: F. Mehveş Kayani, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi* ½ (1993), 9-24.

Genç, Cafer. "Kelâmdaki Bilgi-İman Tartışması Yönüyle Yapay Zekâ ve İman Açısından Ortaya Çıkarması Muhtemel Sorun". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 52 (2019), 113-135.

Gökmen, Emrah. "Adam Çalıştıranın Sorumluluğu Özelinde Yapay Zekânın İslâm ve Türk Hukuku Üzerinden Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi". *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (2022), 931-992.

Görgülü, Ülfet, Kesgin, Sena. "Yapay Zekâ Robotlara Ahlâkî ve Hukukî Statü Tanınması Problematiği -İslam Ahlâkı ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme-". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 37-65.

Hafızoğlu, Yakup - Ayşegül Hafızoğlu. "İlkel Putlardan Dijital Putlara: Yapay Zekâ Örneği". *İslam ve Yorum V*, cilt 2 (2021), 183-219.

Kafalı, Hasan. "Yapay Zekâ, Toplum ve Din'in Geleceği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2019), 145-172.

Kızılgeçit, Muhammed - Murat Çinici, Esra Tuysuz. "Yapay Zekâ ile 2020-2025 Yıllarında Cinsiyete Göre Dindarlık Durumunun Tahmini". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 283-307.

Koyuncu, Merve. "Çağdaş Zihin Felsefesinde Yapay Zekâ Tartışmalarına Bir Giriş: Taklitçilik Oyunu ve Çince Odası Argümanı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2022), 75-89.

Yakut, İdris. "Yapay Zekâya Yönelik Tutum Ve Dindarlık İlişkisi". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (Haziran 2024), 37-59.

Yeşilkaya, Nazan. "Felsefi Bir Sorun Olarak Yapay Zekâ". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 97-126.

-Yabancı Dilde Yapılmış Bazı Akademik Çalışmalar

Abu-Naser, Samy S., and Basem S. Abunasser. "The Miracle Of Deep Learning In The Holy Quran." *Journal Of Theoretical And Applied Information Technology* 101 (2023): 17.

Al-Fakhry, Nima A. "The Linguistic Connotations of the Word Light in the Holy Quran (An analytical study of Quranic verses using Artificial intelligent techniques)." *AL-Rafidain Journal of Computer Sciences and Mathematics* 14.2 (2020): 13-24.

Alashqar, Abdelkareem M. "A Classification of Quran Verses Using Deep Learning." *International Journal of Computing and Digital Systems* 14.1 (2023): 189-201

Alhawarat, Mohammad, Mohamed Hegazi, and Anwer Hilal. "Processing the text of the Holy Quran: a text mining study." *International Journal of Advanced Computer Science and Applications* 6.2 (2015): 262-267.

Alnefaie, Sarah - Eric Atwell - Mohammad Ammar Alsalka. "Is GPT-4 a Good Islamic Expert for Answering Quran Questions?". *In: Proceedings of the 35th Conference on Computational Linguistics and Speech Processing (ROCLING 2023)*. 2023. p. 124-133.

Alrumiah, Sarah S., and Amal A. Al-Shargabi. "Intelligent Quran Recitation Recognition and Verification: Research Trends and Open Issues", *Arabian Journal for Science and Engineering* 48.8 (2023): 9859-9885.

Atwell, Eric, et al. "Understanding the Quran: A new grand challenge for computer science and artificial intelligence", *ACM-BCS Visions of Computer Science* 2010

Harrag, Fouzi, et al. "Quran intelligent ontology construction approach using association rules mining." *arXiv preprint arXiv:2008.03232* (2020).

Lagrini, Samira - Amina Debbah and Mohammed Redjimi. "A New Semantic Search Approach for the Holy Quran Based On Discourse Analysis and Advanced Word Representation Models". *International Journal of Computing and Digital Systems* 16.1 (2024): 1-12.

Mahmoud, Mostafa and Iman Hassan. "Artificial intelligence techniques for extracting individuals recitation of the Holy Quran from its combinations." 2013 *Taibah University International Conference on Advances in Information Technology for the Holy Quran and Its Sciences*. IEEE, 2013.

Mirarab, Ali, et al. "Methods of the OntologyAutomatic Learning in the Fields of Quranic Concepts: a Scoping Review Study." *Library and Information Science Research* (2023).

Putra, D. I. A., and M. Yusuf. "Proposing machine learning of Tafsir al-Quran: In search of objectivity with semantic analysis and Natural Language Processing." *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. Vol. 1098. No. 2. IOP Publishing, 2021.

Saihu, Made. "Al-Qur'an and The Need for Islamic Education to Artificial Intelligence." *Mumtaz: Jurnal Studi Al-Quran Dan Keislaman* 6.01 (2022): 18-31.

Sayoud, Halim. "Automatic authorship classification of two ancient books: Quran and Hadith." *IEEE/ACS 11th international conference on computer systems and applications (AICCSA).* IEEE, 2014.

Özellikle yapılan ve yapılmakta olan tezlerin genel dağılımına bakıldığında Felsefe ve Din Bilimleri alanının daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Konuyla ilgili Tefsir alanında ise sadece Abdullatif Doğru tarafından "Tefsir ve Yapay Zekâ (Tartışmalı Konular ve ChatGPT-4 örneği)" baş-

lığıyla Atatürk Üniversitesinde bir yüksek lisans tezinin devam etmekte olduğu görülmektedir. Bu da alanın Tefsir ilmi açısından ne kadar bâkir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın özelde tefsir ilmine genelde ise Kur'an'ı bir kaynak olarak kullanan diğer dini disiplinlere katkı sağlayan eserler arasında yer alacağını ümit ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM
YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİ

1.1. Yapay Zekânın Tanımı ve Kısa Tarihçesi

İnsanlık tarihindeki en önemli üç olaydan biri olarak görülen yapay zekâ,[13] günümüzde yoğun bir şekilde tartışılan kavramların başında gelmektedir. Her ne kadar *taklit zekâ*, *zeki program/yazılım*, *makine zekâsı*, *öz farkında program/yazılım*, *bilgi birikimi mühendisliği*, *düşünen makine* gibi alternatifler öne sürülse de yapay zekâ terimi, en yaygın kavram olarak benimsenmiş durumdadır.[14] Yapay zekânın isim babası olarak kabul edilebilecek kişi ise John McCarthy'dir. O ve beraberindeki bazı araştırmacılar, düşünen bilgisayarlar üretme fikri doğrultusunda ilgili kişileri bir araya getirmek istemiş ve bu faaliyetin gerçekleşmesi için bir vakıftan ödenek alma amacıyla 2 Eylül 1955 tarihinde sunulan resmi bir başvuru yazısında ilk defa "*Artificial Intelligence*/yapay zekâ" terimi kullanılmıştır.[15]

Yapay zekâ denildiğinde öncelikle akla bilgisayar bilimleri gelse de bu konu psikoloji, felsefe, biyoloji, bilgisayar, matematik ve kontrol teorisi gibi birçok bilim dalıyla yakından ilişkilidir. Bu alanlardaki gelişmeler yapay zekâ konu-

---

13 Tübitak, "Yapay zekâ", *Bilim ve Teknik Dergisi* (2001), 38.

14 Utku Köse, *Yapay Zekâ Felsefesi* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2022), 34-37.

15 Jean Paul Haton-Marie Christine Haton, *Yapay Zekâ*, Çev. Ayşen Emekçi-Alev Türker (İstanbul: İletişim Yayınları 1991), 8; Cem Say, *50 Soruda Yapay Zekâ* (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2018), 85; Atınç Yılmaz, *Yapay zekâ* (İstanbul: Kodlab Yay. 2020), 6.

sundaki gelişmeleri etkilediği gibi yapay zekâ konusundaki gelişmeler de bu alanları etkilemektedir.[16] Farklı bilim dallarıyla olan ilişkisine binaen yapay zekâya dair tanımların geçmişten günümüze değiştiği, gelecekte de değişmeye devam edeceği anlaşılmaktadır. Ancak yapay zekâ kavramı sırasıyla ele alınacak olursa yapay, doğadaki örneklerine benzetilerek insan eliyle yapılmış veya üretilmiş; yapma, bileşimli, suni, sentetik, doğal karşıtı, yapmacık gibi anlamlara gelmektedir.[17] Zekâ kavramı için üzerinde mutabık kalınmış bir tanımın olmadığı belirtilmelidir. Zaten yapay zekâ kavramı üzerinde ihtilafların bulunmasının önemli sebeplerinden biri zekâ kavramı üzerinde bir uzlaşının bulunmamasıdır. Örneğin Cevizci zekâyı şöyle tanımlamaktadır:

> "*En genel olarak, yepyeni bir duruma, bu yeni oluşumun öğeleri arasında varolan ilişkileri kavrayarak kolaylıkla uyum sağlama gücü, melekesi; insanın deneyimini ve bilgisini yeni karşılaştığı somut durumlara uydurmak suretiyle sergilediği problem çözme yeteneği. Gösterge ya da sembolleri yorumlama ve ilişkileri kavrama ve böylelikle de gözlemlenen olayların ve eşyanın mahiyetini açıklama yetisi; insan zihninin karşı karşıya kaldığı teorik ve pratik problemleri belleğin, tasavvur ve kavramsal düşüncenin de yardımıyla tatmin edici bir biçimde çözebilme kapasitesi*."[18]

Bir başka tanıma göre zekâ, algılar ve kavramlar ile nesneler arasındaki bağlantıyı kavrayabilme, düşünme, edinilen bilgileri bir amaca yönelik çözüm üretmek için kullanabilme, karar verme, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneğidir.[19] Ze-

---

16 Yılmaz, *Yapay zekâ*, 10.

17 Güncel Türkçe Sözlük, "Yapay" https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.03.2024

18 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), 1791.

19 Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 1.

kâyı, genel olarak karmaşık zihinsel süreçlerden destek alarak problem çözme yeteneği şeklinde tanımlayanlar da mevcuttur.[20] Zekâ ile yakın anlamlı olan bir diğer kelime ise akıldır. Akıl, toplumda genellikle insanların zekâ seviyelerini belirtmek için kullanılan bir kavram olup sıklıkla zekâ kelimesiyle karıştırılmaktadır. Ancak aklın, idrak etme, karar verme, düşünme kavrama, önlem alma yeteneği olduğu, zekânın ise gerçekleri algılama, yargılama ve bir sonuca varma yeteneklerinin bütününü ifade ettiği dile getirilmektedir.[21]

Yapay zekâ teriminin tanımına ilişkin birçok farklı görüş ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Kimilerine göre en kısa haliyle yapay zekâ, makinelere zekâ kazandırmaya adanmış etkinliktir.[22] Kimilerine göre ise "Doğal sistemlerin yapabildiği (zekice olsun veya olmasın) her bilişsel etkinliği (gerekirse bedenleri olan) yapay sistemlere, daha da yüksek başarım düzeylerinde nasıl yaptırabileceğimizi inceleyen bilim dalıdır."[23] Başka bir tanıma göre "Yapay zekâ; insan zekâsını modelleyebilmek adına insan gibi akıl yürütme, anlam çıkartma, genelleme yapabilme, geçmiş deneyimleriyle öğrenebilme gibi yetileri bir bilgisayara ya da makineye kazandırabilmektir."[24]

Yapay zekâ araştırmalarının temel amacı ise doğal zekâ gerektiren durumlara cevap verebilecek sistemlerin oluşturulmasıdır. Bu süreçte de doğal zekâdan sisteme zekâ katarak, problemlerin çözümüne katkı sunması bağlamında faydalanılmaktadır. İşte zikredilen bu durum için zekânın taklit

---

20 Köse, *Yapay Zekâ Felsefesi*, 14

21 Kadir Öztürk -Mustafa Ergin Şahin, "Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış", *Takvim-i Vekayi*, 6/2 (2018), 25.

22 Nils J. Nilsson, *Yapay Zekâ Geçmişi ve Geleceği*, trc. Mehmet Doğan (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018), 13.

23 Say, *50 Soruda Yapay Zekâ*, 83

24 Detaylar için Bk. Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 1-5.

edilemeyeceği düşünülmektedir. Ayrıca yapay zekâ ile doğal zekâ karşılaştırıldığında aralarında birtakım farklılıkların olduğu da görülmektedir. a) Yapay zekâ için kayıt depoları silinmediği müddetçe bilgi kalıcı iken doğal zekâ zaman içerisinde unutabilmektedir. b) Bilgi aktarımı yapay zekâ için oldukça kolay iken doğal zekâ için belirli bir zaman gerekmektedir. c) Belirli konulardaki deneyim ve uzmanlaşmanın kazandırılması için gerekli eğitimi verme işlemi yapay zekâda kolay iken doğal zekâda bu süreç çok daha zor, daha uzun bir zaman ve maliyet gerektirmektedir. d) İçerisinde bulunulan duygusal ve kişisel durum çerçevesinde karar verme süreci açısından doğal zekâda farklı tepkiler, düzensizlikler görülürken yapay zekâ ise aynı probleme tutarlı davranışlar gösterebilmektedir.[25]

Yapay zekâ teknolojilerinin tarihçesine bakıldığında bu alanla ilgili çalışmaların kökenini Antik Yunan'a kadar götürenler olsa da günümüzdeki bilinen anlamıyla bu çalışmaların 1940'lı yıllarda bilgisayarların üretilmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Bu alanda ön plana çıkan ilk isim Alan Mathison Turing'dir. O, 1950 yılında Mind dergisinde yayınlandığı "*Computing Machinery and Intelligence*" adlı makalesinin girişinde "Makineler düşünebilir mi?" şeklinde bir soru ortaya atmıştır.[26] Turing bu çalışmasında yalnızca bilgisayarların tüm insani bilişsel faaliyetleri taklit edebileceğini görmekle kalmamış aynı zamanda insanların bilgisayarların düşündüğünü kabul etmekte zorlanacağını da öngörmüştür.[27] Bu bağlamda ülkemizde de oldukça erken sayılabilecek yıllarda Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'ın 1959 yılında Atatürk Üni-

25 Bk. Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 5-8

26 Alan Mathison Turing, "Computing Machinery and Intelligence", *Mind* 59. 236 (1950): 433-460

27 Say, *50 Soruda Yapay Zekâ*, 83.

versitesinde yaptığı bir konferansın başlığı "*Makine düşünebilir mi ve nasıl düşünebilir*?"[28] şeklindedir.

1990 yılında yazılan bir eserde yapay zekânın gelişim tarihi temelde dört bölümde ele alınmaktadır. 1) 1950'li yıllar: yapay zekânın doğuşuna tanıklık edilen bu evre, karşılaşılan sorunlardaki büyük güçlükleri henüz tam olarak kavrayamamış olan araştırmacıların abartılı bir iyimserliği ile geçmiştir. 2) 1960'lı yıllar: "heuristique" araştırma algoritmaları, genel problem çözümleme sistemi, matematikte formel işlem sistemi gibi çok sayıdaki proje ve sağlanan bazı önemli sonuçlarla disiplinde gerçek bir hareketliliğe tanık olmuştur. 3) 1970'li yıllar: bilgilerin temsil edilmesi ve usavurmada, uzman sistemler, anadilin anlaşılması ya da ileri robot bilimi konularında yapay zekânın temellerinin ortaya konmasına yol açan çalışmalarda bir patlamaya tanık olunmuştur. 4) 1980'li yıllar: adı geçen alanlarda dikkat çeken pratik uygulamalar ve buna paralel olarak sanayileşmiş ülkelerin büyük bir bölümünde gözü yükseklerde olan projeler tarafından araştırmaya yönelik çabalarda önemli bir artış ile yapay zekânın ekonomik hayata girişini temsil eder.[29] 1980'li yıllardan günümüze yapay zekâ teknolojileri konusunda birçok gelişme yaşanmıştır. Özellikle 2010'lu yıllara gelindiğinde derin öğrenme alanındaki gelişmelerle beraber, üretken modellerin gelişim sürecinde büyük bir sıçrama yaşanmıştır.[30] Son yıllarda yaşanan gelişmelerle yapay zekâ alanında

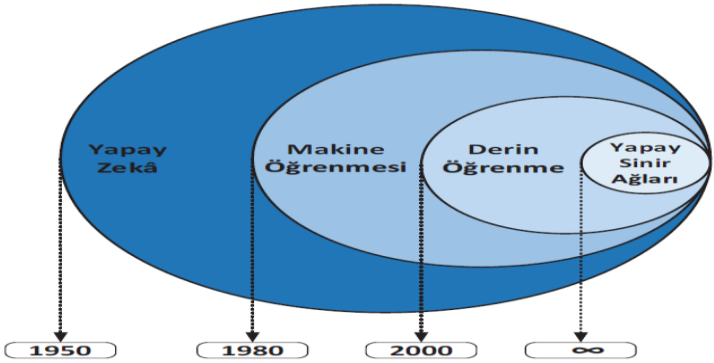
---

28 Detaylar için Bk. Cahit Arf, "Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir?", *Atatürk Üniversitesi 1958-1959 Öğretim Yılı Halk Konferansları*(1) (1959), 91-108.

29 Haton- Haton, *Yapay Zekâ,* 9-10; Yapay zekânın gelişim tarihi hakkında farklı değerlendirmeler ve önemli tarihler için Bk. Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 5-6; 14-16.

30 Erdem Ünal, "Üretken Yapay Zekâ Çağı ve ChatGPT", *Bilim ve Teknik* (Eylül 2023), 59.

önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu nedenle 2000'li yıllardaki gelişmeleri de göz önünde bulundurarak gelişim evrelerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin bu bağlamda bir çalışmada bu süreç şu şekilde şematize edilmiştir:

Şekil 1: Yapay zekâ, makine öğrenmesi ve derin öğrenme kronolojisi[31]

Yapay zekâ teknolojileri çok sayıda alt teknolojiyi içerisinde barındırmaktadır. Bunların başında makine öğrenmesi, derin öğrenme, yapay sinir ağları, robotik, doğal dil işleme ve uzman sistemler gelmektedir. Yapay zekânın her bir alt teknolojisi farklı yeteneklere ve avantajlara sahip olmasından dolayı bu durum ilgili yapıları daha karmaşık bir hâle getirmektedir.[32] Bu alt teknolojilerden doğrudan çalışmamızla ilgili olanlar ise makine öğrenmesi, derin öğrenme, doğal dil işleme ve yapay sinir ağlarıdır. Bunlar hakkında kısaca bilgi verilmesi özellikle çalışmada kullanılan üretken

31 Ercan Akın- Mustafa Ergin Şahin, "Derin Öğrenme ve Yapay Sinir Ağı Modelleri Üzerine Bir İnceleme", *EMO Bilimsel Dergi* 14/1 (2024), 28.

32 Belde Duru Özcan-Mustafa Doğan, "Yapay Zekânın Denetim ve Kontrolü İçin Bütünleşik Yapay Zekâ Mantıksal Çerçevesi", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57/4 (2022), 3162-3164.

yapay zekâ uygulamalarının işleyiş mantığının kavranmasına yardımcı olacaktır.

Son yıllarda yapay zekâ, özellikle makine öğrenimi alanında büyük bir ivme kat etmiştir. Uzmanlar makine öğrenimini çağımızın en önemli teknolojilerinden biri olarak tanımlamaktadır.[33] Aynı zamanda makine öğrenmesinin yapay zekâyı tartışmaya açan olgulardan biri olduğu da belirtilmelidir.[34] Genel olarak makine öğrenmesi, bilgisayarların öğrenmesini sağlayan teknolojiyi ifade etmekte olup[35] bu teknolojiler geleneksel olarak tahmine dayalı performansı üst düzeye çıkarmakla ilgilenmektedir.[36] Ayrıca makine öğrenmesi yönteminde bilgisayar bir olay ile ilgili özellikleri deneyim yolu ile öğrenmekte ve daha önce karşılaşılmayan benzer olaylarda karar verebilmek veya çözüm üretebilmek için kullanmaktadır. Bilgisayarların deneyim yoluyla öğrenmesi, problemle ilgili verinin sunulmasıyla gerçekleşmektedir. Esasında yapay zekâ metodolojisinde insanı taklit etme düşüncesi hâkim olduğundan; bir problemin çözümü için öğrenme durumu modellenmektedir. Diğer bir deyişle bir problem için daha önceki tecrübeler, deneyimler veya olaylar sisteme aktarılarak sistem eğitilmekte; bu vesileyle sistem bu deneyimlerin haricinde yeni bir durumla karşılaştığında öğrenme nedeniyle mantıklı bir davranış sergileyebilmektedir.[37]

---

33 Hülya Özizer, "Yapay Zekânın Faydaları ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 11/104 (2024), 340.

34 Köse, *Yapay Zekâ Felsefesi*, 37.

35 Öztürk- Şahin, "Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış", 27.

36 Mevlüt Hürol Mete, "Sosyal Bilimlerde Büyük Veri Analitiği, Yapay Zekâ ve Makine Öğreniminin Kullanımı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/1 (2023), 109.

37 Bk. Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 39-44.

Tıp, finansal piyasalar, bankacılık ve genetik gibi alanların yanı sıra makine öğrenimi yöntemleriyle milyonlarca verinin öğrenilebilmesi, sınıflandırılabilmesi ve analiz edilebilmesi mümkün olduğundan sosyal bilimlerde araştırma yapanlar da bu yöntemlere giderek daha fazla müracaat etmektedir.[38] Makine öğrenmesinin bir alt kolu olan derin öğrenme ise ilk kez Hinton tarafından 2006 yılında çok katmanlı yapay sinir ağlarının daha verimli eğitilebileceğinin öne sürülmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır.[39] Tanımına dair şöyle bir alıntı zikredilebilir:

> "*Derin öğrenme; nesne tanıma, konuşma tanıma, doğal dil işleme gibi alanlarda çok katmanlı yapay sinir ağlarını kullanan bir yapay zekâ yöntemi olup makine öğrenmesinin çeşitlerinden biridir. Derin öğrenme, geleneksel makine öğrenmesi yöntemlerinden farklı olarak kodlanmış kurallar ile öğrenmek yerine, resim, video, ses ve metinlere ait verilerin simgelerinden otomatik olarak öğrenebilmektedirler*."[40]

Derin öğrenme kapsamında zikredilen kavramlardan olan yapay sinir ağları, insan beyninin bilgi işlem şeklini taklit eden matematiksel modellerdir. Bu ağlar, verilerden öğrenerek ve geri bildirim mekanizmalarını kullanarak kendilerini devamlı iyileştirmekte, dilin yapısal özelliklerini ve semantik ilişkilerini özümseyebilmektedir.[41] Yapay sinir ağları insan beyninin bilgi işlem şeklini modellerken biyolojik fonksiyonların temel sinir hücrelerini (nöronlar) örnek almaktadır. Esasında geleneksel yöntemlerin dışında yapay si-

38 Mete, "Sosyal Bilimlerde Büyük Veri Analitiği", 115.

39 Atınç Yılmaz-Umut Kaya, *Derin Öğrenme* (İstanbul: Kodlab Yayın, 2019), 1.

40 Yılmaz- Kaya, *Derin öğrenme*, V.

41 Aras Bozkurt, "ChatGPT, Üretken Yapay Zekâ ve Algoritmik Paradigma Değişikliği", *Alanyazın* 4/1 (2023), 65.

nir ağlarının işleyiş mantığında problemi kendi kendine öğrenme yatmaktadır. Ayrıca yapay sinir ağları problemi öğrenmenin yanı sıra ezberleyebilme ve problemin sahip olduğu bilgiler arasında ilişkiler oluşturabilme yeteneklerine de sahiptir.[42] Diğer bir ifadeyle "Yapay sinir ağları (YSA), insan beyninin öğrenme yolunu taklit ederek beynin öğrenme, hatırlama, genelleme yapma yolu ile topladığı verilerden yeni veri üretebilme gibi temel işlevlerin gerçekleştirildiği bilgisayar yazılımlarıdır."[43]

Derin öğrenme kapsamında zikredilen doğal dil işleme (*Natural Language Processing*) ise yapay zekâ ile dil bilimini bir araya getiren bilgisayar bilimlerinin bir dalıdır.[44] Bu vesileyle bilgisayarların insan diliyle etkileşime girmesini sağlamanın bir yolu ortaya çıkmıştır.[45] Doğal dil işlemede yazılım vasıtasıyla yazı veya konuşma gibi dil unsurlarının analiz edilerek bilgiye dönüştürülmesi amaçlanmaktadır.[46] Bu sistemlerde özellikle insan dilinin semantik ve sentaktik yapısını anlama, yorumlama ve simüle etme yeteneklerinin bulunması nedeniyle yapay zekânın kritik bir bileşeni olarak görülmesine neden olmuştur.[47] Dahası doğal dil işleme sistemleri, ilk eğitim verilerinin ötesinde veri alıp işledikçe öğrenmeye devam ederken, aldıkları, işledikleri ve ürettikleri metnin anlamını veya doğruluk değerini bilmemektedirler.

---

42 Bk. Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 61-64.

43 Öztürk- Şahin, "Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış", 27.

44 Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 9.

45 Mohammad Hosseini, Lisa M. Rasmussen, and David B. Resnik, "Using AI to write scholarly publications." *Accountability in research* (Jan 2023), 1.

46 Yılmaz, *Yapay Zekâ*, 9.

47 Adem Korkmaz, "Dijital Dilin Yolculuğu: Chatgpt ve Yapay Zekânın Doğal Dil İşleme Dünyasındaki Rolü", *2. Bilsel International World Science And Research Congress* 16-17 (September 2023), 348.

Bu sistemlerin görevi, sadece anlaşılabilir (dil bilgisi açısından doğru) ve uygun (yüksek olasılıklı) metin çıktıları üretmektir.[48]

Genel olarak baştan itibaren yapay zekânın gelişim evreleri hakkında kısaca değindiğimiz hususlar, günümüzde yapay zekâ denildiğinde akla ilk gelen sohbet robotları ya da üretken yapay zekâ uygulamalarının işleyiş mantığının kavranmasını sağlamak içindir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan yapay zekâ uygulamalarını kimileri büyük dil modelleri, kimileri üretken yapay zekâ, kimileri de sohbet robotları altında ele almaktadır. Doğal dil işleme alanında yer alan bu üç kavramın birbiriyle kesiştiği, birbirini tamamladığı ya da kapsadığı bazı yönlerin bulunduğu söylenmelidir. Çalışmada kullanılan yapay zekâ uygulamalarına müstakil bir başlık altında değinmek yerinde olacaktır.

1.2. Üretken Yapay Zekâ

Günümüzde yaygın bir şekilde kullanılan ve çalışmamıza konu olan yapay zekâ uygulamaları bir önceki başlıkta belirtildiği üzere büyük dil modelleri, üretken yapay zekâ ya da sohbet robotu gibi başlıklar altında ele alınmaktadır. Örneğin bazı araştırmacılara göre ChatGPT, internetten derlenen devasa bir metin veri tabanındaki dilin istatistiksel kalıplarını taklit ederek ikna edici cümleler oluşturabilen büyük bir dil modelidir.[49] Bu noktada özellikle belirtilmesi gereken husus, büyük dil modellerinin hem üretken yapay zekânın hem de sohbet robotlarının temelini oluşturduğudur. Diğer bir deyişle üretken yapay zekâ ve sohbet robotları, büyük dil

[48] Hosseini- Rasmussen-Resnik, "Using AI to write scholarly publications.", 1-2.

[49] Chris Stokel Walker, "ChatGPT listed as author on research papers: many scientists disapprove", *Nature* 613 (2023), 620.

modelleri vasıtasıyla oldukça büyük miktarda metin verileri üzerinde eğitilmiş karmaşık yapay sinir ağı modelleridir. Ancak üretken yapay zekâ, metin üretimi ve içerik oluşturma açısından sohbet robotlarından daha geniş bir kapsama sahiptir. Dahası sohbet robotlarının geliştirilmesinde de üretken yapay zekâ tekniklerinden faydalanılmaktadır.[50]

Üretken yapay zekâ teknolojilerini diğer geleneksel makine ve derin öğrenme teknolojilerinden ayıran temel nokta ise algoritmik tahminlere dayalı sonuçların ötesinde kendine özgü içerikler üretebilmesidir. Aynı zamanda bu teknolojilerde dikkat çeken bir diğer nokta ise bağlamı anlayarak, uzun mesafeli bağımlılıkları öğrenerek daha doğru ve uyumlu metinler üretebilmelerini sağlayan transformer mimarisidir. Bu teknolojilerde kullanılan transfer öğrenme, yapay zekâ modellerinin önceden öğrendikleri bilgi ve yetenekleri yeni ve benzer görevlere uygulayabilmesi anlamına gelmektedir. Üretken yapay zekâ modelleri, genellikle büyük bir metin veri kümesiyle ön eğitimden geçmekte ve ardından belirli bir göreve yönelik olarak ortaya çıkan modelde ince ayarlar yapılabilmektedir. Ön eğitim sürecinde, modele dilin genel özellikleri öğretilirken, ince ayar işleminde ise modelin belirli bir uygulama alanında daha etkili performans sergilemesi sağlanmaktadır.[51]

ChatGPT gibi büyük dil modellerinin ortaya çıkmasıyla, doğal dil işlemede yeni bir çağ başlamış ve önceleri hayal bile edilemeyecek derecede tutarlı ve bağlamsal olarak ilgili metinlerin oluşturulmasına imkân sağlanmıştır. Bu model-

50 Claude 3.5 Sonnet

51 Bozkurt, "ChatGPT", 65; Ayrıca Bk. Özgün Koşaner- Beyza Çimen-Pelin Karacan, "Dil Modeli Üretimi ve İnsan Yazımı Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemesi: Akademik Metinler Bağlamında Bir İnceleme", *Günce Filoloji ve Sosyal Bilimler Çalışmaları I*, ed. Veli Uğur (İzmir: Günce Yayınları, 2023), 146.

ler, insan dilinin inceliklerini kavrayabilen ve taklit edebilen derin öğrenme ve sinir ağı mimarilerindeki gelişmelerin zirve noktası kabul edilmektedir.[52] Aslında sohbet robotları son dönemlerde ortaya çıkmış teknolojik bir gelişme değildir. İlk sohbet robotu "Eliza" ismiyle Joseph Weizenbaum tarafından 1967 yılında geliştirilmiştir. Bunun geliştirilmesindeki temel amaç insan ve makine arasındaki iletişimin imkânını göstermektir.[53] 1967 yılından günümüze kadar bu alanda birçok farklı gelişme yaşanmıştır. Ancak son dönemlerde bu konuda çığır açan sistemin ChatGPT olduğu belirtilmektedir.[54] Bu uygulamanın ön plana çıkmasının nedenlerinden biri kullanıcılarına kişiselleştirilebilen modeller sunmasıdır. Custom GPT adıyla ifade edilen bu özelleştirilmiş GPT'ler, kullanıcı gereksinimlerine ve tercihlerine göre yapılandırılmış ve eğitilmiş bir yapay zekâ dil modelidir.[55] Çalışmanın son başlığında burada zikredilen ChatGPT'nin Custom GPT'i oluşturma özelliğinden faydalanılarak iki GPT'i oluşturulmuş ve kullanımlarından örnekler sunulmuştur.

Bu alanda en çok ön plana çıkan ve popüler olan ChatGPT[56] olsa da farklı şirketlerin geliştirdiği birçok sohbet robotu bulunmaktadır. ChatGPT haricinde ülkemizde yaygın olarak kullanılan üretken yapay zekâ uygulamalarının ba-

---

52 Koşaner- Çimen- Karacan, "Dil Modeli Üretimi ve İnsan Yazımı Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemesi", 146.

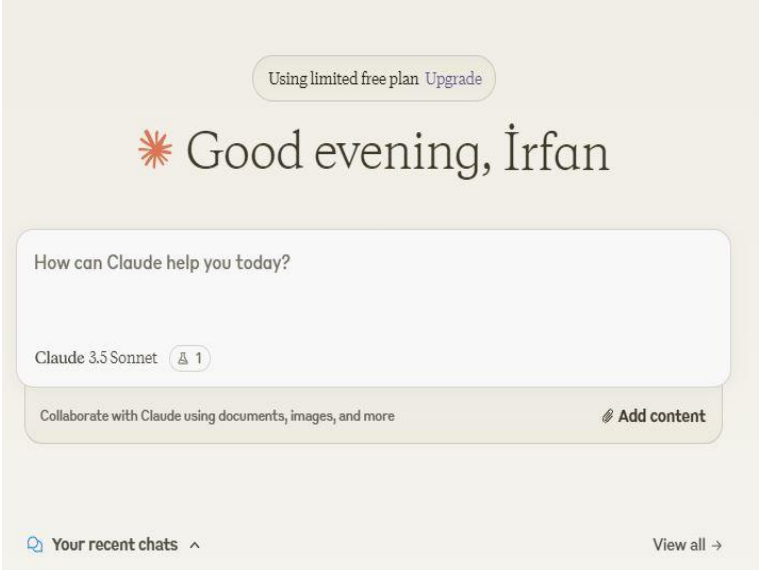
53 Detaylar için Bk. https://en.wikipedia.org/wiki/ELIZA#Bibliography Erişim Tarihi: 05. 01. 2024

54 Ünal, "Üretken Yapay Zekâ Çağı ve ChatGPT", 60; Abdulhamid Doğanay, *Veri gazeteciliği, algoritmik habercilik ve yapay zekânın, gazetecilik üzerindeki dönüştürücü etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 23-24.

55 https://openai.com/index/introducing-gpts/ Erişim Tarihi: 28.06.2024

56 https://chatgpt.com/ Erişim Tarihi: 28.06.2024

şında Gemini,[57] Copilot[58] ve Claude[59] gelmektedir. Bu uygulamaların ücretsiz versiyonları olduğu gibi daha fazla işlev ve özelliğe sahip ücretli versiyonları da bulunmaktadır.

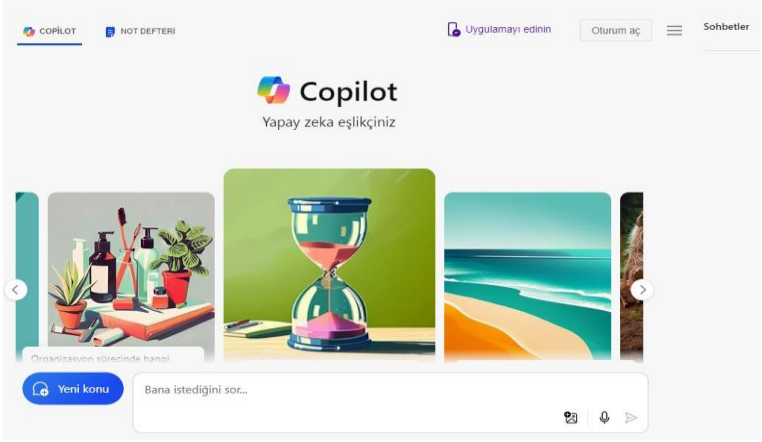

Görsel 1: Claude 3.5 Sonnet Arayüzü

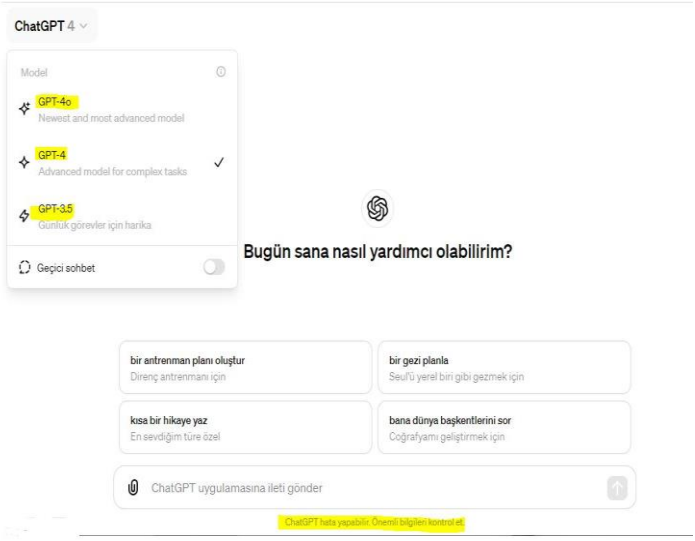
57 https://gemini.google.com/app?hl=tr Erişim Tarihi: 28.06.2024
58 https://copilot.microsoft.com/ Erişim Tarihi: 28.06.2024
59 https://claude.ai/login?returnTo=%2F%3F Erişim Tarihi: 28.06.2024

Görsel 2: Gemini Arayüzü

Görsel 3: Copilot Arayüzü

Görsel 4: ChatGPT Arayüzü

Genel olarak bu uygulamalara arayüzlerinde bulunan metin kutularından hareketle *promtlar/*istemler girilmektedir. Uygulamalar girilen promtlarla ilişkili ve uygun bir şekilde yanıt üretmeye odaklıdır. Bu uygulamalardan her biri kendi yapay sinir ağı modelini oluşturmakta ve eğitmektedir. Bunlar sayesinde kullanıcılar, saatler hatta haftalar süren araştırmalar neticesinde ulaşılabilecek ya da hazırlanabilecek bilgilere saniyeler içinde erişebilmektedir. Olağanüstü bir veri havuzuna sahip olan bu sistemler, her salisede bilgi dağarcığını artırmakta ve kendi yapay zekâ tabanlarını geliştirmektedir.[60]

Üretken yapay zekâ uygulamalarının zikredilen yeteneklerinin ve potansiyellerinin yanında bazı olumsuz yanları ya da karşılaştıkları birtakım zorluklar da bulunmaktadır. Bu modellerin karşılaştığı kritik zorlukların en başta geleni

60 Akın- Şahin, "Derin Öğrenme ve Yapay Sinir Ağı Modelleri Üzerine Bir İnceleme", 33.

mantıklı görünen ancak gerçek dışı ve saçma bilgilerin üretilmesi, yani "halüsinasyon" sorunudur.[61] Bu modellerdeki halüsinasyonlar, promptlarla ilgisiz, uydurma veya tutarsız içerik üretilmesi anlamına gelmektedir. Zira bu modeller zengin ve çeşitli veri kümelerine maruz kalmalarına rağmen, çıktıları doğrularla ilişkilendirmek üzere tasarlanmamıştır. Bunların temel amacı sorulan sorulara anlamlı yanıtlar vermek olduğundan olasılıksal dağılım takip etmektedirler. Bu nedenle zaman zaman bilgileri tutarlı bir şekilde birleştirmek için doğru olmayan bilgileri de kullanıcılarına sunabilmektedirler. Tabii ki doğru olmayan bilgilerin sunulmasında eğitildiği veri setinde bulunan hatalı bilgiler de yol açabilmektedir.[62] Dolayısıyla bu uygulamaların verdiği cevapların kontrol edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu modellerdeki bir diğer problem ise eğitildiği veri setindeki kaynaklarda bulunan ön yargılardır.[63] Geliştiricilerin eğitim setinde kullandıkları kaynaklar nedeniyle bazı dinlere, ırklara, cinsiyetlere, milletlere veya konulara karşı ön yargılı ifadelerin olabileceği dikkate alınmalıdır. Çünkü bu dil modellerinin eğitildikleri veri kümeleri arasında Wikipedia gibi geniş internet ansiklopedileri bulunmaktadır.[64] Wikipedia ansiklopedi-

---

61 Louie Giray, "Authors should be held responsible for artificial intelligence hallucinations and mistakes in their papers", *Journal of the Practice of Cardiovascular Sciences* 9/2 (2023), 161; Ziwei Xu- Sanjay Jain- Mohan Kankanhalli, "Hallucination is inevitable: An innate limitation of large language models", *arXiv preprint arXiv:2401.11817* (2024), 1.

62 https://medium.com/@ramazanolmeez/b%C3%BCy%C3%BCk-dil-modellerinde-hal%C3%BCsinasyonlar-ee83c3008d40 Erişim Tarihi: 15.02.2024

63 Ünal, "Üretken Yapay Zekâ Çağı ve ChatGPT", 62

64 Sakib Shahriar-Kadhim Hayawi, "Let's have a chat! A Conversation with ChatGPT: Technology, Applications, and Limitations", *arXiv preprint arXiv:2302.13817* (2023).

si ise internete bağlanan herhangi bir kişinin, -çok az sayıdaki korumalı sayfa dışındaki- tüm sayfalarda ekleme, çıkartma ya da düzenleme yapabildiği bir web sitesidir.

Halüsinasyon ve ön yargı meselesi bilimsel araştırma ve yayınlar açısından oldukça önemlidir. Yapay zekâ uygulamaları tarafından ortaya konan bilgilerin yanlış veya taraflı olabileceği göz önünde bulundurularak, sunulan bilgilerin bilimsel kaynaklarda yer alıp almadığının, doğru olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Bu uygulamaları bilimsel araştırmalarda ve yayınlarda kullanmanın hangi durumlarda etik ihlallerine yol açabileceği ve doğru kullanımının nasıl olması gerektiği müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

1.3. Bilimsel Araştırmalarda Yapay Zekâ Kullanımının Etik Boyutu

Yapay zekâ, ilk ortaya çıktığı zamanlardan beri insanlığa ve araştırmacılara sağlayacağı katkılar ve kolaylıklarla anılır olsa da potansiyel risk ve tehditleri nedeniyle tartışma konusu olan bir olgudur. Özellikle akademik camia şu anda bilimsel çalışmalarda üretken yapay zekâ kullanımı noktasında ikiye ayrılmış durumdadır. Kimileri bu uygulamaların yasaklanması gerektiğini düşünürken kimileri de yapay zekâ ile araştırmacı iş birliğine yönelik yeni ilkeler ve yönergelerin oluşturulmasının daha yerinde olacağını ifade etmektedir. Çünkü Türkiye'deki araştırmacıların bu teknolojik gelişmelerin gerisinde kalma gibi bir lüksünün olmadığı düşünülmektedir.[65] Nitekim son görüşle paralel olarak YÖK'te

[65] Bk. Zeliha Oçak, "Chatgpt-4'ün Bilimsel Özgünlük, Yazarlık Ve Etik Üzerine Etkisi: Araştırmacı-Yapay Zekâ İş Birliği Önerileri", *Dijital Evrenin Yeni İletişim Kodları IV, Ed. Doç. Dr. Ceren Bilgici* (Ankara: Nobel Yayınları, 2023), 186-191.

bu konuda bir rehber hazırlayarak araştırmacıların zihinlerinde yer alan bazı sorulara yanıtlar vermiş ve üretken yapay zekânın araştırmanın hangi bölümlerinde, hangi amaçla, hangi kriterlere göre kullanılabileceği noktasında bir çerçeve oluşturmaya çalışmıştır.[66]

YÖK'e göre üretken yapay zekâ, araştırma hipotezi, yöntemi, örneklem büyüklüğü tespiti/güç analizi yapılması, veri analizi, veri toplama, veri depolama ve paylaşımı (federatif veri paylaşım/kullanım sistemleri dahil), literatür taraması, kaynakların düzenlenmesi, dilbilgisi ve yazım kontrolü ve çeviri gibi işlerde kullanılabilir. Ancak yaptırılan işlerin araştırmacılar tarafından dikkatlice gözden geçirilerek maddi hataların düzeltilmesi, taraflı ya da olgusal/yorumsal hataların tespit edilmesi ve giderilmesi, bağlamsal tutarlılığın sağlanması ve ortaya çıkan ürünün yasal ve etik açıdan sorumluluğunun alınması gerekmektedir. Hipotez geliştirme, tartışma, yorumlama ve uygulama gibi üst düzey beceri, deneyim ve uzmanlık gerektiren aşamalarda ise üretken yapay zekâ kullanılmamalıdır.[67]

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar, çoğu zaman farklı alanlardaki bilgi, yöntem, bakış açısı ve araçları bir araya getiren disiplinler arası etkileşimlerin yoğun olduğu araştırmalardır. Bu nedenle yapay zekânın farklı disiplinleri bütünleştirebilme yeteneği bir yandan araştırmaların derinliğinin ve niteliğinin artırılmasına katkı sağlarken diğer yandan araştırmacıların daha hızlı ve kesin sonuçlar elde etmesine yardımcı olmaktadır.[68] Dolayısıyla yapay zekânın aka-

---

66 YÖK, *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber* (Mayıs 2024).

67 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 5.

68 Detaylar için Bk. Mete, "Sosyal Bilimlerde Büyük Veri Analitiği", 107-115.

demik çalışmalara getirdiği en temel fayda, zaman tasarrufu sağlaması ve bilinçli araştırmacıyı belirli ölçüde doğru kaynaklara yönlendirmesidir.[69] Diğer taraftan araştırmacıların yapay zekâya fazla bağımlı kalmaları, düşünsel tembellik yaşamalarına neden olacağından[70] özgün yeteneklerin ve bakış açılarının aşındırabileceği ihtimali üzerinde de durulmaktadır.[71] Ancak genel anlamda yapay zekânın bilim dünyasının omuzlarındaki yükü hafifletebileceği düşünülmektedir.[72] Fakat burada yükün hafifletilmesi ile tamamen yapay zekâya devredilmesi arasındaki farkın gözetilmesi önemlidir. Bu nedenle bilimsel araştırmalarda yapay zekâ kullanımının etik boyutu, üzerinde durulması gereken önemli meselelerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Son dönemlerde özgün sayılabilecek içerikler üretebilen yapay zekânın ortaya çıkmasıyla beraber yapay zekâ ve etik konusu farklı bir boyut kazanmıştır. Öncelikle bu uygulamaları kullananların kişisel verilerinin gizliliği gibi hususlar, tartışılan ve önlem alınmaya çalışılan konulardandır. Örneğin yapay zekâ uygulamalarının kişisel verilerle ilgili olan hususlarda etik ihlalleri yaptığı, bu nedenle bazı devletlerin çeşitli önlemler aldıkları bilinmektedir. Bu bağlamda İtalya'dan bir örnek verilebilir. ChatGPT'nin İtalyan kullanıcıların kişisel verilerini yasa dışı yollarla topladığının belirlenmesi üzerine uygulamaya erişimin İtalya'da geçici olarak durdurulduğu, tekrar kullanıma sunulması için Chat-

69 Büyükada, "Akademik Yazımda Yapay Zekâ", 11.

70 Samet Büyükada, "Akademik Yazımda Yapay Zekâ Kullanımının Etik Açıdan İncelenmesi: ChatGPT Örneği", *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (Nisan 2024), 10.

71 Oçak, "Chatgpt-4'ün Bilimsel Özgünlük, Yazarlık ve Etik Üzerine Etkisi", 190.

72 Doğanay, *Veri gazeteciliği*, 16

GPT'nin İtalya'nın gizlilik standartlarını ve düzenlemelerini karşılaması gerektiği belirtilmiştir.[73]

Avrupa Parlamentosu da 13 Mart 2024 tarihinde dünyada yapay zekâ kullanımına ilişkin kurallar getiren ilk yasal düzenlemeyi onaylamıştır. Bu yeni yasayla birlikte yüz tanıma amaçlı veri tabanı oluşturan sistemler de dâhil olmak üzere insan haklarını tehdit eden yapay zekâ uygulamalarının yasaklanması söz konusu edilmektedir. Özellikle güvenlik, sağlık, temel haklar, çevre, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne yönelik gelecek muhtemel zararların engellenmesi adına bu alanlarda kullanılacak yapay zekâ teknolojilerine ayrıntılı belgeler, net kullanıcı bilgileri, insan gözetimi gibi katı koşullar getirilmektedir. Bu yasanın 2024 yılı mayıs ayından itibaren aşamalı bir şekilde iki yıl içerisinde birliğe bağlı ülkelerde yürürlüğe girmesi beklenmektedir.[74]

Yapay zekâ hakkında tartışma konusu olan hususlardan biri de bunlar tarafından üretilen içeriklerin etik boyutudur. Yapay zekânın etik yönleriyle ilgili ülkemizde çeşitli bilim dallarında farklı yönlerden akademik çalışmalar yapılmıştır.[75] Ancak biz burada doğrudan yapay zekâ ve bilimsel

---

73 https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italyadan-yapay-zekâ-sohbet-robotu-chatgptye-erisim-engeli/2860731 Erişim Tarihi: 15.02.2024

74 https://www.bbc.com/turkce/articles/c1vlezvg09lo#:~:text=Avrupa%20Parlamentosu%2C%20d%C3%BCnyada%20yapay%20zekâ,eden%20yapay%20zekâ%20uygulamalar%C4%B1%20yasaklan-%C4%B1yor. Erişim Tarihi 14.03.2024

75 Örnek makaleler için Bk.: Vedat Çelebi - Ahmet İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", *Journal of International Social Research* 12/66 (2019), 651-661; Gizem Öztürk Dilek, "Yapay Zekânın Etik Gerçekliği", *Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği* 2/4 (2019), 47-59; Cemal Hüseyin Güvercin, "Tıpta yapay zekâ ve etik", *Yapay zekâ ve tıp etiği* 1 (2020), 7-13; Arslan Topakkaya - Yağmur Eyibaş, "Yapay Zekâ ve Etik İlişkisi", *Felsefe Dünyası* 70 (2019), 81-99; Gülay Halidi, "Yapay Zekâ Etiği Tar-

araştırma etiği ihlalleri bağlamında konuyu ele almak istiyoruz. Zira yapay zekâ alanındaki gelişmeler araştırmacılara, yazarlara ve öğrencilere akademik yazım süreçlerinde hız, veriye dayalı içerik üretimi ve hataların azaltılması gibi birtakım faydalar sağlamakla beraber, aynı zamanda etik kaygılar da oluşturmaktadır. Çünkü kimi araştırmacılar bu modellerin doğru ve açıklayıcı komut dizimleriyle kelime sınırı olmaksızın bir makale yazabileleceğini iddia etmektedir.[76] Diğer bir deyişle son yıllarda yapay zekâ temelli uygulamaların akademik çevrelerde kullanımı, akademik dürüstlük ve özgünlük tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.[77] Bu nedenle yapay zekâ teknolojilerinin ürettiği içeriklerin bilimsel araştırma etiği açısından incelenmesi gerekmektedir.

Bilimsel etik, bilimsel araştırma yapanların uyması gereken etik/ahlaki değerlerin genel adıdır. Bilim insanlarında bulunması gereken dürüstlük, tarafsızlık, objektiflik gibi nitelikler çerçevesinde oluşmuş mesleki normlara uymayan davranış kalıplarına ise "bilimsel etik ihlali" denilmektedir. Bilimsel etiğin en önemli ve en somut göstergesi ise yayın etiğidir. Yayın etiği, araştırmacıların bilimsel çalışmalarda uyması gereken etik ilkeler bütününü ifade etmektedir. Yayın etiğine riayet edilmesi bilim insanlarında bulunması gereken doğal bir davranış biçimi olmalıdır. Ancak bilimsel

tışmaları için Bazı Tarihsel-Kavramsal Önbilgiler", *Türkiye Biyoetik Dergisi* 9/4 (2022), 155-163; Mert Küçükvardar -Alaattin Aslan - Serkan Bayrakcı, "Yapay Zekâ ve Etik Üzerine Bir Araştırma", *Atlas Journal* 6/36 (2020), 1065-1077.

76 Bk. Büyükada, "Akademik Yazımda Yapay Zekâ", 1.

77 Koşaner- Çimen- Karacan, "Dil Modeli Üretimi ve İnsan Yazımı Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemesi", 145-146.

etik ihlallerinin büyük çoğunluğu da yayın etiği ile ilgili hususlarda ortaya çıkmaktadır.[78]

Ülkemizde giderek artan ve sürekli yeni türleri ortaya çıkan bilimsel yayın etik ihlalleri yaşanmaktadır. Köksal'a göre bu durumun dört temel sebebi bulunmaktadır: İlki, akademik hayatın amacının bilim üretmekten çıkıp unvan yükseltmeye evrilmesi. İkincisi, artan üniversite sayısına paralel olarak duyulan öğretim elemanı ihtiyacının normal şartların çok üstüne çıkması nedeniyle kalite beklentisinin ve bilimsel çıtanın aşağılara çekilmesi. Üçüncüsü, gelişen iletişim teknolojisinin bilgiye erişimi kolaylaştırırken birçok etik ihlalini de kolaylaştırıcı, çeşitlendirici ve hatta etik ihlale teşvik edici bir tarafının bulunması. Sonuncusu da son yıllarda uygulamaya konulan akademik teşvik uygulamasıdır.[79] Burada üzerinde durulacak husus ise daha çok üçüncü maddedeki etik ihlalleriyle ilişkilendirilebilir.

Bilgiye erişimin kolaylaşması ve etik ihlali arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak gelişen teknolojiyle beraber sosyal bilimler açısından bakıldığında akademik araştırma yapma yöntemlerinin ve alışkanlıklarının yıllar içerisinde değişime uğradığı da aşikârdır. Örneğin internetin icadı ve dijital yayınların artması kütüphanelerdeki kaynaklardan yararlanarak araştırma yapma alışkanlığını değiştirmiştir. Hatta günümüzde kütüphaneye gitmeden akademik bir çalışma yapan araştırmacı nasıl yadırganmıyorsa, yapay zekâ uygulamalarından yardım alarak -kendi özgünlüğü esas olacak şekilde- bir çalışma yapan araştırmacının da yadırganmaması

78 Detaylar için Bk. M. Fatih Köksal, "Bilim Dünyamızın Kanayan Yarasında Yeni İcatlar veya Adı Konulmamış Yayın Etiği İhlalleri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (2020), 209-210.

79 Köksal, "Bilim Dünyamızın Kanayan Yarasında Yeni İcatlar veya Adı Konulmamış Yayın Etiği İhlalleri", 211

gerektiği düşünülmektedir.[80] Bilimsel çalışmalarda araştırmacıların yapay zekâ kullanımının yadırganıp yadırganmaması bir yana, ülkemizde yapay zekânın kullanımıyla ilgili doğrudan bir mevzuat mevcut değildir. Ancak YÖK, üretken yapay zekâ kullanımına yönelik yayımladığı etik rehberde araştırmacılara, yapay zekâ ile ilgili aşağıdaki mevzuatları göz önünde bulundurmalarını önermektedir:

-6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK)

-2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu

-5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

-Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği

-Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi[81]

Bu mevzuatlar arasında yer alan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, doğrudan konuyla ilgili çıkarımların yapılabileceği bir yönergedir. Yönergenin 4. maddesinde bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şu şekilde sıralanmaktadır: a) İntihal b) Sahtecilik c) Çarpıtma ç) Tekrar yayım d) Dilimleme e) Haksız yazarlık.[82] Zikredilen bu etik ihlallerinden intihal, sahtecilik, çarpıtma ve haksız yazarlık konumuzla bağlantılıdır. Bu etik ihlalleriyle yapay zekâ uygulamaları tarafından üretilen içerikler arasında şu şekilde bağlantılar kurulabilir:

a) İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek.

Yapay zekâ tarafından üretilen bir metin, yazarın kendi ürünü olmadığından doğrudan çalışmalarda kullanıldığında

---

80 Büyükada, "Akademik Yazımda Yapay Zekâ", 11-12.

81 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 20.

82 https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx Erişim Tarihi: 05.01.2024

özgün fikirlerin kendi eseri gibi gösterilmesi durumu söz konusu olduğundan bir etik ihlaline yol açmaktadır. Zira ChatGPT-3 özelinde yapılan bir çalışmada, ChatGPT-3'ün sorulan sorulara verdiği cevaplar, intihal programları aracılığıyla taranmış ve büyük oranda özgün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[83] Yine, ChatGPT-3.5 özelinde bir konu üzerinde üretilen metnin hem İngilizcesinde hem de Türkçesinde benzerlik oranı sıfır çıkmıştır. Bu durum, ChatGPT'nin bu yazıları herhangi bir sayfadan veya makaleden basitçe kopyalayıp yapıştırmadığını, tamamen kendi tasarımına dayandığı şeklinde yorumlanmıştır.[84] İnternet tabanlı benzerlik tespit programı olan Turnitin ise yapay zekâ kullanımını tespit eden bir eklentiyi 13 Oca 2023 tarihinde kullanıcılarının hizmetine sunduğunu duyurmuştur.[85] Örneğin bu eklenti sayesinde bir öğrenci ödevinin ne kadarının özgün, ne kadarının insan yazımı ya da yapay zekâ kaynaklı olduğunun tespit edilebildiği ileri sürülmektedir. Ancak çevrimiçi benzerlik tespit uygulamaları, bütün dilleri algılayacak düzeyde yapay zekâ desteğini şu anlık tam olarak sağlayamadığından aynı içeriğe sahip Türkçe ve İngilizce yazıların benzerlik oranını birbirinden farklı çıkarabilmektedir. Üstelik iki dildeki benzerlik raporları incelendiğinde Türkçe metin için YZ uyarısıyla karşılaşılmazken, İngilizce metin için *"%100 YZ ile yazılmıştır"* ibaresi görülebilmektedir.[86] Bu da en azından şu anlık yapay zekâ uygulamalarıyla üretilen Türkçe içeriklerin

83 Furkan Çakır, "Yapay Zekâ ve Hadis", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2023), 114.

84 Detaylar için Bk. Büyükada, "Akademik Yazımda Yapay Zekâ", 7-9.

85 https://tr.turnitin.com/blog/turnitin-in-yapay-zekâ-ai-destekli-yazilarin-ve-chatgpt-nin-tespiti-icin-sundugu-olanaklara-genel-bir-bakis Erişim Tarihi: 15.03.2024

86 Ayrıntılı bilgi için Bk. Büyükada, "Akademik Yazımda Yapay Zekâ", 1-10.

mevcut intihal programlarıyla benzerlik tespitinin yapılmasının çok mümkün olmadığına, üretilen içeriklerin özgün olduğu sonucuna götürmektedir.

Yapay zekâ tarafından üretilen metinlerin intihal maddesi kapsamında etik ihlaline yol açacağı şeklindeki değerlendirmeyi isabetli görmeyenler de bulunmaktadır. Oçak'a göre böyle bir değerlendirme yapay zekâya insan kişiliğinin atfedilmesi gibi bir yanılgıya düşülmesi anlamına gelmektedir. Yapay zekâ-araştırmacı işbirliğinde intihal, sadece yazarın, metinleri uzman bir bakış açısıyla incelemeyip yazar sorumluluğunu gözetmediği durumlarda meydana gelebilir. Bu bağlamda, yazarın ve yapay zekâ teknolojilerinin rol ve sorumlulukları arasında hiyerarşik bir düzen oluşturulursa intihal tartışmaları bertaraf edilebilecektir.[87] Aslında burada tartışılması gereken mesele yapay zekânın, yapay yazar/*artificial author* olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Buna dair değerlendirmelere haksız yazarlık bağlamında yer verileceğinden şu anlık bu bilgilerle yetiniyoruz. Ancak burada şu hususun hatırlatılması gerekmektedir. O da insan ve yapay zekâ üretimi metinler bazı açılardan farklılık arz etmektedir.

Yapılan bazı akademik çalışmalar, insan tarafından oluşturulan metinlerle yapay zekâ uygulamaları tarafından oluşturulan metinler arasında birtakım farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Bu metinler arasında cümlelerin uzunluk-kısalıkları, tümce sayıları, kullanılan sözcük sayıları, sözcük tekrarları… gibi yönlerden birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Yine bağlaçların kullanım oranı da bu bağlamdaki farklılıklardan biridir. Sonuçta, sonuç olarak, böylece, böylelikle, bundan ötürü, bu nedenle, bu amaçla, bu doğrultuda, yani, çünkü, ancak, ayrıca, öncelikle, diğer yandan, son ola-

[87] Oçak, "Chatgpt-4'ün Bilimsel Özgünlük, Yazarlık ve Etik Üzerine Etkisi", 190

rak… gibi kelimeler kullanım sayısı bakımından ele alındığında, insan yazımı metinlere oranla yapay zekâ uygulamaları vasıtasıyla üretilen metinlerde daha fazla bulunmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ uygulamaları tarafından üretilen metinlerde sözcük tekrarlarının oldukça fazla olması ve sözcük çeşitliliğinin az olması nedeniyle dikkatli bir okuyucu tarafından insan yazımı metinlerden ayırt edilebileceği ifade edilmektedir.[88]

Yapay zekâ uygulamaları tarafından üretilen metinler yazarların bazı dikkatsizlikleri nedeniyle de tespit edilebilmektedir. Örneğin 9 Ağustos 2023 tarihinde *Physica Scripta* dergisinde karmaşık bir matematik denklemine dair yeni çözümler ortaya koymayı amaçlayan bir makale yayınlanmış, ancak daha sonra bilimsel araştırma dedektifi Guillaume Cabanac tarafından makalenin üçüncü sayfasında "Regenerate Response/*Yanıtı yeniden oluştur*" şeklinde ChatGPT'nin bir komutunun fark edilmesiyle makale yayıncı tarafından etik politikaların ihlali gerekçesiyle geri çekilmiştir. Zira yazarlar makaleyi dergiye sunarken ChatGPT'nin kullanıldığını beyan etmemişlerdir. Ayrıca Cabanac, makale içeriklerinde "As an AI language model, I/ *Bir yapay zekâ dil modeli olarak ben*" ifadesini de aratmış ve onun üzerinde makalede bu kalıbın kullanıldığını tespit etmiştir.[89]

Şurası da bir gerçektir ki yapay zekâ uygulamalarıyla üretilen metinler her zaman tespit edilememektedir. 2023 Mart ayında *Innovations in Education and Teaching International* dergisinde akademik anlamda ChatGPT'nin oldukça başarılı metinler oluşturma kabiliyetine sahip olduğunu kanıt-

88 Koşaner- Çimen- Karacan, "Dil Modeli Üretimi ve İnsan Yazımı Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemesi", 155-156.

89 Detaylı bilgi için Bk. https://www.nature.com/articles/d41586-023-02477-w#ref-CR1 Erişim Tarihi: 15. 03. 2024

lama ve bununla ilgili birtakım endişeleri dile getirme adına üç yazarlı bir makale yayınlanmıştır.[90] İntihal taramasından ve dört hakemin incelemesinden geçen makalenin aslında ChatGPT tarafından yazıldığı ise başyazar Prof Debby Cotton'ın The Guardian gazetesine verdiği röportajda dile getirilmiştir.[91] Bu da akademik yayınlardaki etik ihlalleri konusundaki endişenin boyutunun somut örnekleri arasında gösterilebilir.

b) Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan veya tahrif edilmiş verileri kullanmak:

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları veya elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek:

Yapay zekâ uygulamalarının yol açtığı etik ihlalleri bağlamında sahtecilik ve çarpıtma maddeleri beraber ele alınmaya müsaittir. Bir önceki üretken yapay zekâ ile ilgili başlık altında zikredildiği üzere bu uygulamaların olumsuz yanlarından biri, mantıklı görünen ancak gerçek dışı ve saçma bilgileri üretebilmeleri, yani sanrı/halüsinasyon sorunudur.[92] Bu uygulamalardaki halüsinasyonlar, istenilen talimatlarla alakasız, uydurma veya tutarsız içeriklerin üre-

---

90 Debby R E Cotton- Peter A. Cotton- Reuben Shipway, "Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT", *Innovations in Education and Teaching International* (2023), 1-12.

91 https://www.theguardian.com/technology/2023/mar/19/ai-makes-plagiarism-harder-to-detect-argue-academics-in-paper-written-by-chatbot Erişim Tarihi: 05.02.2024

92 Giray, "Authors should be held responsible for artificial intelligence hallucinations and mistakes in their papers.", 161; Xu-Jain-Kankanhalli, "Hallucination is inevitable: An innate limitation of large language models", 1.

tilmesi anlamına gelmektedir.[93] Zaten ChatGPT-4'ün bazen pek çok alanda yeterliliğe uymayan basit akıl yürütme hataları yapabileceği veya bir kullanıcının bariz yanlış beyanlarını doğru kabul etme konusunda aşırı derecede saf olabileceği OpenAI şirketi tarafından da dile getirilmiştir.[94] Bu nedenle, yapay zekâ uygulamalarından gelen herhangi bir yanıtın doğrulanması ve gerçek olup olmadığının kontrol edilmesi şiddetle tavsiye edilmektedir.[95] Dolayısıyla yapay zekâ tarafından gerçekte var olmayan hatalı bilgilerin kullanıcılara sunulması ve bunların kontrol edilmeden akademik çalışmalarda kullanılması yayın etiği ihlaline sebep olabilmektedir.

Bu uygulamalar tarafından üretilen bir makalede şayet hatalı bilgiler ve ön yargılar bulunuyorsa bundan yazarlar da sorumlu tutulmalıdır.[96] Burada suçun uygulamalara ya da bunların geliştiricilerine atılması cazip gözükse de yazarların bu metinlerden sorumlu olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle yazarların metinlerdeki yanlışlıklar, yanılgılar veya diğer herhangi bir sorun için hesap vermeleri gereklidir. Esasında belirli bir alana has içeriklerin doğruluk, önyargı, ilgili olma ve akıl yürütme açısından tutarlı olup olmadığı alanın uzmanlarınca kontrol edilmelidir.[97] Dolayısıyla yaza-

---

93 https://medium.com/@ramazanolmeez/b%C3%BCy%C3%BCk-dil-modellerinde-hal%C3%BCsinasyonlar-ee83c3008d40 Erişim Tarihi: 15.02.2024

94 https://openai.com/research/gpt-4 Erişim Tarihi: 15.02.2024

95 Shahriar - Hayawi, "Let's have a chat! A Conversation with ChatGPT: Technology, Applications, and Limitations" (2023); YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 6.

96 Giray, "Authors should be held responsible for artificial intelligence hallucinations and mistakes in their papers", 161; YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 10

97 Hosseini- Rasmussen- Resnik, "Using AI to write scholarly publications", 4.

rın bu uygulamalar vasıtasıyla bilgi üretimi üzerindeki kontrolünü bırakmaması kendi etik sorumluluğundadır.[98]

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek:

Yapay zekâ vasıtasıyla üretilen bir çalışmaya yapay zekânın yazar olarak eklen(e)memesi -tartışmalı olmakla birlikte – bu madde kapsamında etik ihlaline dâhil edilebilir. Burada tartışmalı olan husus intihal maddesiyle beraber değerlendirildiğinde yapay zekâya kişilik atfedilememesi nedeniyle yazar olarak da kabul edilemeyeceği şeklindeki çıkarımdır. Diğer bir deyişle şu anlık yapay zekânın yapay yazarlığı/*artificial author* kabul edilmemektedir. Örneğin YÖK'e göre bir çalışmanın nihai halinin sorumluluğunu bir araştırmacı gibi yapay zekâ alamayacağı için, bilimsel çalışmalarda yazar olarak yer alamaz.[99] *Nature* ve *Science* dergilerinin editörlerine göre de ChatGPT'i yazarlık standardını karşılamamaktadır.[100] Zira her ne kadar yapay zekâ uygulamaları tarafından oluşturulan metinlerdeki üretkenlik, kullanıcının verdiği talimatlara bağlı olarak gerçekleşse ve üretilen içeriklerin kaynağı, kullanıcının belirlediği sorular, hedefler ve yol haritasıyla yakından ilişkili olsa da aktif yazarlık için bunların yeterli olmadığı düşünülmektedir. Diğer bir deyişle yapay zekâ teknolojilerinin güçlü yönleriyle iş birliği

98 Oçak, "Chatgpt-4'ün Bilimsel Özgünlük, Yazarlık ve Etik Üzerine Etkisi", 190.

99 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 16

100 Walker, "ChatGPT listed as author on research papers: many scientists disapprove", 620

yapılırken yazarlar, etik duruşlarını ve sorumluluklarını korumalı, yazarlığın gerektirdiği sorumlulukları bu uygulamalara devretmemeleri önemli bir faktördür.[101]

Yapay zekânın yazarlığının tartışmalı olmasındaki bir diğer neden ise yapay zekânın bir araştırmaya nasıl dahil edileceği noktasında net bir uygulamanın bulunmamasıdır. Örneğin bir makalenin özetinde "… *Hazırlanmasında doğrudan ChatGPT kullanıldığı için ortak yazar olarak eklenmiştir*." şeklinde bir ibare kullanılmasına rağmen makalenin dizgisinde yazar olarak ChatGPT'nin yer almadığı görülmektedir.[102] Kimi araştırmacılar yapay zekânın şu anlık makalelerde yazar olarak kabul edilmesinin erken olduğu kanaatini taşımaktadır. Ancak bu sistemlerin kullanımını neticesiyle ortaya çıkan metinlerde buna işaret edilmesi -örneğin, yöntemler bölümünde- ve kaynaklar bölümünde belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca metnin hangi bölümlerinin yapay zekâ sistemleri tarafından yazıldığı da ifade edilmelidir.[103] YÖK'te şeffaflık ilkesi bağlamında üretken yapay zekâ uygulamalarının hangi fonksiyonlarının araştırmanın hangi aşamalarında ve ne boyutta kullanıldığının yöntem bölümünde açıklanması gerektiğini ifade etmektedir.[104]

Bilimsel araştırmalarda ve yayınlarda yapay zekâ kullanımından doğabilecek olası etik durumları YÖK şu şekilde sıralamıştır:

1. İçerik üretiminde ÜYZ kullanıldığını eserde bildirmeme

---

101 Bk. Oçak, "Chatgpt-4'ün Bilimsel Özgünlük, Yazarlık ve Etik Üzerine Etkisi", 187-190

102 Bk. Mevlüt Altıntop, "Yapay Zekâ/Akıllı Öğrenme Teknolojileriyle Akademik Metin Yazma: Chatgpt Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 46/2 (2023), 186-211.

103 Hosseini- Rasmussen- Resnik, "Using AI to write scholarly publications", 5.

104 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber,* 8-9.

2. Başkası tarafından üretilmiş olan içeriğin izinsiz kullanımı

3. Literatürde var olan bilginin atıf yapılmadan, uygunsuz şekilde alıntılanması

4. ÜYZ'nin yanlış veya yanıltıcı veri üretimi ve araştırmacının üretilen bu veriyi kullanması

5. Tekrar edilemeyen, açıklanamayan araştırma yöntemi ile üretilmiş veri ve sonuçların akademik literatüre girmesi

6. Taraflı ve kısıtlı veri nedeniyle hassas grupların uğrayabileceği ayrımcılığın derinleşmesi

7. Mevzuata aykırı olarak kişisel verilerin toplanması, depolanması, transferi, kullanılması ve tekrar kullanılması.[105]

YÖK aynı zamanda üretken yapay zekâ kullanımında karşılaşılan bazı konulara ilişkin sıkça sorulan sorulardan on tanesine de cevap vermektedir. Bu cevapların satır aralarında ön plana çıkan konular arasında, yapay zekânın bilimsel çalışmalarda yazar olarak yer alamayacağı, yapay zekânın bilimsel çalışmalarda alıntılama ilkelerine dikkat edilerek kullanılmasının gerektiği, nihai sorumluluğun araştırmacılara ait olduğunun bilinmesi, veri etiketlemede, çevirilerde ve dil kontrolünde doğru olduğunun kontrol edilmesi şartıyla yapay zekânın kullanılabileceği, yapay zekânın ürettiği içeriklerde yanlış ve taraflı bilgilerin olabileceği gerçeğinin göz önünde bulundurulması, yanlış ve taraflı bilgilerin akademik çalışmalarda kullanımından yazarın sorumlu olduğu ve anketlerde gerçek katılımcı yerine yapay zekânın kullanılamayacağı gibi hususlar yer almaktadır.[106]

Netice itibariyle etik ihlallerinden bağımsız olarak yapay zekânın kullanılabileceği alan ve yöntemlerin birçoğu dini

---

105 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 13.

106 Detaylar için Bk. YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 16-20.

ilimler içinde yer alan felsefe ve din bilimlerindeki akademik çalışmalarda uygulanmaya daha uygun görünmektedir. Temel islam bilimleri özelinde Kur'an araştırmalarında yapay zekânın kullanımı için ise daha farklı çıkarımların yapılması gerekmektedir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümleri genel olarak bu konuya odaklanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN ARAŞTIRMALARINDA YAPAY ZEKÂ

Teknolojik gelişmelerin hızlı bir şekilde yaygınlaşması neticesinde, bilgi edinme süreçleri önemli ölçüde kolaylaşmış ve bu durum, toplumsal düzeyde birtakım davranış kalıplarının ve alışkanlıkların dönüşümüne neden olmuştur. Bu gelişmelerden akademik çalışma yapma alışkanlıkları da payını almıştır. Birçok akademik çalışmaya dijital olarak internet aracılığıyla ulaşılabildiğinden artık araştırma yapmak için kütüphanelere gitme zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Kaynaklara dijital olarak erişebilmenin yanı sıra bazı program ve web siteleri, kaynaklar üzerinde çeşitli verilerin kolayca tespit edilmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin günümüzde dini ilimler alanında araştırma yapanlar *el-Mektebetü'ş-Şâmile,*[107] *el-Câmiu't-târîhî lî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm,*[108] *nuqayah*[109] ve *Kuramer kütüphane programı*[110] gibi bazı program ve web sitelerini kullanmaktadır. Bunlar vasıtasıyla İslam'ın temel kaynaklarına erişim imkânı artmış ve hızlanmıştır. Bu programlar kullanılarak yapılan ilmi çalışmalarda zaman açısından tasarruf sağlandığından daha fazla kaynak tarama imkânı doğmuş ve daha isabetli sonuçlara ve yorum-

[107] https://shamela.ws/ Erişim tarihi: 15. 02. 2024.
[108] https://www.mobdii.com/Aljamaie.html Erişim tarihi: 15.02.2024.
[109] https://nuqayah.com/ Erişim tarihi: 15. 02. 2024.
[110] http://www.kuramer.org/tr/kutuphane/kuramer-kutuphane-programi Erişim tarihi: 15. 02. 2024.

lara ulaşma imkânı ortaya çıkmıştır. Çünkü bu program ve siteler sayesinde bir kelime veya kelime grubunun Kur'an'da, bir tefsir ya da hadis eserinde bulunması saniyeler içinde gerçekleşmektedir.

Son yıllarda yaygın bir şekilde kullanılan bu programlar ortaya çıkmadan önce bir bilginin bir eserde bulunmasına günler hatta haftalar harcanabilmekteydi. Bu da akademik çalışmaların tamamlanma süresini etkileyen unsurlardan biriydi. Kolaylık konusuna Kur'an araştırmaları üzerinden örnek vermek gerekirse bunu ayetlerin numaralandırılmasına kadar götürmemiz mümkündür. 17. yüzyıla kadar mushaflarda ayetler arasında çiçekli fasılalar gibi birtakım simgelerin kullanıldığı, fakat ayet numaralarının yer almadığı bilinmektedir. 1694'te ise ilk kez Hamburg'da basılan Hinckellmann mushafında ayet numaraları yazılmıştır. Bu mushafta rakamlar, ayetlerin baş tarafına latin rakamları ile (1, 2, 3 şeklinde) yazılmıştır.[111] Abraham Hinckelmann'ın bu işlemi Müslüman olmayan okurlar için, özellikle de Kur'an araştırmacıları için pratik bir çözüm sunma amacıyla yaptığı düşünülmektedir. Bu numaralandırma sayesinde, ilgili ayetlerin tespit edilmesi ve bunlara yönelik atıfların standart bir numaralandırma sistemi üzerinden yapılması mümkün kılınmış, böylece ayetlerden referans verme süreci önemli ölçüde kolaylaştırılmıştır. 1834'te ise Gustave Flügel Mushafı'nda ayet numaraları Arap rakamları ile ayetlerin başında yazılmıştır. Bu yönüyle Flügel Mushafı, tespit edilebildiği kadarıyla tarihte ilk defa bütün ayetleri Arap rakamlarıyla yazılan mushaf olma özelliğini taşımaktadır. İslam dünyasında ise ilk defa 1924 yılında Mısır Emiriyye Mushafı'nda her ayetten sonra o ayetin numarası Arapça olarak yazılmış-

111 Hasan Yücel, "Ayet Numaralarının Mushafa Ekleniş Amacı Üzerine", *Dinî Araştırmalar* 24/61 (2021), 401.

tır.[112] Daha sonra ayetlerin numaralandırılması bütün İslam dünyasında benimsenmiştir. Bu numaralandırma özellikle Kur'an üzerine araştırma yapanlar için kolaylık sağlamıştır.

Kolaylaştırma bağlamında Kur'an ve hadise dair indeks çalışmalarıyla tanınan Mısırlı âlim Muhammed Fuâd Abdülbâkī'nin (ö. 1882-1968) *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm* ve *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-ḥadîṯi'n-nebevî* adlı eserlerine de değinilebilir. Bu eserlerden ilki, Kur'an'daki kelimelerin alfabetik olarak sıralandığı ve her kelimenin hangi ayetlerde geçtiğinin detaylı bir şekilde gösterildiği bir kaynaktır. Diğer eser ise benzer yöntemi hadisler üzerinde uygulamaktadır.[113] İşte bu fihrist özelliği taşıyan eserler ve son dönemlerde ortaya çıkan programlar önceki dönemlere nazaran günümüzdeki araştırmacıların işini oldukça kolaylaştırmaktadır. Ancak son yıllarda ortaya çıkan sohbet tabanlı yapay zekâ teknolojilerinin, özellikle metin üretimi noktasında oldukça hızlı bir şekilde ve özgün sayılabilecek düzeyde metinler ortaya koyabilmesi, konuyu kolaylaştırmaktan daha farklı bir boyuta, bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından birtakım ihlallere götürme potansiyeli bulunmaktadır. Bu nedenle akademik çalışmalarda bu uygulamaların birinci bölümün son başlığında da vurgulandığı üzere YÖK'ün belirlediği kriterlere uygun olarak şeffaf bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Son yıllarda sadece fen ve sağlık bilimleri değil, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde de yapay zekâ kullanılır hale gelmiştir. Biz de bu bölümde,

---

112 Detaylı bilgi için Bk. Yücel, "Ayet Numaralarının Mushafa Ekleniş Amacı Üzerine", 375-426.

113 Detaylar için Bk. İbrahim Hatiboğlu, "Muhammed Fuâd Abdülbâkī", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/526-527; İbrahim Hatiboğlu, "el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-hadîsi'n-nebevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/346-347.

Kur'an araştırmalarında yapay zekâ uygulamalarının kullanım potansiyelini ortaya koyarak, alanımıza yeni bir perspektif kazandırmayı amaçlıyoruz.

Öncelikle burada akla şöyle bir soru ya da itiraz gelebilir: Yapay zekâ Kur'an üzerinde kullanılabilir mi? Bu soruya elbette olumsuz yanıt verenler olacaktır. Ancak bu uygulamaların, açıkça belirtilmese dahi hem araştırmacılar hem de lisansüstü öğrenciler tarafından kullanıldığı gözlemlenmektedir Ayrıca yapay zekânın Kur'an üzerinde kullanımı sadece bu alanda görev yapan araştırmacılara ve öğrencilere hasredilemez. Ülkemizde dini metinler üzerinde özellikle kişiselleştirilmiş yapay zekâ uygulamalarının kullanıldığına dair birçok örnekle karşılaşılmaktadır. Örneğin ChatGPT'nin ücretli sürümü, kullanıcılara özel yapay zekâ modelleri (Custom GPT) oluşturma imkânı sunmaktadır. Kişiselleştirilmiş, kişiye özgü ve özel isteğe göre uyarlanmış yapay zekâ olarak isimlendirebilecek Custom GPT'i, belirli bir alanda belirli bir uzmanlık üzerine eğitilebilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla konumuzla yakından ilgili olan özel GPT'ler ise şunlardır: Ayetlerle Yanıtlayan KuranGPT,[114] Kuran Etimolojist,[115] Kuran Alimi,[116] Kuran - Ayet - Hadis – Dua,[117] Günlük Kuran Ayetleri,[118] Kuran Meali Uzmanı,[119]

[114] https://chatgpt.com/g/g-XLIeWg1Ex-ayetlerle-yanitlayan-kurangpt Erişim Tarihi: 19.07.2024

[115] https://chatgpt.com/g/g-1ae44h09W-kuran-etimolojist Erişim Tarihi: 19.07.2024

[116] https://chatgpt.com/g/g-dfIAD4IyB-kuran-alimi Erişim Tarihi: 19.07.2024

[117] https://chatgpt.com/g/g-YDyxkzura-kuran-ayet-hadis-dua Erişim Tarihi: 19.07.2024

[118] https://chatgpt.com/g/g-5mDROxbuZ-gunluk-kuran-ayetleri Erişim Tarihi: 19.07.2024

[119] https://chatgpt.com/g/g-XLwSotQAl-kuran-meali-uzmani Erişim Tarihi: 19.07.2024

KuranGPT.com | KuranGPT Yapay Zekâ Tercümesi,[120] KuranGPT.com,[121] Tefsir GPT[122] ve Tefsir Uzmanı.[123]

İsimleri zikredilen GPT'lerin detaylarına yer vermek çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte bunlar arasında yer alan KuranGPT'inin oluşturulma sürecine ve ayrıntılarına değinmek yeterli olacaktır. Bir yazılım mühendisi tarafından oluşturulan KuranGPT'nin[124] oluşturulma gerekçesi şöyle açıklanmaktadır: *"Bütün Kur'an'ı türkçesiyle ve arapçasıyla komple GPT'ye geçirip custom GPT olarak KuranGPT'i oluşturdum. Hacının hocanın sözüne kalmamak için ne sorarsanız size Kur'an'dan referans ile yanıtlarını veriyor. Size biraz bahsedeyim. (henüz yeni daha da iyileştirilecek)."*[125] Bu GPT'yi oluşturan daha sonra dile getirdiği bu ifadelerdeki hacı hoca kelimelerinden ötürü yeni bir açıklama yapma ihtiyacı da hissetmiştir: *"Şurada dediğim "hacının hocanın sözü" ifadesi bence doğru bir ifade tarzı olmamış. Buradan dolayı eğer ki kırdığım birisi olduysa özür dilerim. Niyetim aslında insana değil Allah'a, indirdiği kitaba bağlı kalmayı vurgulamak. Hacı hoca dememin sebebi din ile insanları sömürenlerin genel tiplerinin o şekilde olmalarıydı… "*.[126]

Zikredilen bu ifadelerin eleştiriye açık pek çok yönü bulunmasına rağmen, burada asıl üzerinde durulması gereken

---

120 https://chatgpt.com/g/g-cmWDsNfXg-kurangpt-com-kurangpt-yapay-zekâ-tercumesi Erişim Tarihi: 19.07.2024

121 https://chatgpt.com/g/g-JOUQKiPlu-kurangpt-com Erişim Tarihi: 19.07.2024

122 https://chatgpt.com/g/g-RZycnWQAg-tefsir-gpt Erişim Tarihi: 19.07.2024

123 https://chatgpt.com/g/g-gruelkuMW-tefsir-uzmani Erişim Tarihi: 19.07.2024

124 https://chatgpt.com/g/g-EW71Mjrk2-kurangpt Erişim Tarihi: 28.06.2024

125 https://x.com/makcadev/status/1804980661507252655?t-=RbrK5v-SnDYy6eMDVSy2Kw&s=08 Erişim Tarihi: 28.06.2024

126 https://x.com/makcadev/status/1805307956981797185?t=6B2JM9I-pX5SlMCwphyicYw&s=08 Erişim Tarihi: 28.06.2024

nokta, yapay zekâ uygulamaları sayesinde insanların Kur'an'daki bilgilere erişiminin kolaylaşmasıyla toplumdaki dini problemlerin çözülebileceğinin vehmedilmesidir. Ayrıca bilgisayar kullanımına aşina olan herkesin kolaylıkla kişisel yapay zekâ oluşturup bunları kamuoyuna sunma imkânı bulunmaktadır. Ancak bu uygulamaları oluşturan kişilerin niyetlerini, yeterliliğini, eğitim süreçlerini ve kullandıkları veri setlerinin güvenilir olup olmadığını tam olarak ortaya koymak mümkün değildir. Tüm bu süreçle ilgili şeffaf ve güvenilir veriler elde edilse dahi, yapay zekânın halüsinasyonları nedeniyle kullanıcıların bu uygulamalardan nasıl etkileneceği, dikkate alınması gereken diğer önemli bir husustur.

Konunun önemine binaen bu bağlamda geleceğe dair gerçekleşmesi oldukça muhtemel bazı varsayımlar da ileri sürülebilir. Belki de çok yakında insanlar, fetva almak için bir hocaya, dini konuları araştırmak için bir kitaba veya ayetlerin anlamını öğrenmek için bir meale başvurmak yerine doğrudan yapay zekâ uygulamalarına yönelmeyi tercih edecekler ve bu davranış yaygın bir alışkanlık haline gelecektir. Bu mümkün ve muhtemel senaryolara göre Türkiye'deki dini kurum ve kuruluşların bu alandaki gelişmeleri takip ederek, ortaya çıkabilecek potansiyel risk ve tehditlerin analizini yapması gerekmektedir. Bu gelişmeleri görmezden gelmek ya da soruna yapay zekâ dini metinler üzerinde kullanılmamalı gibi kökten retçi bir yaklaşım sergilemek vakıayla uyumlu olmayacaktır. Bu uygulamalara müracaatın ilerleyen yıllarda daha da artacağı tahmin edildiğinden, insanların ihtiyaç duyacağı hususlarda çeşitli uygulamaların kamuoyunun hizmetine sunulması gerekmektedir. Zira kim tarafından hangi verilerle, hangi amaçla ortaya konulduğu belirli olmayan özel yapay zekâ uygulamalarının insanları yanlış yönlendirme ihtimali daima bulunmaktadır. Örneğin

Arapça bilmeyen bir kişi, yapay zekâ uygulamalarına Kur'an'dan bir ayetin anlamını öğrenmek için başvurduğunda, yanlış bir meal verilmesi veya sorulan ayetin yerine başka bir ayetin anlamının sunulması gibi durumlarda, bu kullanıcının hatayı tespit etme olasılığı nedir? İşte sadece bu soru dahi konunun ne kadar hassas ve önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Yapay zekânın dini metinler üzerinde kullanılmasının diğer bir boyutu ise akademik çalışmalarda bu uygulamaların kullanımıdır ki bu da, çalışmanın esasında ele alınma gerekçesini oluşturmaktadır. Yukarıda daha önce akla gelmesi ya da sorulması muhtemel olan bir sorudan bahsetmiştik. Ancak mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda, "Yapay zekâ Kur'an üzerinde kullanılabilir mi?" sorusunun artık tartışma konusu olmaktan çıktığı söylenmelidir. Son yıllarda yalnızca Kur'an değil, diğer kutsal metinlerin analizinde de yapay zekâ teknolojilerinin sunduğu potansiyeller, akademik çevrelerin ilgisini giderek daha fazla çekmeye başlamıştır. Özellikle bilimsel araştırmalarda bu uygulamalara başvurunun giderek artacağı düşünüldüğünde, bunların oluşturabileceği tehditler ve riskler hakkında farkındalık sahibi olunmalıdır. Kur'an ve Kur'an araştırmaları söz konusu olduğunda, bu tehdit ve risklerin önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Bu bağlamda, yapay zekânın Kur'an araştırmalarında hangi konularda isabetli sonuçlar verdiği ya da vermediğinin de ortaya konulması gerekmektedir.

Girizgâh mahiyetinde buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra Kur'an araştırmalarında yapay zekâ kullanımının örneklerine geçilebilir. Kur'an araştırmalarında yapay zekânın kullanım alanlarını belirlemek için öncelikle YÖK'ün yayınlamış olduğu rehberden[127] istifade edilmiş ve alanı-

[127] YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 5.

mızda kurduğumuz birtakım bağlantılardan hareketle kullanım alanları genişletilmiştir. Bundan sonraki başlıklar altında çalışmanın yöntemi çoğunlukla promt/soru-cevap şeklinde ilerleyecek, arada değinilmesi gereken hususlara işaret edilecektir. Çalışmanın son iki bölümünde teoriden ziyade uygulamaya ağırlık verileceğinden soru ve cevaplar daha fazla yekün tutacaktır. Konuya geçmeden önce kısaca sohbet tabanlı yapay zekâ uygulamalarına promt girme usulünden de bahsedilmesi gerekmektedir. Çalışmada kullanılan yapay zekâ uygulamaları, chatbot/sohbet robotu olarak isimlendirilmekte olup bu uygulamalarda bir metin kutusu bulunmaktadır. Bu kutuya girilen promt/komut/istem doğrultusunda çıktılar üretilmektedir. Bu uygulamalardan doğru ve etkili cevaplar almak için kullanılan promptlar oldukça önemlidir. İyi yapılandırılmış bir prompt, modelin daha net, ilgili ve anlamlı yanıtlar üretmesini sağlamaktadır. Bu nedenle uygulamalara net ve spesifik promtlar girilmeli, belirsiz ifadelerden ve kısaltmalardan kaçınılmalıdır. Ayrıca promtlar istenilen yanıta uygun örneklerle desteklendiğinde ve rol verilerek promt girildiğinde daha iyi sonuçlar alınmaktadır. Bu hususlara dikkat edildiği takdirde yapay zekâ uygulamaları daha etkili sonuçlar vermektedir.

2.1. Literatür Tarama

Akademik araştırma sürecinin başlangıcında literatür taraması kritik bir öneme sahiptir. Bir araştırma konusu belirlendiğinde, ilk olarak bu konunun daha önce çalışılıp çalışılmadığının ya da çalışılmışsa hangi yönlerden ele alındığının sorgulanması gerekmektedir. Titiz ve dikkatli bir literatür taraması yapmak alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar ortaya koymak için zorunluluktur. Günümüzde literatür taraması büyük oranda dijital platformlar üzerinden yapılmaktadır. Özellikle dini ilimler alanında İSAM İlahiyat Ma-

kaleleri Veri Tabanı,[128] İSAM İslami İlimler Alanındaki Tezler Veri Tabanı,[129] YÖK Ulusal Tez Merkezi,[130] TÜBİTAK Dergipark,[131] YÖK Akademik,[132] Google Akademik[133] ve Web of Science[134] gibi web siteleri üzerinden literatür taranmaktadır. Bunlara ilave olarak yapay zekâ uygulamalarının da literatür taramasında kullanılabileceği YÖK tarafından belirtilmiştir.[135] Yapay zekâ uygulamalarının bu konudaki işlevselliğine bakıldığında ise karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır:

> **Soru:** Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolü ve önemini vurgulayan Türkçe akademik çalışmalar nelerdir?
>
> **Cevap:** "Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolü ve önemi üzerine yapılan Türkçe akademik çalışmalar, genellikle nüzul sebepleri, ayetlerin tarihsel ve sosyokültürel bağlamı, lafzi ve mana açısından tefsir metodolojileri gibi konular üzerinde yoğunlaşır. İşte bu alanda önemli bazı çalışmalar:
>
> 1. Kur'an'ın Nüzul Ortamı - Muhammed Hamidullah: Bu çalışma, Kur'an'ın indirildiği dönemin sosyokültürel ve tarihi arka planını inceleyerek, ayetlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmayı amaçlar.

---

128 http://ktp.isam.org.tr/?blm=aramklilhb&navdil=tr Erişim Tarihi: 07.07.2024

129 http://ktp.isam.org.tr/?blm=arailhtezb&navdil=tr Erişim Tarihi: 07.07.2024

130 https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ Erişim Tarihi: 07.07.2024

131 https://dergipark.org.tr/tr/ Erişim Tarihi: 07.07.2024

132 https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/ Erişim Tarihi: 07.07.2024

133 https://scholar.google.com/schhp?hl=tr Erişim Tarihi: 07.07.2024

134 https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search Erişim Tarihi: 07.07.2024

135 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 16.

2. Kur'an'ı Anlama Metodolojisi: Usul-u Tefsir- Mehmet Sait Yazıcıoğlu: Bu kitap, Kur'an'ın tefsirinde kullanılan metodolojik yaklaşımları ele alarak, bağlamın önemine vurgu yapar.
3. Kur'an'ın Tarihsel ve Kültürel Bağlamı- Mustafa Öztürk: Öztürk'ün çalışmaları, Kur'an'ın tarihsel bağlamını ve bu bağlamın ayetlerin yorumlanmasındaki rolünü ayrıntılı bir şekilde ele alır.
4. Kur'an'ın Anlaşılmasında Nüzul Sebeplerinin Önemi - İsmail Cerrahoğlu: Bu çalışma, Kur'an'ın nüzul sebeplerinin (esbab-ı nüzul) ayetlerin anlaşılmasındaki kritik rolünü tartışır.
5. Kur'an Tefsirinde Bağlam ve Yorum- Recep Şentürk: Bu kitap, Kur'an tefsirinde bağlamın nasıl kullanıldığını ve bunun yorumlara nasıl etki ettiğini analiz eder. Bu eserler, Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolünü ve önemini çeşitli açılardan ele alarak, akademik literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaları incelemek, Kur'an tefsirinde bağlamın nasıl dikkate alındığını ve yorumlara nasıl etki ettiğini daha iyi anlamanıza yardımcı olabilir." (ChatGPT 3.5)

Cevap: "Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolü ve önemi üzerine yapılmış Türkçe akademik çalışmalar, bu konuda derinlemesine bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışmalar, Kur'an ayetlerinin doğru anlaşılabilmesi için hem metin bağlamının (siyak-ı nass) hem de durum bağlamının (siyak-ı mevzû) dikkate alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.
-Nihat Uzun'un "Kur'an'ın Tefsir ve Tercümesinde Bağlamın Rolü" adlı çalışması, Kur'an'ın yorum-

lanmasında ve başka dillere çevrilmesinde bağlamın hayati bir rol oynadığını belirtmektedir. Çalışma, bağlamın yeterince dikkate alınmaması durumunda doğru anlamaya ulaşmanın zor olduğunu vurgular. Özellikle, belirli ayetlerin çevreleyen bağlamının öneminin farkına varılması, Kur'an'ın yapısal anlamda karmaşık olduğu ya da mantıksız ifadeler içerdiği yönündeki algıları düzeltir. Bağlamın göz ardı edilmesi, ayetlerin doğru yorumlanmasını ve mesajının tam olarak anlaşılmasını engeller.

-Bu bağlamda, Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolüne dair başka bir önemli çalışma, "Kur'an'ın Tefsir ve Tercümesinde Bağlamın Rolü" adlı makaledir. Bu çalışma, Kur'an'ın İngilizce tercümelerinde ve bazı Arapça tefsirlerde bağlamın yeterince dikkate alınmadığını, ancak klasik dönemdeki bazı tefsir alimlerinin bağlamın tespitine özen gösterdiklerini belirtir. Metin ve durum bağlamının anlamı doğrudan etkilediği vurgulanarak, bu iki bağlamın dikkate alınmasının Kur'an'ın doğru anlaşılmasında temel bir kriter olduğu ifade edilir. Bu çalışmalar, Kur'an tefsirinde bağlamın önemini vurgulayarak, okuyucuların ve araştırmacıların ayetleri doğru anlamaları ve yorumlamaları için bağlamı dikkate almalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bağlamın ihmal edilmesi, Kur'an'ın mesajının tam olarak anlaşılamamasına ve yanlış yorumlara yol açabilir. Dolayısıyla, Kur'an'ın tefsirinde ve tercümesinde bağlamın rolü üzerine yapılan bu tür akademik çalışmalar, Kur'an'ın derin anlamlarını keşfetmede ve doğru anlamaya ulaşmada kritik öneme sahiptir." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolü ve önemi, İslam tefsir geleneğinde ve modern Kur'an çalışmalarında önemli bir konu olmuştur. Türkiye'de de bu konuda çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. İşte bu konuyla ilgili bazı önemli Türkçe akademik çalışmalar:

1. "Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar" - Mustafa Öztürk

-Bu çalışma, Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın önemini vurgulamakta ve Türkçe meallerdeki bağlamsal sorunları ele almaktadır.

2. "Tefsirde Bağlamın Önemi ve İlgili Tefsir Usûlü Kaidelerinin Yorum Farklılıklarına Etkisi" - Mehmet Akif Koç

-Bu makale, tefsir usulünde bağlamın önemini incelemekte ve bağlamla ilgili kaidelerin yorum farklılıklarına nasıl etki ettiğini araştırmaktadır.

3. "Kur'an'ı Anlamada Bağlam: Bir Analiz Denemesi" - Şevket Kotan

-Bu çalışma, Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolünü analiz etmekte ve bağlamsal yaklaşımın önemini vurgulamaktadır.

4. "Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik ve Bağlamsallık Sorunu" - Burhanettin Tatar

-Bu eser, Kur'an'ın anlaşılmasında tarihsellik ve bağlamsallık meselelerini ele almakta ve bu konudaki tartışmaları incelemektedir.

5. "Tefsirde Bağlam Bilgisinin Önemi" - Muhammed Coşkun

-Bu makale, tefsir ilminde bağlam bilgisinin önemini vurgulamakta ve bağlamın Kur'an'ın doğru anlaşılmasındaki rolünü incelemektedir.

6. "Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meal-Tefsir'lerdeki Bağlamsal Sorunlar" - Necmettin Gökkır

-Bu çalışma, Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolünü incelemekte ve meal ve tefsirlerdeki bağlamsal sorunları ele almaktadır.

7. "Kur'an Tefsirinde Bağlamın Önemi: Fil Sûresi Örneği" - Ayşe Betül Oruç

-Bu makale, Fil Sûresi örneği üzerinden Kur'an tefsirinde bağlamın önemini incelemektedir.

8. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem ve Bağlam" - Sadık Kılıç

-Bu çalışma, Kur'an'ın anlaşılmasında semantik yöntem ve bağlamın rolünü incelemektedir. Bu çalışmalar, Kur'an'ın anlaşılmasında bağlamın rolü ve önemini farklı açılardan ele almaktadır. Bağlamın göz ardı edilmesinin yanlış anlamalara yol açabileceğini vurgularken, doğru bir Kur'an anlayışı için bağlamın dikkate alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadırlar. Bu akademik çalışmalar, Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için bağlamın önemini vurgulamakta ve bu konudaki farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır. Ancak, her zaman olduğu gibi, bu kaynakların doğruluğunu ve güncelliğini kontrol etmek önemlidir." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Kur'an'ın doğru ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasında bağlamın önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda, son yıllarda Kur'an tefsiri ve yorumu alanında bağlam odaklı çalışmalara artan bir ilgi gözlemlenmektedir. Aşağıda, bu konudaki önemli Türkçe akademik çalışmalardan bazılarını bulabilirsiniz:

Kitaplar:

-Kur'an'ı Anlamada Bağlam (2018) - Yazar: M. Bayraktar

-Kur'an'da Siyâk ve Tefsir: Bağlam Odaklı Bir Yaklaşım (2017) - Yazar: İ. Güler

-Kur'an'da Anlamın Oluşması: Bağlam, İletişim ve Ufuk (2016) - Yazar: M. Aydın

-Kur'an ve Tefsirde Bağlam: Kavramsal Bir Çerçeve (2015) - Yazar: E. Sarık

Makaleler:

-Kur'an'da Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar (2020) - Yazar: A. Karakuş, Dergi: Tefsir Araştırmaları Dergisi

-Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi (2019) – Yazar: M. Çakmak, Dergi: İslam Araştırmaları Dergisi

-Kur'an'da Nüzul Sırasının Anlama Katkısı: Bağlam Odaklı Bir Değerlendirme (2018) - Yazar: A. Yaşar, Dergi: Uluslararası Kur'an Araştırmaları Dergisi

-Tefsirde Siyâk ve Kavramsal Analiz: Bağlam Üzerinden Bir Uygulama (2017) - Yazar: S. Gedik, Dergi: İslam Bilimleri Dergisi

Tez Çalışmaları:

-Kur'an'da Hitap Bağlamı ve Muhatabın Anlama Süreci Üzerine Bir İnceleme (2021) - Yazar: F. Bozkurt, Üniversite: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

-Kur'an'da Kavramların Bağlam İle İlişkisi: Bir Anlam Bilimi Çalışması (2020) - Yazar: M. Kılıç, Üniversite: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

-Kur'an'da Ayetlerin Nüzul Sebepleri ve Bağlam: Tefsirlerde Nüzul Sebeplerinin Kullanımı Üzerine Bir

> Araştırma (2019) - Yazar: A. Gündoğdu, Üniversite: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi." (Gemini)

Gerek ChatGPT gerek Claude gerekse Gemini tarafından zikredilen Türkçe literatürlerin hem yazar hem de eser ismi açısından büyük oranda hatalı olduğu görülmektedir. Örneğin bu konuda alanda ön plana çıkan eserlerden biri olan *"Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar"* adlı çalışmanın yazarı Prof. Dr. Fatih TİYEK'tir.[136] Doğru olarak zikredilen tek çalışma ise Nihat Uzun'un "*Kur'an'ın Tefsir ve Tercümesinde Bağlamın Rolü*" adlı makalesidir. Eser ismi olarak zikredilen diğer çalışmalar ise mevcut değildir. Bağlam konusunun spesifik bir konu olması nedeniyle, daha genel olan nesh ile ilgili sorular sorarak bu alandaki yapay zekâ uygulamalarının performansını daha net bir şekilde değerlendirebiliriz.

> **Soru:** Kur'an'da nesh konusunu ele alan Türkçe akademik çalışmaların listesini çıkarır mısın?
>
> **Cevap:** "İşte Kur'an'da nesh konusunu ele alan bazı Türkçe akademik çalışmalar:
>
> "Türkiye Tefsir Akademisinde Nesh Literatürü ve Neshin Aktüel Değeri" - Nurullah Denizer'in bu çalışması, Türkiye'deki tefsir akademisinde nesh konusunu çeşitli boyutlarıyla ele alır ve konunun güncel değerini tartışır.
>
> "Kur'ân'da Nesh Problemi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım" - Bu makale, Kur'an'da nesh problemini eleştirel bir perspektiften değerlendirir.

---

136 Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017). Bağlamla ilgili yazılan farklı bir çalışma için Bk. Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016).

"Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı" - Enes Büyük'ün bu çalışması, klasik dönemde nesh teorisini reddeden müfessirlerin yaklaşımlarını inceler.

"Kur'an'ın Kur'an'ı Nesh Ettiği Yerler: Cessâs'ın Ahkâmu'l-Kur'ân'ında Nesih Meselesi" - Bu tez, Cessâs'ın Kur'an yorumunda nesh meselesini kapsamlı bir şekilde ele alır.

"Nesh (Nesih) Ne Demektir?" - Bu çalışma, nesh kavramını geniş bir perspektifte tartışır ve çeşitli yaklaşımlar sunar. Bu çalışmalar, nesh konusunun farklı yönlerini ve akademik tartışmalarını içermektedir. Detaylı bilgi ve kaynaklara ulaşmak için ilgili makaleleri inceleyebilirsiniz." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Kur'an'da nesh (nesih) konusu üzerine yapılmış Türkçe akademik çalışmaların bir listesini sunabilirim. Ancak, bu listeyi oluştururken tam olarak doğru olduğundan emin olamayacağımı belirtmek isterim. Yine de, bildiğim kadarıyla bu konuda yapılmış bazı önemli çalışmaları sıralayacağım:

1. Demirci, Muhsin. "Tefsir Usûlünde Nesh Problemi." Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001.
2. Çetin, Abdurrahman. "Nesih Meselesi ve Kur'an'da Nesih." Diyanet İlmi Dergi, 1998.
3. Öztürk, Mustafa. "Kur'an'da Nesh: Bir Problem Çözme Yöntemi Olarak Neshin İşlevselliği." İslami Araştırmalar Dergisi, 2009.
4. Albayrak, Halis. "Kur'an'da Nesh Meselesi ve Şah Veliyyullah Dehlevi'nin Yaklaşımı." Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002.

5. Güllüce, Veysel. "Kur'an'da Abrogation (Nesh) Problemi." Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006.

6. Koç, Mehmet Akif. "Bir Tefsir Problemi Olarak Nesh." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003.

7. Demirci, Muhsin. "Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Nesh Problemi." Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006.

8. Pak, Zekeriya. "Kur'an'da Nesh Meselesi ve Şâtıbî'nin Yaklaşımı." Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000. Bu liste, konuyla ilgili yapılmış bazı önemli çalışmaları içermektedir, ancak kesinlikle eksiksiz değildir. Daha kapsamlı ve güncel bir liste için, üniversite kütüphanelerinin veri tabanlarını veya YÖK Tez Merkezi gibi akademik kaynakları incelemenizi öneririm. Ayrıca, bu alanda yeni çalışmalar da yapılmış olabileceğini unutmamak gerekir." (Claude 3.5 Sonnet)

Kur'an'da nesh konusu gibi bağlamdan daha genel ve üzerinde oldukça fazla akademik çalışmanın bulunduğu bir konuda dahi literatür taraması için yapay zekâ uygulamalarının isabetli sonuçlar vermediği gözlemlenmektedir. Örneğin ChatGPT'nin verdiği Nurullah Denizer'e ait olarak zikredilen makalenin doğru olduğu, yazarsız olarak zikredilen "Kur'ân'da Nesh Problemi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım" makalesinin Ali Galip Gezgin'e ait olduğu görülmektedir. "Nesh (Nesih) Ne Demektir?" şeklinde bir akademik çalışma ise bulunamamıştır. Claude'un zikrettiği literatür bilgisinin ise tümü hatalıdır. Ancak burada ChatGPT'i özelinde farklı bir duruma değinmek gerekmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere ChatGPT'ide birtakım özel GPT'ler bulunmaktadır.

Bunlardan biri de akademik anlamda literatür tarama için geliştirilen Scholar GPT'dir. Bu GPT'i üzerinden nesh ile ilgili aynı soru sorulduğunda arada ilgisiz ve hatalı kaynaklar olmasına rağmen diğerlerine nazaran daha başarılı sonuçların elde edildiği görülmektedir.

Cevap: "İşte Kur'an'da nesh konusunu ele alan bazı Türkçe akademik çalışmaların listesi:

1. Kur'an'da Nesih Meselesi - M. Gazali (PDF)
2. Kur'an'da Değişim Ve Dönüşümün Belirlenmiş Yasal Adımlarının Kelâmî Yorumu - N.K. Okumuş, Şarkiyat, 2019 (PDF)
3. Nesh Teorisi Bağlamında Kur'an'da Tahfif - E. Aksoy, D.R.H. Aydar (PDF)
4. Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı - E. Büyük (PDF)
5. Kur'an'ın Özgün ve Benzeşimli Ayetleri: Muhkem ve Müteşâbih - Y. A. R. Erkan (PDF)
6. Ulumu'l-Kur'an'ın İhtilaflı Meselelerinin Teysiru't-Tefsir'deki Yansımaları: Nesh, Huruf-I Mukattaa Ve Mu'arreb Kelimeler Örneğinde - M.F. Dede, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022 (PDF)
7. Fıkıh Usûlündeki Nesh Teorisine Göre Kur'an'da Geçen Haber İfadelerinin Neshi - R. Çetintaş, Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi, 2020 (PDF)
8. Kur'ân'da Nesh Tartışmaları Üzerine - M. Kara, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2023 (PDF)
9. Fadl Hasen Abbâs'ın Kur'an İlimlerindeki Müşkil Meselelere Bakışı - C. Divlekci, 2020 (PDF)

10. Ulûmü'l-Kur'ân Kaynaklarında "Kur'an'da Neshin Kısımları" Başlığındaki Çelişki - A. Ensari, Şarkiyat (PDF)
11. Kur'an ve nesh problemi - T. Özdeş, 2005 (PDF)
12. Kur'an'a yönelik tahrif iddialarına Zeydî tepki - M. Ümit, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006 (PDF)
13. Kur'an'ın Kutsal Kitaplarla İlişkisi - O. Kara, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013 (PDF)
14. "Sadaka" Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi-Semantik Bir Tahlil Denemesi - M. Öztürk, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001 (PDF)
15. Vasiyet ayeti bağlamında sünnetin Kur'an-ı Kerim'i nesh etmesi - M.A. Aytekin, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2019 (PDF)
16. Kur'ân'da nesh meselesi - M.S. Şimşek, 1986
17. Kur'an'da nesh meselesi - S. Ateş, 1996 (Yeni Ufuklar Neşriyat)

Bu çalışmalar, Kur'an'da nesh konusunu çeşitli açılardan ele alarak detaylı incelemeler sunmaktadır." (Scholar GPT)

Her ne kadar arada doğrudan ilgisi olmayan çalışmalar bulunsa da Scholar GPT'nin diğerlerine nazaran nispeten daha başarılı olduğu görülmektedir. Üstelik bu uygulamada bazı çalışmaların Pdf dosyasına doğrudan atıf yapılmaktadır. Netice olarak genel anlamda en azından dilimizde yazılan akademik literatürü taramada yapay zekâ uygulamalarının isabetli sonuçlar vermediği, var olmayan eser ve yazarları kullanıcılarına sunabileceği görülmektedir. Bu nedenle literatür taramasında doğrudan üretken yapay zekâ modelle-

rini kullanmak yerine onların içinde yer alan eklentilerin (Scholar GPT, ResearchGPT, Consensus GPT gibi) kullanılması daha isabetli olacaktır. Ancak bunlara da tamamen güvenilmemelidir. Zira yapay zekâ uygulamaları gerçekte var olmayan kaynakları gerçekmiş gibi sunabilmekte ve güncel kaynakları tarama dışında bırakabilmektedir. Bu da birinci bölümde belirtildiği gibi üretken yapay zekâ modellerinin karşılaştığı kritik zorlukların en başta gelenidir. Bu modeller mantıklı görünen fakat gerçek dışı ve saçma bilgiler üretebilmektedir. Halüsinasyon olarak da isimlendirilen bu durum istenilen talimatlarla alakasız, uydurma veya tutarsız içeriklerin üretilmesine yol açmaktadır. Verilen bilgilerin tetkik edilmeden kullanılması ise farklı problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle literatür taraması bağlamında yapay zekâ uygulamalarının verdiği yanıtlar tetkik edilmeden doğrudan akademik çalışmalarda kullanılmamalıdır.

2.2. Hipotez Oluşturma ve Yöntem Belirleme

Titiz bir literatür taraması sonrası ele alınacak konunun temel probleminin ve bu probleme bağlı olarak hipotezinin oluşturulması gerekmektedir. Hipotez yapılacak çalışmada beklenilen sonuç konusunda spesifik, test edilebilir bir tahmin yapmaktır. Bu nedenle hipotezin doğru veya yanlış olmasının değil, doğru ya da yanlış çıkma ihtimalinin daha önemli olduğu belirtilmektedir.[137] Belirlenen hipotezin ardından bu hipotezin doğruluğunun sınanacağı bir yöntemin seçilmesi gerekmektedir. Dini ilimler alanında özellikle Temel İslam Bilimlerinde yapılan çalışmalarda genellikle hipo-

[137] Bk. Yavuz Ercan Gül, "Sosyal Bilimlerde Araştırma Süreci ve Aşamalarına Kuramsal Bir Bakış", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1 (2023), 22-38.

tez cümlelerine rastlanmamaktadır. Ancak hipotez olmasa dahi her akademik çalışmanın mutlaka bir problemi, varsayımı ve önermesi bulunmalıdır. Bu sürece dair fikir edinme konusunda yapay zekâ uygulamalarından istifade edilebilir.[138] Örneğin çalışmamızın konusuyla ilgili bir hipotezin ve yöntemin belirlenmesi konusunda girdiğimiz promtlara aldığımız yanıtlar aşağıdadır. Bu bilgiler çalışılmak istenen konunun probleminin, varsayımının, hipotezinin ve yönteminin oluşturulması konusunda araştırmacılara fikir verebilir.

> **Soru:** Kur'an araştırmalarında ve yorumunda yapay zekânın kullanım potansiyellerini ele alan bir araştırmanın hipotezi ve yöntemi nasıl oluşturulur?
>
> **Cevap:** "Kur'an araştırmalarında ve yorumunda yapay zekânın (YZ) kullanım potansiyellerini ele alan bir araştırmanın hipotezi ve yöntemi oluşturulurken aşağıdaki adımlar izlenebilir:
>
> Hipotez Oluşturma
>
> 1. Araştırma Sorusu Belirleme:
>
> • YZ'nin Kur'an araştırmalarında ve yorumunda hangi alanlarda etkili olabileceğini belirlemek için açık ve net bir araştırma sorusu geliştirin. Örneğin: "Yapay zeka, Kur'an'ın yorumlanmasında insan yorumcularla karşılaştırıldığında daha doğru veya verimli sonuçlar verebilir mi?"
>
> 2. Hipotez Formülasyonu:
>
> • Belirlediğiniz araştırma sorusuna dayanan bir hipotez oluşturun. Örneğin: "Yapay zeka uygulamaları, Kur'an metinlerinin analizinde ve yorumlan-

[138] Volkan Aşkun, "Sosyal Bilimler Araştırmaları İçin Chatgpt Potansiyelinin Açığa Çıkarılması: Uygulamalar, Zorluklar Ve Gelecek Yönelimler", *Erciyes Akademi* 37/2 (2023), 635-636; YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 5.

masında insan yorumculara kıyasla daha sistematik ve kapsamlı sonuçlar sağlayabilir."

3. Alt Hipotezler Geliştirme:

- Ana hipotezinizi destekleyecek alt hipotezler belirleyin. Örneğin:
  - a. "YZ, Kur'an ayetlerinin dilbilgisel yapısını daha doğru analiz edebilir."
  - b. "YZ, benzer kavramların ve temaların tespitinde insan yorumcudan daha hızlı sonuçlar üretebilir."

Yöntem Oluşturma

1. Araştırma Tasarımı:

- Nicel ve nitel yöntemleri bir araya getiren karma bir yöntem kullanabilirsiniz. Nicel veri toplamak için anketler, nitel veri toplamak için derinlemesine görüşmeler veya odak grup tartışmaları düzenleyebilirsiniz.

2. Veri Toplama Araçları:

- YZ uygulamaları ile Kur'an metinlerini analiz etmek için kullanılacak yazılımlar ve araçlar belirlenmelidir. Örneğin, doğal dil işleme (NLP) algoritmaları ve makine öğrenimi uygulamaları kullanılabilir.

3. Örneklem Belirleme:

- Araştırmaya dâhil edilecek bireyler veya kaynaklar seçilmelidir. Bu, YZ uygulamalarını kullanan akademisyenler, Kur'an araştırmaları yapan uzmanlar veya konu hakkında görüş bildirebilecek öğrencileri içerebilir.

4. Veri Analizi:

- Toplanan verilerin analizi için istatistiksel yöntemler kullanılabilir. YZ'nin sağladığı sonuçlar, in-

san yorumcuların sonuçlarıyla karşılaştırılarak analiz edilebilir.

5. Sonuçların Yorumlanması:

• Elde edilen sonuçlar, hipotezlerle ilişkili olarak yorumlanmalı ve YZ'nin Kur'an araştırmalarındaki potansiyelinin pratik uygulamaları değerlendirilmelidir.

Öneriler

• Araştırma sürecinde etik konulara dikkat edin; YZ uygulamalarının kullanımı ve elde edilen verilerin güvenliği önemli bir konudur.

• YZ'nin sınırlamalarını ve potansiyel yanlılıklarını araştırarak, sonuçların daha güvenilir olmasını sağlayabilirsiniz. Bu yöntem ve hipotez yapısı, Kur'an araştırmalarında yapay zekânın kullanım potansiyellerini derinlemesine incelemek için bir temel oluşturabilir." (ChatGPT-4)

Soru: Kur'an araştırmalarında ve yorumunda yapay zekânın kullanım potansiyellerini ele alan bir araştırmanın problemleri ve varsayımları neler olabilir?

Cevap: "Bu konu üzerine bir araştırma yapmak oldukça ilginç ve güncel bir fikir. Kur'an araştırmalarında ve yorumunda yapay zekâ kullanımı potansiyelini inceleyen bir çalışmanın olası problem ve varsayımlarını şöyle sıralayabiliriz:

Problemler:

1. Yapay zekânın dini metinlerdeki nüansları, mecazi anlatımları ve kültürel bağlamı ne ölçüde anlayabileceği.

2. Yapay zekâ sistemlerinin tarafsızlığı ve önyargılardan arındırılması sorunu.
3. Geleneksel İslami bilginlerin ve toplumun yapay zekâ destekli Kur'an yorumlarına karşı olası direnci.
4. Yapay zekânın ahlaki ve etik konulardaki yorumlarının güvenilirliği.
5. Kur'an'ın kutsal doğası göz önüne alındığında, yapay zekâ kullanımının dini ve etik açıdan uygunluğu.
6. Farklı mezhep ve ekollerin yorumlarını dengeli bir şekilde temsil etme zorluğu.

Varsayımlar:

1. Yapay zekânın büyük miktarda dini metni hızlı ve verimli bir şekilde analiz edebileceği varsayımı.
2. Yapay zekânın, geçmiş tefsirler ve yorumlardan öğrenerek tutarlı ve anlamlı yorumlar üretebileceği varsayımı.
3. Yapay zekâ destekli araştırmaların, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabileceği varsayımı.
4. Yapay zekânın dil bariyerlerini aşarak Kur'an'ın evrensel mesajını farklı kültürlere iletebileceği varsayımı.
5. Yapay zekâ kullanımının, Kur'an araştırmalarında yeni perspektifler ve anlayışlar sunabileceği varsayımı.
6. Yapay zekâ sistemlerinin, insan araştırmacıların tamamlayıcısı olarak işlev görebileceği ve onların yerini tamamen almayacağı varsayımı." (Claude 3.5 Sonnet)

Yanıtlara bakıldığında bilimsel araştırmaların hipotezinin, yönteminin, probleminin ve varsayımının belirlenmesi gibi konularda yapay zekâ uygulamalarının en azından fikir verecek düzeyde katkı sağlayabileceği söylenebilir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, bu uygulamaların hipotez geliştirme, tartışma, yorumlama ve uygulama gibi üst düzey beceri, deneyim ve uzmanlık gerektiren aşamalarda kullanılmaması gerektiğidir.[139]

2.3. Ayetlerin Tercüme Edilmesi ve İ'rablarının Yapılması

Önceki başlıklarda yer alan bilgiler tüm akademik çalışmalarda olması gereken hususlarla ilgilidir. Yapay zekâdan bu bağlamda fikir alma adına yardım alınabilir. Şimdi doğrudan alanımızla ilgili örneklere tercüme meselesi üzerinden girmek istiyoruz. Bir dildeki sözün başka bir dile aktarılma faaliyetine tercüme denilmektedir.[140] Bu aktarımda amaç, sözün anlamını farklı bir dilin kelimeleriyle ifade etmektir. Hiç şüphesiz, bu süreçte en önemli husus, ilk dildeki tüm anlam ve maksatlara bağlı kalmaktır.[141] Kur'an'ın, Arapça dışında farklı dilleri konuşan insanlar tarafından orijinal diliyle anlaşılamadığı aşikârdır. Bu nedenle diğer dillere çevrilmesi zorunluluk halini almıştır. Böylece ilahi mesaj tüm insanlığa ulaşabilmiştir. Ancak çeviri işinin bizzat kendi doğasından kaynaklanan zorluklar bir yana, çevirisi yapılacak metnin kutsallığı, duruma ayrı bir sorumluluk boyutu ka-

139 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 5.

140 Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, "terceme", *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414), 12/66.

141 Hüseyin Ersönmez, "Arap Dilinde Tahdîd Üslûbu ve Türkçeye Çeviri Problemi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 302

zandırmaktadır.[142] Aslında genel anlamda kültürel veya fikrî öğelerin aktarımında en önemli araçlardan biri kabul edilen ve farklı çağlarda etkinliğini sürdüren tercüme faaliyetleri, geçmişi anlamada ve günümüzdeki sorulara cevap bulma hususunda büyük bir öneme sahiptir.[143] Ancak son dönemlerde mütercimin devre dışı kalmasına neden olan yapay zekâ uygulamalarının ortaya çıkmasıyla birlikte çeviri alanında yeni bir dönem başlamıştır. Hatta YÖK, bilimsel çalışmalarda araştırmacıların dikkatlice inceleyip olası hataları düzeltmeleri şartıyla, yapay zekâ uygulamalarının çeviri süreçlerinde kullanılabileceğini belirtmektedir.[144]

Ayetlerin çevirisinde yapay zekânın nasıl bir performans sergilediğine geçmeden önce bunların çevirileri nasıl ve hangi kaynaklardan hareketle yaptığının da tespit edilmesi gerekmektedir. Böylece ayet tercümeleri noktasında yapay zekâ uygulamalarının nasıl bir yol, yöntem takip ettiği ortaya konmuş olacaktır. Bu bağlamda öncelikle yapay zekâ ayetleri nasıl tercüme etmektedir? Hangi kaynaklardan istifade ederek tercüme yapmaktadır? Yapılan tercümelerin güvenilir olup olmadığı nasıl tespit edilmektedir? Yapay zekâya göre tercümesi zor olan ayetler hangileridir? gibi so-

142 Detaylar için Bk. Zekeriya Pak, "Meâllerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: -Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi-", *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2004), 27; Zekeriya Pak, "30. Cüz'ün Çevirisi ve Çeviri Üzerine Bazı Notlar", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2006), 29-31; Fatih Tiyek, "Kur'an Meallerindeki Lafzî Tercümenin Allah'ın Yüceliğini Aktarmadaki Yeterliliği", *Amasya İlahiyat Dergisi* 20 (2023), 53-54.

143 Harun Özel-Youssoufa Soumana, "Modern Dönem Çeviri Faaliyetlerinin Arap Edebiyatının Gelişimine Katkısı", *Istanbul Journal of Arabic Studies* 6/2 (Aralık 2023), 254.

144 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 5, 17.

ruların cevapları aranacak daha sonra ayet tercümelerinde bu uygulamaların potansiyeli üzerinde durulacaktır.

Soru: Bir ayetin Türkçe çevirisi sorulduğunda, önce İngilizce çeviriyi bulup ardından bunu Türkçeye mi çeviriyorsun, yoksa doğrudan Türkçe kaynaklara mı başvuruyorsun?

Cevap: "Doğrudan Türkçe kaynakları kullanırım. Arapça metinden İngilizceye geçiş yapmadan, direkt olarak Türkçe meal ve tefsir kaynaklarına başvurarak size en doğru ve güncel çeviriyi sunmaya çalışırım." (Gemini)

Cevap: "Hayır, Kuran ayetlerinin Türkçe çevirilerini doğrudan Türkçe olarak sunuyorum. İngilizce'den Türkçe'ye çeviri yapmıyorum. Bilgi tabanımda Kuran'ın doğrudan Türkçe mealleri mevcut ve bunları kullanıyorum. Eğer bir ayetin Türkçe mealini sorarsanız, size doğrudan o ayetin Türkçe çevirisini veririm." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Eğer bana bir ayetin Türkçe çevirisini sorarsanız, genellikle ilk tercih ettiğim yöntem doğrudan Türkçe kaynaklara başvurmaktır. Yani, mümkün olduğunda Türkçe mealler veya yorumları inceleyerek size doğrudan bir cevap veririm. Ancak, bazen daha derin bir analiz gerektiğinde veya Türkçe bir kaynak erişilemezse, güvenilir İngilizce çevirilere başvurarak, ardından bunu Türkçeye aktarmam gerekebilir." (ChatGPT-4o)

Soru: Kur'an ayetlerinin çevirilerini nasıl yapıyorsun? Eğitildiğin veri tabanından mı doğrudan cevap veriyorsun yoksa Arapça bilgin doğrultusunda kendin mi çeviri yapıyorsun?

Cevap: "Kur'an ayetlerinin çevirilerini sağlarken, eğitim sürecimde kullanılan geniş bir veri tabanındaki çevirilere ve öğrenilmiş bilgilere dayanıyorum. Bu bilgiler, birçok farklı kaynaktan gelen çevirileri ve tefsirleri içerir. Doğrudan Arapça metni çevirmek yerine, önceden var olan ve güvenilir olarak kabul edilen çevirilere dayanarak yanıt veriyorum. Bu sayede, dil bilgim ne olursa olsun, doğruluk ve tutarlılık sağlamayı hedefliyorum. Ancak, Kur'an metinlerinin yorumu ve anlamı üzerine konuşmalar genellikle çeşitli yorumlar ve perspektifler içerebilir, bu yüzden çeviriler arasında bazen farklılıklar olabilir." (ChatGPT-4)

Cevap: "Öncelikle belirtmeliyim ki, Kur'an ayetlerinin çevirilerini doğrudan yapmıyorum. Benim Arapça bilgim sınırlıdır ve Kur'an gibi kutsal ve hassas bir metnin çevirisini yapmak için yeterli değildir.

Benim yaptığım şey şudur:

1. Eğitim veritabanımda bulunan, güvenilir kaynaklardan alınmış Türkçe Kur'an meallerini ve tefsirlerini kullanırım.
2. Bu kaynakları referans alarak, sorulan ayetlerin anlamını mümkün olduğunca doğru bir şekilde aktarmaya çalışırım.
3. Eğer bir ayet hakkında birden fazla meal veya yorum varsa, bunları karşılaştırır ve en yaygın kabul gören anlamı vermeye özen gösteririm.
4. Her zaman, verdiğim bilgilerin bir yapay zekâ modeli tarafından üretildiğini ve hata yapabileceğimi belirtirim. Özellikle dini metinler söz konusu

olduğunda, kullanıcıları güvenilir kaynaklara ve uzmanlara danışmaları konusunda teşvik ederim. Kısacası, Kur'an ayetlerinin çevirilerini ben yapmıyorum, var olan çevirileri kullanıyorum. Bu nedenle, verdiğim bilgilerin mutlaka güvenilir kaynaklardan ve din alimleri tarafından doğrulanması gerektiğini vurgulamak isterim." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Kur'an Ayetlerini Çevirme Yöntemim:

Kur'an ayetlerini çevirirken, farklı kaynakları ve yöntemleri göz önünde bulundurarak en doğru ve kapsamlı çeviriyi sunmaya çalışıyorum. Bu süreçte kullandığım bazı yöntemler şunlardır:

1. Eğitim Veri Tabanı:

Eğitim verilerim, çeşitli dillerde Kuran çevirileri, tefsirler, Arapça dil bilgisi kaynakları ve İslam tarihi gibi geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu kaynaklardan, ayetlerin kelime anlamlarını, gramer kurallarını ve tarihi bağlamını analiz ediyorum.

2. Farklı Çevirileri Karşılaştırma:

Farklı dillerde yapılmış birçok Kuran çevirisini karşılaştırıyorum. Bu sayede, ayetlerin farklı anlamlarını ve yorumlarını göz önünde bulunduruyorum.

3. Arapça Seviyem:

Arapça dil bilgisi ve kelime bilgisindeki uzmanlığımı kullanarak ayetlerin orijinal Arapça metnini analiz ediyorum. Bu sayede, çevirilerin metnin nüanslarını ve inceliklerini yansıtmasını sağlamaya çalışıyorum.

4. Bağlam Farkındalığı:

Her ayetin kendi bağlamı olduğunu ve bu bağlamın çeviriyi etkileyebileceğini biliyorum. Bu ne-

denle, ayetleri çevirirken surenin konusunu, ayetin öncesini ve sonrasını ve ayetin indirildiği tarihi göz önünde bulunduruyorum.

5. Danışmanlık:

Gerektiğinde, İslam alimleri ve dil uzmanları ile görüşerek ayetlerin çevirisi konusunda danışmanlık alıyorum.

6. Sürekli Gelişim:

Kuran çevirisi konusunda sürekli yeni bilgiler edinmeye ve çeviri becerilerimi geliştirmeye çalışıyorum. Bu sayede, kullanıcılarıma en doğru ve güvenilir çevirileri sunmayı hedefliyorum. Sonuç: Kur'an ayetlerini çevirirken, eğitim verilerimden doğrudan cevap verme yerine, Arapça seviyemi, farklı çevirileri ve bağlam farkındalığımı kullanarak en doğru ve kapsamlı çeviriyi sunmaya çalışıyorum. Ayrıca, danışmanlık alarak ve sürekli gelişerek çeviri becerilerimi geliştirmeye çalışıyorum." (Gemini)

Soru: Kur'an çevirileri noktasında eğitildiğin kaynakların listesini verebilir misin?

Cevap: "Eğitim veri setim, belirli kitaplar, çeviriler veya belgeler üzerine doğrudan bilgi içermemektedir. Bunun yerine, internetten ve çeşitli metinlerden toplanan geniş ve çeşitlendirilmiş bir veri havuzundan öğrenilmiştir. Bu veri seti, akademik makaleler, kitaplar, haberler, web siteleri ve diğer pek çok kaynaktan toplanan bilgileri içerir. Bu yüzden, spesifik olarak hangi Kur'an çevirilerinin kullanıldığını belirtmek zor. Ancak, genel olarak güvenilir ve yaygın olarak kabul gören çevirilere dayanarak bilgi sağlamaya çalışırım." (ChatGPT-4)

Cevap: "Eğitimim sırasında kullanılan kaynakların tam ve kesin bir listesini vermem maalesef mümkün değil. Yapay zekâ modellerinin eğitim süreci, milyonlarca farklı kaynaktan gelen verileri içerir ve bu kaynakların hepsini tek tek listelemek veya hatırlamak benim için mümkün değildir.

Ancak, genel olarak şunları söyleyebilirim:

1. Eğitim verilerim arasında Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı Kur'an mealleri ve tefsirleri bulunması muhtemeldir.
2. Elmalılı Hamdi Yazır, Süleyman Ateş, Hayrettin Karaman gibi tanınmış Türk müfessirlerin eserlerinden alıntılar içerebilir.
3. Çeşitli İslami eğitim kurumlarının ve üniversitelerin yayınladığı akademik kaynaklar da kullanılmış olabilir.
4. İnternet üzerindeki güvenilir İslami kaynaklardan ve web sitelerinden alınan bilgiler de eğitim verilerim arasında yer alabilir.

Ancak, bu liste kesin veya kapsamlı değildir. Ayrıca, bu kaynakların hangilerinin tam olarak kullanıldığını veya ne ölçüde kullanıldığını bilmiyorum.

Bu nedenle, Kur'an ayetleri ve İslami konular hakkında verdiğim bilgilerin her zaman profesyonel din alimleri ve güvenilir kaynaklar tarafından doğrulanması gerektiğini vurgulamak isterim. Benim amacım genel bilgi sağlamaktır, ancak dini konularda kesin ve yetkili bir kaynak olarak görülmemeliyim." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Maalesef, bir yapay zekâ olarak, Kur'an çevirileri konusunda eğitildiğim spesifik kaynakların bir listesini veremem. Bunun birkaç nedeni var:

• Sürekli Öğrenme: Yapay zekâ modelleri, sürekli olarak yeni verilerle beslenir ve güncellenir. Bu nedenle, eğitildiğim kaynakların listesi sürekli değişiyor.

• Gizlilik: Eğitim sürecinde kullanılan verilerin gizliliği önemlidir. Bu nedenle, bu tür bilgiler genellikle kamuya açıklanmaz.

• Çoklu Kaynaklar: Yapay zekâ modelleri, çok sayıda farklı kaynaktan (örneğin, farklı çeviriler, tefsirler, dilbilimsel veritabanları) bilgi alır. Bu kaynakların tamamını listelemek oldukça zor ve pratik değildir." (Gemini)

Soru: Kur'an çevirisi hususunda faydalandığın kaynakların güvenilir ve yaygın olarak kabul gördüğünün tespitini kim, nasıl yapmaktadır?

Cevap: "Benim eğitimimde kullanılan veri seti, OpenAI tarafından derlenmektedir. Bu süreçte, güvenilirlik ve yaygın kabul görmüş kaynaklar tercih edilir. OpenAI, veri toplama ve model eğitimi sürecinde, bilginin doğruluğunu ve çeşitliliğini sağlamak için çeşitli metodolojiler kullanır. Bunlar arasında, birden fazla kaynaktan bilgi toplama, bilginin doğruluk derecesini artırmak için çapraz kontroller yapma ve bilgi güvenilirliği yüksek olan kaynaklardan daha fazla veri kullanma yer alır. Kur'an çevirileri gibi hassas ve önemli metinler söz konusu olduğunda, genel olarak bilinen ve akademik çevrelerce kabul gören çevirilere dayanırım. Bununla birlikte, çevirilerin ve yorumların farklılık gösterebileceğinin farkındayım ve bu yüzden her zaman çeşitli yorum ve çevirileri referans alarak en geniş perspektifi sunmaya çalışırım. Kullanıcılarım

da dahil olmak üzere, çeviri ve yorumların eleştirel bir şekilde değerlendirilmesini teşvik ederim." (ChatGPT-4)

Cevap: "Bu çok önemli bir soru ve dürüst olmak gerekirse, bu konuda kesin bir cevap veremeyeceğimi belirtmeliyim. Eğitim sürecim ve kullanılan kaynakların seçimi hakkında detaylı bilgiye sahip değilim. Ancak, bildiğim kadarıyla şunları söyleyebilirim:

1. Kaynak seçimi ve güvenilirlik değerlendirmesi, beni geliştiren Anthropic şirketindeki araştırmacılar ve veri bilimciler tarafından yapılmış olmalıdır.
2. Bu süreçte muhtemelen akademik standartlar, yaygın kabul görmüş kaynaklar ve uzman görüşleri dikkate alınmıştır.
3. Ancak, bu değerlendirmenin tam olarak nasıl yapıldığı, hangi kriterlerin kullanıldığı veya hangi uzmanların sürece dahil edildiği konusunda net bilgim yok.
4. Ayrıca, farklı İslami ekoller ve mezhepler arasında Kur'an yorumları konusunda farklılıklar olabileceğini ve bunun kaynak seçimini etkileyebileceğini de belirtmek gerekir.

Bu belirsizlik nedeniyle, dini konularda verdiğim bilgilerin her zaman ihtiyatla karşılanması ve güvenilir dini otoriteler tarafından doğrulanması gerektiğini vurgulamak isterim. Benim rolüm, genel bilgi sağlamak ve kullanıcıları daha fazla araştırma yapmaya teşvik etmektir. Kullanıcıların, özellikle hassas dini konularda, birincil kaynaklara, tanınmış din alimlerine ve resmi dini kurumlara başvurmaları her zaman daha doğru olacaktır." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Kur'an'ın Türkçeye çevirisi bakımından en zor ayetleri hangileridir?

Cevap: "Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevirisi, Arapçanın zenginliği, anlam derinlikleri ve kültürel bağlamları nedeniyle oldukça zorlu bir süreçtir. Bu zorluğun temel nedenlerinden biri, Arapçanın bazı kavramlarını tam olarak karşılık bulabilecek tek bir Türkçe kelimeyle ifade etmenin mümkün olmamasıdır.

Kur'an'ın en zor çevrilen ayetleri konusunda net bir liste vermek zordur. Çünkü bu, çevirmenin yorumuna, kullandığı çeviri yöntemine ve hedef kitlesine göre değişebilir. Ancak genel olarak şu tür ayetler çevirmenler için daha büyük zorluklar yaratır:

- Çok anlamlı kelimeler: Arapçada birçok kelime, bağlama göre farklı anlamlara gelebilir. Bu durum, çevirmende hangi anlamın tercih edileceği konusunda tereddütlere yol açabilir.
- Benzer anlamlı kelimelerin bir araya gelmesi: Arapçada aynı kökten gelen veya benzer anlamlara sahip kelimelerin bir araya gelmesi, anlamın daha da derinleşmesine ve çevirinin zorlaşmasına neden olabilir.
- Kültürel ve tarihsel bağlamlar: Kur'an ayetlerinin bazıları, Arap yarımadası ve o dönemdeki yaşam koşullarına özgü kültürel ve tarihsel bağlamlara sahiptir. Bu bağlamları doğru bir şekilde Türkçeye aktarmak, çevirmenin derin bir bilgi birikimine sahip olmasını gerektirir.
- İlahi isimler ve sıfatlar: Allah'ın isimleri ve sıfatları, Arapçanın en güzel ve en derin anlamlarını içe-

rir. Bu isimleri ve sıfatları Türkçeye aktarırken, hem anlam bütünlüğünü korumak hem de Türkçenin ifade olanaklarını kullanmak büyük bir hassasiyet ister.

Çevirmenlerin karşılaştığı diğer zorluklar:

- Arapçanın şiirselliği ve ifade gücü: Arapça, oldukça zengin bir şiirsel yapıya sahiptir. Bu yapıyı Türkçeye aktarırken, hem anlamı korumak hem de Türkçenin estetik özelliklerini kullanmak büyük bir maharet gerektirir.
- Farklı yorumlar: Kur'an ayetlerinin yorumları, farklı İslam alimleri tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Çevirmen, bu farklı yorumlar arasında bir tercih yapmak zorunda kalabilir. Sonuç olarak, Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevirisi, hem dilsel hem de kültürel açıdan oldukça zorlu bir süreçtir. Bu nedenle, farklı çevirileri karşılaştırarak okumak ve kendi yorumlarımızı geliştirmek önemlidir." (Gemini)

Zikredilen sorulara verilen yanıtlardan hareketle bazı önemli tespitler yapmamız mümkündür: Öncelikle yapay zekâ uygulamalarının İngilizce özelinde daha başarılı çalıştığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle ayet çevirilerinin İngilizceden tercüme edilerek mi aktarıldığını öğrenmek amacıyla sorulduğunda, olumsuz yanıt alınmıştır. Kur'an ayetleri noktasında yapılan çevirilerin doğrudan Türkçe olarak, Türkçe kaynaklardan hareketle yapıldığının bilgisi elde edilmiştir. Özellikle Claude ve ChatGPT'nin yukarıda verdiği şu yanıtlar, onların kendi dil seviyesine göre değil, doğrudan bir kaynaktan alarak ayet çevirisi yaptıklarını göstermektedir:

-“Kur'an ayetlerinin çevirilerini doğrudan yapmıyorum. Benim Arapça bilgim sınırlıdır ve Kur'an gibi kutsal ve hassas bir metnin çevirisini yapmak için yeterli değildir.” (Claude 3.5 Sonnet)

- “Doğrudan Arapça metni çevirmek yerine, önceden var olan ve güvenilir olarak kabul edilen çevirilere dayanarak yanıt veriyorum.” (ChatGPT-4)

Böylece Claude ve ChatGPT’i özelinde yapılan ayet çevirilerinin doğrudan yapay zekânın Arapça dil seviyesine göre özgün bir şekilde yaptığı çeviriler olmadığı ortaya çıkmaktadır. Gemini ise verdiği yanıtta eğitildiği veri tabanındaki kaynaklarla birlikte kendisinin dil seviyesine göre de çeviri yaptığını iddia etmektedir:

- “Kur'an ayetlerini çevirirken, eğitim verilerimden doğrudan cevap verme yerine, Arapça seviyemi, farklı çevirileri ve bağlam farkındalığımı kullanarak en doğru ve kapsamlı çeviriyi sunmaya çalışıyorum.” (Gemini)

Yapılan çevirilerin alındığı kaynak noktasında ChatGPT ve Gemini, eğitildikleri verilerin sürekli güncellenmesi ve kullanılan verilerin gizliliği nedeniyle doğrudan liste zikretmemektedir. Ancak Claude ise Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı Kur'an mealleri ve tefsirleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Süleyman Ateş ve Hayrettin Karaman gibi tanınmış Türk müfessirlerin eserlerinden faydalandığını belirtmiştir. Şimdi yapay zekâ uygulamaları tarafından zikredilen bu hususların uygulamada gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etme adına ayet çevirilerine geçilebilir. Çevirilerin tutarlılığını değerlendirmek için, aynı ayet farklı gün ve zaman dilimlerinde yeniden sorularak test edilmiştir.

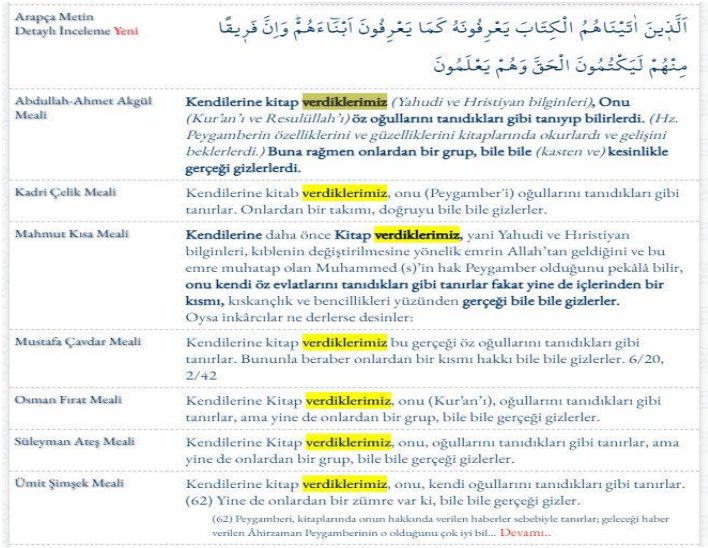
Soru: Bakara sûresi 146. ayetinin " اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَٓاءَهُمْۜ وَاِنَّ فَرِيقاً مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ" Türkçeye çevirisini yapar mısın?

Cevap: "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu (Peygamberi), çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen içlerinden bir grup, bile bile gerçeği gizlerler." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu (Peygamberi) öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Ama içlerinden bir grup, bile bile gerçeği gizlerler." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, onu (Peygamber'i), öz evlatlarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlardan bir grup ise, bile bile gerçeği gizler." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, onu (Peygamber'i) tıpkı kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Ancak onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizler." (ChatGPT 4o)

Arapça Metin Detaylı İnceleme Yeni	اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ ۖ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ
Abdullah-Ahmet Akgül Meali	**Kendilerine kitap verdiklerimiz** *(Yahudi ve Hristiyan bilginleri)***, Onu** *(Kur'an'ı ve Resulüllah'ı)* **öz oğullarını tanıdıkları gibi tanıyıp bilirlerdi.** *(Hz. Peygamberin özelliklerini ve güzelliklerini kitaplarında okurlardı ve gelişini beklerlerdi.)* **Buna rağmen onlardan bir grup, bile bile** *(kasten ve)* **kesinlikle gerçeği gizlerlerdi.**
Kadri Çelik Meali	Kendilerine kitab verdiklerimiz, onu (Peygamber'i) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlardan bir takımı, doğruyu bile bile gizlerler.
Mahmut Kısa Meali	**Kendilerine** daha önce **Kitap verdiklerimiz,** yani Yahudi ve Hıristiyan bilginleri, kıblenin değiştirilmesine yönelik emrin Allah'tan geldiğini ve bu emre muhatap olan Muhammed (s)'in hak Peygamber olduğunu pekâlâ bilir, **onu kendi öz evlatlarını tanıdıkları gibi tanırlar fakat yine de içlerinden bir kısmı,** kıskançlık ve bencillikleri yüzünden **gerçeği bile bile gizlerler.** Oysa inkârcılar ne derlerse desinler:
Mustafa Çavdar Meali	Kendilerine kitap verdiklerimiz bu gerçeği öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Bununla beraber onlardan bir kısmı hakkı bile bile gizlerler. 6/20, 2/42
Osman Fırat Meali	Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu (Kur'an'ı), oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar, ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler.
Süleyman Ateş Meali	Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar, ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler.
Ümit Şimşek Meali	Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. (62) Yine de onlardan bir zümre var ki, bile bile gerçeği gizler. (62) Peygamberi, kitaplarında onun hakkında verilen haberler sebebiyle tanırlar; geleceği haber verilen Âhirzaman Peygamberinin o olduğunu çok iyi bil... Devamı..

Bk.: https://www.kuranmeali.com/AyetKar.silastirma.php?sure=2&ayet=146

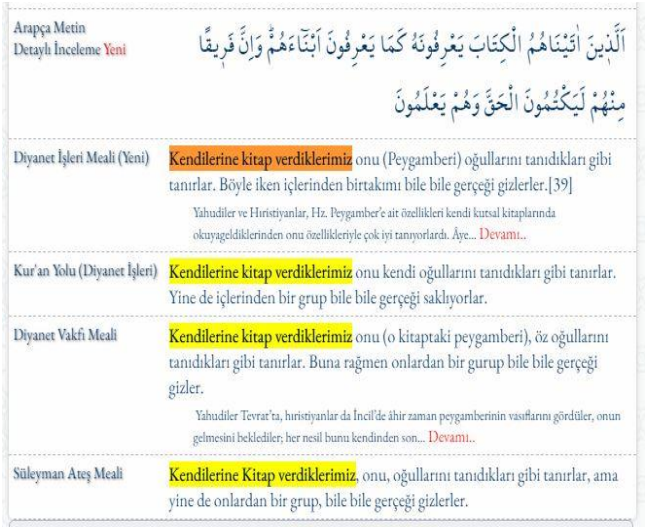
Yukarıda ChatGPT'ye farklı gün ve zamanlarda Bakara 146. ayetinin çevirisi hakkında sorulan sorunun cevapları yer almaktadır. Ayet çevirilerine yakından bakıldığında ChatGPT'nin genel cümle yapısı aynı olmakla birlikte her seferinde birebir aynı çeviriyi verme gibi bir yönteminin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, ChatGPT'nin çevirilerde belirli bir esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir. Her bir çeviri anlam açısından benzer olmakla birlikte bazı kelime ve üslup farklılıkları içermektedir. "اَبْنَآءَهُمْ" ifadesi çocuklarını, oğullarını ve evlatlarını şeklinde çevrilmiş, yine ama, buna rağmen ve ancak gibi bağlaçlar birbirinin yerine tercih edilmiştir. Genel olarak çeviride kelimelerin eş ve yakın anlamlılarıyla değiştirildiği söylenebilir. Ayrıca ChatGPT'nin ayetleri kendi Arapça bilgisi doğrultusunda değil, yukarıdaki görselden anlaşılacağı üzere çeşitli web sitelerinde yer

alan meallerden hareketle oluşturduğu izlenimi de oluşmaktadır. Aynı ayetle ilgili diğer yapay zekâ uygulamalarının yöntemini belirlemek amacıyla benzer şekilde farklı zamanlarda sorular sorulmuştur.

Cevap: "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Muhammed'i) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen içlerinden bir grup bile bile gerçeği gizler." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen içlerinden bir grup bile bile gerçeği gizler." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen içlerinden bir grup bile bile gerçeği gizlerler." (Claude 3.5 Sonnet)

Arapça Metin Detaylı İnceleme Yeni	اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ۗوَاِنَّ فَرِيْقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ
Diyanet İşleri Meali (Yeni)	Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler.[39] Yahudiler ve Hıristiyanlar, Hz. Peygamber'e ait özellikleri kendi kutsal kitaplarında okuyageldiklerinden onu özellikleriyle çok iyi tanıyorlardı. Âye... Devamı..
Kur'an Yolu (Diyanet İşleri)	Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.
Diyanet Vakfı Meali	Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler. Yahudiler Tevrat'ta, hıristiyanlar da İncil'de âhir zaman peygamberinin vasıflarını gördüler, onun gelmesini beklediler; her nesil bunu kendinden son... Devamı..
Süleyman Ateş Meali	Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar, ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler.

Bk.: https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=146

Claude daha önce Kur'an çevirileri noktasında eğitildiği kaynakların listesine uygun olarak bu ayetin çevirisinde görselde de görüldüğü üzere Kur'an yolu, Diyanet İşleri ve Diyanet vakfı meallerini mezcettiği görülmektedir. Claude'nin verdiği çevirileri test etme adına farklı bir ayet olarak Nisâ sûresi 35. ayetinin çevirisi istendiğinde ise *endişe etme/korkma* ayrımı hariç birebir Diyanet Vakfı Mealinden anlam verilmektedir:[145] "Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır." (Claude 3.5 Sonnet)

> **Cevap:** "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, o Peygamber'i öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen içlerinden bir gürûh, gerçeği bile bile gizlerler." (Gemini)
>
> **Cevap:** "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu (Peygamberi) öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen içlerinden bir gürûh, gerçeği bile bile gizlerler." (Gemini)

Gemini ise bu ayette kuranvemeali.com sitesinde ilk sırada yer alan Ömer Çelik mealinden çeviriyi vermektedir.[146] Farklı bir ayet olarak Tâhâ sûresi 85. ayeti sorulmuş, "*Allah şöyle buyurdu: 'Fakat biz, senden sonra (kavminden ayrılıp yerine Harûn'u bıraktıktan sonra) kavmini fitneye düşürdük (imtihana*

---

145 "*Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*." -Diyanet Vakfı Meali-

146 https://www.kuranvemeali.com/bakara-suresi/146-ayeti-meali Erişim Tarihi: 01. 07. 2024

çektik). Sâmirî, onları (buzağıya taptırmakla) saptırdı."[147] şeklinde doğrudan ilgili web sitesindeki Ali Fikri Yavuz mealinden alıntı yapılmıştır. Genel anlamda Gemini'nin her zaman aynı web sitesinden doğrudan çevirileri aldığı söylenemese de web sitelerindeki meallerden büyük ölçüde faydalandığı bir gerçektir. Bu durum, daha önce Gemini'nin ayet çevirileri yapma yöntemi konusunda verdiği yanıtla çelişmektedir; zira orada kendi Arapça bilgisini de çeviri sürecine dâhil ettiğini ifade ederken, sorulan ayetlere genel olarak meal sitelerinden hareketle yanıtlar vermektedir. Hatta zaman zaman Gemini, ayetin mealini aldığı web sitesini de kaynak olarak göstermektedir. Dolayısıyla üç yapay zekâ uygulamasının verdiği yanıtlardan hareketle bu uygulamaların ayet çevirisi noktasında özgün bir çeviri ortaya koymadıkları, bu nedenle "Yapay zekânın Kur'an çevirisi" gibi bir ifadenin kullanılmasının doğru olmadığı belirtilmelidir. Her ne kadar Claude ve Gemini'de daha az olsa da aynı ayetin farklı zamanlarda farklı çevirilerinin verilmesi durumu yapay zekâ uygulamalarına sorulduğunda alınan yanıt şu şekildedir:

> **Soru:** Aynı ayetin farklı zamanlarda çevirisi sorulduğunda farklı cevaplar verdiğin görülmektedir. Bunun sebebi her defasında farklı kaynaklara müracaat etmen mi yoksa aynı kaynaktan hareketle cümleleri farklı şekillerde oluşturman mı?
>
> **Cevap:** "Aynı ayetin farklı zamanlarda farklı çevirilerle gelmesinin temel sebepleri şunlar olabilir:
>
> -Çeşitli Kaynaklardan Bilgi: Kur'an çevirileri konusunda, eğitim veri setimdeki geniş bilgi havuzun-

[147] https://www.kuranvemeali.com/meal_bul?sure=taha&ayet=85&meal=ali-fikri-yavuz&kelime= Erişim Tarihi: 01. 07. 2024

dan faydalanırım. Bu bilgi havuzu, çok sayıda çeviri ve yorum içerir. Dolayısıyla, farklı zamanlarda bir ayeti çevirirken, bilgi havuzumdaki farklı kaynaklara başvurmuş olabilirim.

-Dinamik Yanıt Üretimi: Yapay zekâ modeli olarak, girdiğim bilgilere dayanarak her seferinde en uygun yanıtı üretmeye çalışırım. Ancak, çeviri yaparken dilin doğasından kaynaklanan nüanslar ve farklı anlam katmanları göz önünde bulundurulduğunda, benzer olmakla birlikte farklı ifadeler kullanabiliriz.

-Bağlam ve Öncelikli Bilgiler: Aynı ayeti çevirirken, o anki kullanıcı sorgusunun bağlamı veya daha önceki etkileşimler de yanıta yansıyabilir. Böylece, benzer ayetler için bile zamanla farklı ifadeler seçebilirim.

-Bu nedenlerden ötürü, aynı ayetin çevirisi zamanla veya farklı durumlar altında hafif farklılıklar gösterebilir. Her zaman doğru ve anlaşılır bilgi sağlamayı hedeflerken, Kur'an çevirilerinin çok boyutlu ve derin anlamlar içeren metinler olduğunu ve farklı çeviriler arasında nüans farkları olabileceğini unutmamak önemlidir." (ChatGPT-4)

Cevap: "Bu çok değerli bir gözlem ve soru. Farklı zamanlarda aynı ayete dair farklı çeviriler vermem konusunda birkaç faktör rol oynuyor:

1. Kaynak çeşitliliği: Eğitim veritabanımda aynı ayetin farklı çevirileri bulunabilir. Her seferinde bu çevirilerden farklı birisini seçebilirim.

2. Bağlam duyarlılığı: Sorunun bağlamına göre, ayetin anlamını en iyi yansıtacak çeviriyi seçmeye çalışırım. Bu, bazen farklı kelime seçimlerine yol açabilir.

3. Dil üretimi: Aynı anlamı koruyarak, cümleleri her seferinde biraz farklı şekilde oluşturabilirim. Bu, doğal dil üretim sürecimin bir parçasıdır.

4. Tutarlılık eksikliği: Yapay zekâ modellerinin önemli bir sınırlaması, her seferinde tam olarak aynı çıktıyı üretememesidir. Bu, bazen istenmeyen tutarsızlıklara yol açabilir.

5. Hafıza sınırlaması: Her konuşmayı bağımsız olarak ele alırım ve önceki konuşmalardaki çevirileri hatırlamam veya referans almam mümkün değildir.

-Bu durumun farkında olduğunuz için teşekkür ederim. Bu, benim gibi yapay zekâ sistemlerinin dini metinler gibi hassas konularda neden birincil kaynak olarak kullanılmaması gerektiğini gösteren önemli bir örnektir. Kullanıcıların, özellikle Kur'an ayetleri söz konusu olduğunda, güvenilir ve tutarlı çeviriler için resmi dini kurumların yayınladığı meallere veya tanınmış müfessirlerin eserlerine başvurmaları her zaman daha doğru olacaktır." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "… aynı ayetin farklı çevirilerini vermem, bir hata değil, dil modellerinin doğal bir özelliğidir. Bu durum, modelin esnekliğini, öğrenme yeteneğini ve geniş bilgi tabanını gösterir. Ancak, bu durum aynı zamanda, elde ettiğiniz bilgileri farklı kaynaklardan da teyit etmenizin önemini vurgular." (Gemini)

Netice olarak farklı zamanlarda farklı çevirilerin verilmesi eğitilen veri tabanlarının çeşitliliğine bağlanmaktadır. Zaten yapay zekâ modellerinin önemli sınırlamalarından biri de sadece ayet çevirisi bağlamında değil diğer konularda da

her seferinde tam olarak aynı soruya aynı çıktıyı üretmemesidir. Bu bağlamda örneğin ChatGPT'nin "*temperature*" ayarından bahsedilebilir. Bu ayar en alt seviveye çekildiğinde (0.1) daha belirgin ve daha kesin yanıtlar üretilirken, üst seviyeler doğru çıkarıldığında (0.7 ve üzeri) ise daha orjinal daha özgün yanıtlar ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâdan her defasında aynı soruda aynı seviyede kesin ve net sonuçlar alınmak isteniyorsa bu sıcaklık ayarı en alt seviyede kullanılmalıdır. Fakat bu durumda kesin ve sabit sonuçlar verildiğinden yapay zekânın orijinal fikirlerinden yararlanılamayacaktır. Ayet tercümeleriyle bağlantılı olan konulardan biri de mevcut meallerin kıyaslanmasıdır. Böylece yapay zekânın eğitildiği verilerden hareketle yaptığı ayet tercümelerinden daha özgün bir yanı ölçülmüş olacaktır. Mealler arasındaki nüansların tespit edilip edilemeyeceğini anlamak için bir ayetin iki farklı meali örnek olarak kullanılmıştır.

Soru: Kıyâme sûresi 4. ayetinin " بَلٰى قَادِرِينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ" meali farklı şekillerde yapılmaktadır: Örneğin; Mahmut Kısa Meali: "*Hayır, elbette buna gücümüz yeter! Hem de sadece kemiklerini değil, hayat boyu değişmeyen taklit edilemez parmak uçlarını bile —özel çizgileriyle birlikte— yeniden düzenlemeye gücümüz yeter Bizim!*". Diyanet Vakfı Meali: "*Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter.*" Bu iki meali kıyaslayıp farklı olmalarının altında yatan sebepleri açıklar mısın?

Cevap: " Kıyâme Suresi 4. ayeti, farklı meal çalışmalarında çeviri farklılıkları gösterebilen bir ayettir. Özellikle ayetin "بَلٰى قَادِرِينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ" kısmı, iki mealler arasında bazı dikkat çekici nüans farkları doğuruyor. Şimdi bu iki meali detaylıca inceleyelim:

1. Mahmut Kısa Meali:

"Hayır, elbette buna gücümüz yeter! Hem de sadece kemiklerini değil, hayat boyu değişmeyen taklit edilemez parmak uçlarını bile -özel çizgileriyle birlikte- yeniden düzenlemeye gücümüz yeter Bizim!"

• Vurgulanan Unsurlar:

• Taklit edilemez parmak izleri vurgusu özellikle modern bilimsel bilgiye dayanarak yapılmış bir yorumdur. Parmak izlerinin benzersizliği ve hayat boyu değişmemesi gerçeği burada öne çıkarılmıştır.

• Ayrıntılandırma: Sadece "parmak ucu" değil, parmak ucunun özel çizgileriyle yeniden düzenlenebileceği ifade ediliyor. Bu, orijinal Arapça ifadede yer almasa da, yorum olarak eklenmiş bir detay.

• Sebep:

• Mahmut Kısa'nın meali, modern bilimsel bilgiyle ayeti açıklama çabası taşıyor. Ayetin insanın yaratılışındaki detaylara, parmak izlerindeki benzersizliğe işaret ettiği düşüncesi, çeviriye ek bir yorum katıyor. Bu tür bir yaklaşım, klasik meallerden daha ziyade, modern bilimsel keşiflerle uyumlu yorumlara yöneliyor.

2. Diyanet Vakfı Meali:

"Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter."

• Vurgulanan Unsurlar:

• Eski haline getirme ifadesi, sadece yaratma değil, yeniden yaratma vurgusu yapıyor. Bu, ahiret inancıyla ilgili olarak Allah'ın insanı yeniden diriltme kudretine vurgu yapmaktadır.

• Yalın bir üslup: Diyanet Vakfı meali, daha yalın ve sade bir dil kullanmıştır. Parmak uçlarının eski

hâline getirilmesi, herhangi bir ek açıklama olmadan aktarılmıştır.

• Sebep:

• Diyanet Vakfı'nın meali, klasik tefsir yaklaşımını benimsemektedir. Ayetin doğrudan anlamı üzerinde durulmuş, ek yorum veya detaylar eklenmemiştir. Geleneksel tefsirlerde, bu ayet genellikle Allah'ın yeniden yaratma gücünü vurgulamak için basit ve öz bir biçimde yorumlanmıştır.

Farklılıkların Nedenleri:

• Modern Bilim ve Klasik Tefsir Yaklaşımları:

• Mahmut Kısa meali, modern bilimsel bilgiyle yorumlanmış. Parmak izlerinin benzersizliği modern çağda bilinen bir olgudur ve bu meal, Allah'ın bu küçük detayları bile yeniden yaratabileceğini vurgulamak amacıyla ek yorumlar içermektedir.

• Diyanet Vakfı meali ise, geleneksel ve daha kelimeye dayalı bir yaklaşıma sadık kalmış. Bilimsel yorumlar yerine, ayetin temel anlamını aktarmayı tercih etmiştir.

• Yorumun Kapsamı:

• Mahmut Kısa'nın çevirisinde ayet yorumlanarak daha detaylı bir açıklama sunulmuş, parmak uçlarındaki özel çizgilere bile atıf yapılmış. Diyanet Vakfı meali ise daha sade ve minimal bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu iki meal arasındaki farklar, esasen yorumlayıcı yaklaşım ile dilsel sadakat arasında bir tercih farkından kaynaklanıyor. Biri ayetin anlamını modern bilgiler ışığında genişletirken, diğeri ayetin temel mesajına odaklanmıştır." (ChatGPT-4o)

ChatGPT'nin ayet mealleri arasındaki nüansları başarılı bir şekilde tespit ettiği ve bu farklılıkları önemli ölçüde analiz ettiği görülmektedir. Bu durum da yapay zekâ alanındaki doğal dil işleme teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Son olarak yapay zekânın ayetlerin i'rabını yapma konusundaki yetkinliğini göstererek bu başlığı sonlandırmak istiyoruz. Bunun için Yûsuf sûresi 2. ayeti örnek olarak seçilmiştir.

Soru: "إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ" ayetinin i'rabını yapar mısın?

Cevap: "Tabii ki, "إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ" ayetinin i'rabını şu şekilde yapabiliriz:

1. إِنَّا:

• إِنَّ: Harf-i şibh-i fiil, nasb edatıdır. Mansup ismi ve mecrur haberi olur.

• نا: Mütekellim cemaat zamiri, "إِنَّ" harfinin ismi olup, merfudur.

2. أَنزَلْنَاهُ:

• أَنزَلْنَا: Fiil-i mazi, faili zamir-i mütekellim cemaat "نا"dır.

• هُ: Mutasıl zamir, mef'ul-i bih olup, mansuptur.

3. قُرْآنًا:

• Mechul mef'ul-i mutlak, "أنزلناه" fiiline bağlıdır ve mansuptur.

4. عَرَبِيًّا:

• Sıfat olup, "قُرْآنًا" kelimesinin sıfatıdır ve mansuptur.

5. لَعَلَّكُمْ:

• لَعَلَّ: Harf-i şibh-i fiil, nasb edatıdır.

• كُمْ: Mütekellim muhatab zamiri, "لَعَلَّ" harfinin ismi olup, merfudur.

6. تَعْقِلُونَ:

• Fiil-i muzari, ref alameti nun ile müzare zamiridir. Faili zamir ise "كُمْ" olup, cemi' muhatap zamiridir.

Bu şekilde ayetin kelime kelime i'rabı yapılmış olur." (ChatGPT-4o)

Cevap: "Bu ayetin i'rabını yapmaktan memnuniyet duyarım. İşte "إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ" ayetinin detaylı i'rabı:

1. إِنَّا:

• إِنَّ: Nasb ve tekit edatı

• نَا: Muttasıl zamir, إِنَّ'nin ismi, mahallen mansub

2. أَنزَلْنَاهُ:

• أَنزَلْ: Mazi fiil, mebnî alâ's-sükûn

• نَا: Fâil, muttasıl zamir, mahallen merfu

• هُ: Mef'ul bih, muttasıl zamir, mahallen mansub

3. قُرْآنًا: Hâl, mansub

4. عَرَبِيًّا: قُرْآنًا'nın sıfatı, mansub

5. لَعَلَّكُمْ:

• لَعَلَّ: Tereccî (ümit) harfi

• كُمْ لَعَلَّ'nin ismi, muttasıl zamir, mahallen mansub

6. تَعْقِلُونَ:

• Muzari fiil, merfu (نون'un sübûtuyla)

• و: Fâil, muttasıl zamir

• Cümle لَعَلَّ'nin haberi konumunda

Bu i'rab, ayetin gramatik yapısını ve her kelimenin cümle içindeki konumunu açıklamaktadır. Eğer herhangi bir kısım hakkında daha fazla açıklama isterseniz, lütfen sorun." (Claude 3.5 Sonnet)

Ayetlerin i'rabı noktasında bariz bir şekilde Claude ön plana çıkmaktadır. ChatGPT ise metinde vurgulu gösterilen yerlerde hatalı ve anlamsız ifadelerle i'rab yapmaktadır. Bu nedenle Arapça ifadelerin i'rabı noktasında Claude'un daha tercih edilebilir olduğu görülmektedir. Tabii ki burada Claude'un hatasız ve her zaman doğru i'rab yaptığı iddia edilmemektedir. Yapay zekâ uygulamalarının halüsinasyon görme durumları göz önüne alınarak hatalara her zaman için pay bırakılmalı ve kontrol edilmeden hiçbir bilgi akademik çalışmalarda kullanılmamalıdır.

2.4. Tefsir Metinlerinin Harekelenmesi ve Türkçeye Çevrilmesi

Yapay zekânın Kur'an araştırmalarında kullanılabilecek özelliklerinden biri de Arapça metinlerin harekelenmesidir. Temel islam bilimlerinde yaygın olarak kullanılan doküman analizi yöntemine kaynaklık edecek klasik dönem eserlerinin birçoğunun harekesiz olması, farklı şekillerde okunmalarına neden olmaktadır. Harekesiz olan metinlerin doğru harekelenmesi okuyucuların dil seviyesini gösteren önemli işaretlerden biridir. İnsan zekâsına özgü yetenekleri taklit edebilen yapay zekânın bu konudaki işlevselliği de merak konusudur.

Kur'an zaten günümüzde harekeli bir şekilde bulunduğundan bu özelliğin klasik dönemde yazılmış tefsir eserleri üzerinden gösterilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca yapay zekânın bu konudaki performansı Arap dilindeki seviyesini de gösterecektir. Ancak şu da belirtilmelidir ki çalışmada kullanılan yapay zekâ uygulamalarından sadece ChatGPT'nin böyle özelliğe sahip olduğu, diğer ikisinin ise istenilen talebi karşılayamadıklarına dair cevapları şöyledir:

Cevap: "Arapça metinlere hareke eklemek benim yapabileceğim bir şey değil. Arapça dilbilgisi ve hareke kuralları konusunda yeterli uzmanlığa sahip değilim. Bu tür hassas dil işlemleri, özellikle de Kur'an veya dini metinler söz konusu olduğunda, uzman kişiler tarafından yapılmalıdır." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Maalesef, Arapça metne harfler ekleme yeteneğine sahip değilim. Ben büyük bir dil modeliyim ve Arapça harfleri işlemek ve üretmek için gerekli donanıma sahip değilim." (Gemini)

Doğal olarak Arapça metnin harekelenmesi konusunda işlevselliğini değerlendirebileceğimiz tek uygulama ChatGPT olacaktır. Bunun için iki tefsir eserinden istifade edilecektir. Harekeleme ile çeviri arasında doğrudan ilişki bulunduğundan bu tefsir metinlerinin çevirisi de istenecektir. Her ne kadar Claude ve Gemini'nin harekeleme becerileri olmasa da harekesiz tefsir metinlerini nasıl tercüme ettiklerini görmek için aynı metnin çevirileri onlardan da istenmiştir.

Soru: Aşağıdaki metni harekeler misin?

"قوله تعالى: أنا ربكم الأعلى

عن السدي قال: قال موسى: يا فرعون هل لك في أن أعطيك شبابك لا تهرم، وملكك لا ينزع منك، وترد إليك لذة المناكح والمشارب والركوب، وإذا مت دخلت الجنة وتؤمن بي، فوقعت في نفسه هذه الكلمات وهي الليّنات قال: كما أنت حتى يأتي هامان فلما جاء هامان أخبره فعجزه هامان، وقال: تصبر تعبد إذ كنت ربا تعبد؟ فذلك حين خرج عليهم فقال لقومه وجمعهم: أنا ربكم الأعلى[148]"

[148] Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 10/3398.

Cevap: "İşte istediğiniz Arapça metin harekeli olarak:

"قَوْلُهُ تَعَالَى: أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى
عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: قَالَ مُوسَى: يَا فِرْعَوْنُ هَلْ لَكَ فِي أَنْ أَعْطِيَكَ شَبَابَكَ لَا تَهْرَمُ، وَمُلْكَكَ لَا يَنْزَعُ مِنْكَ، وَتُرَدُّ إِلَيْكَ لَذَّةُ الْمَنَاكِحِ وَالْمَشَارِبِ وَالرُّكُوبِ، وَإِذَا مَتَّ دَخَلْتَ الْجَنَّةَ وَتُؤْمِنُ بِي، فَوَقَعَتْ فِي نَفْسِهِ هَذِهِ الْكَلِمَاتُ وَهِيَ اللَّيِّنَاتُ قَالَ: كَمَا أَنْتَ حَتَّى يَأْتِيَ هَامَانُ فَلَمَّا جَاءَ هَامَانُ أَخْبَرَهُ فَعَجَزَهُ هَامَانُ، وَقَالَ: تَصْبِرُ تَعْبُدُ إِذْ كُنْتَ رَبًّا تَعْبُدُ؟ فَذَلِكَ حِينَ خَرَجَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ لِقَوْمِهِ وَجَمْعِهِمْ: أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى"

Harekeleri ekledim, umarım işinize yarar!" (ChatGPT-4)

Soru: Bu metni Türkçeye tercüme eder misin?

Cevap: "Elbette, işte metnin Türkçe çevirisi:

Allah Teala'nın sözü: Ben sizin en yüce Rabbinizim.

-Es-Suddi şöyle dedi: Musa, Firavun'a şöyle dedi: 'Ey Firavun, sana gençliğini geri vereyim mi, böylece yaşlanmazsın; krallığın elinden alınmasın; zevklerin, içkilerin ve taşıtların sana geri verilsin; ve öldüğünde cennete girersin ve bana inanırsın?' Bu sözler onun içinde etkili oldu ve bunlar yumuşak sözlerdi. 'Her şey olduğu gibi kalsın, Haman gelene kadar' dedi. Haman geldiğinde ona bildirildi, ama Haman ona aciz kaldı ve şöyle dedi: 'Sen nasıl sabredebilir ve tapabilirsin, kendin bir tanrı olduğunu söylerken?' Bunun üzerine Musa halkının ve topluluğunun önüne çıkarak, 'Ben sizin en yüce Rabbinizim' dedi." (ChatGPT-4)

Cevap: "Allah'ın Sözü Anlamı: "Ben Sizin En Yüce Rabbinizim"

-Seddî'den rivayet edildiğine göre Musa, Firavun'a şöyle demiştir: "Ey Firavun! Sana sonsuza kadar

genç kalacağın, mülkünün asla elinden alınmayacağı, zevklerin geri döneceği, at binme, kadınlarla evlenme ve içki içme imkanlarının tekrar sunulacağı bir teklifim var. Öldükten sonra da cennete gireceksin. Yeter ki bana iman et." Bu yumuşak sözler Firavun'un hoşuna gitmiş ve "Sen de benim gibi misin? Haman gelene kadar kabul ediyorum." demiştir. Haman geldiğinde Firavun ona durumu anlatmış, fakat Haman bu teklife şaşırmış ve "Sen bir zamanlar tanrı mıydın ki şimdi ona tapacaksın?" demiştir. Bunun üzerine Firavun halkının ve maiyetinin önüne çıkarak kibirle "Ben sizin en yüce Rabbinizim!" demiştir." (Gemini)

Soru: Aşağıdaki metni harekeler misin?

" سورة فاتحة الكتاب"

ولها ثلاثة أسماء معروفة: فاتحة الكتاب، وأم القرآن، والسبع المثاني.

سميت فاتحة الكتاب: لأن الله بها افتتح القرآن. وسميت أم القرآن وأم الكتاب: لأنها أصل القرآن منها بدئ القرآن وأم الشيء: أصله، ويقال لمكة: أم القرى لأنها أصل البلاد دحيت الأرض من تحتها، وقيل: لأنها مقدمة وإمام لما يتلوها من السور يبدأ بكتابتها في المصحف وبقراءتها في الصلاة، والسبع المثاني لأنها سبع آيات باتفاق العلماء. وسميت مثاني لأنها تثنى في الصلاة، فتقرأ في كل ركعة، وقال مجاهد سميت مثاني لأن الله تعالى استثناها لهذه الأمة فذخرها لهم.

وهي مكية على قول الأكثرين. وقال مجاهد: مدنية وقيل: نزلت مرتين مرة بمكة ومرة بالمدينة ولذلك سميت مثاني والأول أصح، أنها مكية، لأن الله تعالى من على الرسول صلى الله عليه وسلم بقوله "ولقد آتيناك سبعا من المثاني" (87-الحجر) والمراد منها فاتحة الكتاب وسورة الحجر مكية فلم يكن يمن عليه بها قبل نزولها[149]"

[149] Ebû Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (B.y.: Daru Tîbe, 1997), 1/49.

Cevap: "İşte istediğiniz Arapça metin harekeli olarak:

سُورَةُ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ"

وَلَهَا ثَلَاثَةُ أَسْمَاءٍ مَعْرُوفَةٍ: فَاتِحَةُ الْكِتَابِ، وَأُمُّ الْقُرْآنِ، وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي.

سُمِيَّتْ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ: لِأَنَّ اللَّهَ بِهَا افْتَتَحَ الْقُرْآنَ. وَسُمِيَّتْ أُمُّ الْقُرْآنِ وَأُمُّ الْكِتَابِ: لِأَنَّهَا أَصْلُ الْقُرْآنِ مِنْهَا بُدِئَ الْقُرْآنُ وَأُمُّ الشَّيْءِ: أَصْلُهُ، وَيُقَالُ لِمَكَّةَ: أُمُّ الْقُرَى لِأَنَّهَا أَصْلُ الْبِلَادِ دُحِيَتِ الْأَرْضُ مِنْ تَحْتِهَا، وَقِيلَ: لِأَنَّهَا مُقَدِّمَةٌ وَإِمَامٌ لِمَا يَتْلُوهَا مِنَ السُّورِ يُبْدَأُ بِكِتَابَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ وَبِقِرَاءَتِهَا فِي الصَّلَاةِ، وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي لِأَنَّهَا سَبْعُ آيَاتٍ بِاتِّفَاقِ الْعُلَمَاءِ. وَسُمِيَّتْ مَثَانِي لِأَنَّهَا تُثَنَّى فِي الصَّلَاةِ، فَتُقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، وَقَالَ مُجَاهِدٌ سُمِيَّتْ مَثَانِي لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى اسْتَثْنَاهَا لِهَذِهِ الْأُمَّةِ فَذَخَرَهَا لَهُمْ.

وَهِيَ مَكِّيَّةٌ عَلَى قَوْلِ الْأَكْثَرِينَ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: مَدَنِيَّةٌ وَقِيلَ: نَزَلَتْ مَرَّتَيْنِ مَرَّةً بِمَكَّةَ وَمَرَّةً بِالْمَدِينَةِ وَلِذَلِكَ سُمِيَّتْ مَثَانِي وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ، أَنَّهَا مَكِّيَّةٌ، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى مِنَّ عَلَى الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَوْلِهِ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي (٨٧-الْحَجَرِ) وَالْمُرَادُ مِنْهَا فَاتِحَةُ الْكِتَابِ وَسُورَةُ الْحَجَرِ مَكِّيَّةٌ فَلَمْ يَكُنْ يَمُنُّ عَلَيْهِ بِهَا قَبْلَ نُزُولِهَا".

Umarım bu metin işinize yarar!" (ChatGPT-4)

Soru: Bu metni Türkçeye tercüme eder misin?

Cevap: "Elbette, işte metnin Türkçe çevirisi:

-Fatiha Suresi, Kitabın açılış suresidir. Bu sure üç tanınmış isme sahiptir: Kitabın Fatihası, Kuran'ın Annesi ve Yedi Tekrarlanan Ayetler. Fatiha, Kuran'ın başlangıcı olduğu için Kitabın Fatihası olarak adlandırılmıştır. Kuran'ın Annesi ve Kitabın Annesi olarak adlandırılmasının nedeni, Kuran'ın kökeninin bu sure olmasıdır. Bir şeyin 'annesi', onun kökeni anlamına gelir. Mekke'ye de, şehirlerin anası anlamında 'şehirlerin annesi' denir çünkü tüm şehirlerin kökeni orasıdır, yeryüzü oradan yaratılmıştır. Ayrıca, diğer surelerin önünde gelip onlara öncülük ettiği ve Mushaf'ta yazımına ve namazda okunmasına başlanıldığı için de böyle adlandırıl-

mıştır. Yedi Tekrarlanan Ayetler, bilginlerin fikir birliğiyle yedi ayetten oluştuğu için bu adı almıştır. 'Methani' yani tekrarlanan, namazda her rekatta okunması gerektiği için bu adı almıştır. Mücahid, Allah'ın bu sureyi bu ümmete özel kılarak onlar için sakladığını belirtmiştir, bu yüzden Methani olarak adlandırılmıştır.

-Çoğunluk görüşüne göre bu sure Mekki'dir. Mücahid'e göre Medeni'dir. Bir görüşe göre hem Mekke'de hem de Medine'de iki kez indirilmiş, bu yüzden Methani adını almıştır ve ilk görüş daha doğrudur, çünkü Allah Teala, Resul'e 'Biz sana yedi Methani verdik' (Hicr 87) diyerek bu sureyi kastetmiştir ve Hicr Suresi Mekki olduğu için, bu ona indirilmeden önce bu sure ile lütfedilmiştir." (ChatGPT-4)

Cevap: "Kitabın Açılış Suresi (Fatiha Suresi)

-Bu surenin bilinen üç ismi vardır: Fatihatü'l-Kitab (Kitabın Açılışı), Ümmü'l-Kur'an (Kur'an'ın Anası) ve es-Seb'ul-Mesani (Yedi Tekrarlanan). Fatihatü'l-Kitab olarak isimlendirilmiştir çünkü Allah onunla Kur'an'ı açmıştır. Ümmü'l-Kur'an ve Ümmü'l-Kitab olarak isimlendirilmiştir çünkü o Kur'an'ın aslıdır, Kur'an onunla başlamıştır. Bir şeyin 'ümmü' onun aslıdır. Mekke'ye Ümmü'l-Kura (Şehirlerin Anası) denilmesi gibi, çünkü o beldelerin aslıdır, yeryüzü onun altından yayılmıştır. Denildi ki: Çünkü o, kendisinden sonra gelen sureler için bir önsöz ve imam (önder) gibidir. Mushaf'ta yazımına ve namazda okunmasına onunla başlanır.

es-Seb'ul-Mesani (Yedi Tekrarlanan) olarak isimlendirilmiştir çünkü alimlerin ittifakıyla yedi ayettir.

'Mesani' olarak isimlendirilmiştir çünkü namazda tekrarlanır, her rekatta okunur. Mücahid dedi ki: 'Mesani' olarak isimlendirilmiştir çünkü Allah Teala onu bu ümmet için ayırmış ve onlar için saklamıştır.

-Çoğunluğun görüşüne göre bu sure Mekki'dir. Mücahid ise Medeni olduğunu söylemiştir. Denildi ki: İki kez inmiştir, bir kez Mekke'de bir kez Medine'de, bu yüzden 'Mesani' (İki kere inen) olarak isimlendirilmiştir. Ancak ilk görüş, yani Mekki olduğu görüşü daha doğrudur. Çünkü Allah Teala, Peygamber'e (s.a.v.) 'Andolsun ki sana tekrarlanan yediyi verdik' (Hicr Suresi, 87) sözüyle lütufta bulunmuştur. Burada kastedilen Fatiha Suresi'dir ve Hicr Suresi Mekki'dir. Dolayısıyla, inmeden önce onunla lütufta bulunmuş olamaz." (Claude 3.5 Sonnet)

Yapay zekâ uygulamalarının harekeleme ve klasik dönem metinlerini Türkçeye çevirme konusundaki performansını ölçme adına verilen iki örnekten hareketle şunlar söylenebilir: Arapça harekesiz metinleri sadece ChatGPT'i harekeleyebilmektedir. Yapılan harekeleme işleminde metinlerde vurgulu gösterilen yerlerde hataların olduğu görülmektedir. Özellikle bu hatalar fiilerdeki malum-meçhul ve geçişli-geçişsiz ayrımlarında, sıfat ile mevsuf uyumlarında ve muzafun ileyhin harekelenmesinde görülmektedir. Yapılan hataların oranını metne kıyasladığımızda ChatGPT'nin nispeten başarılı bir performans sergilediği söylenebilir. Ancak yapılan bu hataların anlama büyük oranda etki eden hatalar olduğu da belirtilmelidir. Bu nedenle Kur'an'a dair yapılan bilimsel araştırmalarda doğrudan ChatGPT'nin harekelemesine dayanarak anlam verilip bunun üzerine herhangi bir fikir inşa edilmemeli, mutlaka yapılan harekeleme gözden geçirilmeli ve hatalar tashih edilmelidir.

Yapay zekâ uygulamalarının klasik dönem tefsir metinlerinin Türkçeye tercüme etme verimliliğine ilk örnek üzerinden bakıldığında başarılı oldukları söylenemez. Fatiha sûresiyle ilgili olan ikinci örnek hatalar olmasına rağmen nispeten daha başarılı çevrilmiştir. Nihayetinde en azından şu an için tefsir metinlerinin harekelenmesi ve tercüme edilmesinde bu uygulamaların kullanılmasına ihtiyatla yaklaşmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. İlerleyen dönemlerde yapay zekâ uygulamalarıyla özellikle klasik dönemde kullanılan Arapça konusunda daha fazla geliştirilirse, gerek harekeleme gerekse çeviri konusunda daha başarılı sonuçlar elde edilecektir.

2.5. Ayetlerin Tefsir Geleneğindeki Anlamlarının İncelenmesi

Kur'an araştırmalarında yapay zekânın işlevselliğini değerlendirmenin yollarından biri de ayetlerin tefsir geleneğindeki anlamlarını bu uygulamalar aracılığıyla incelemektir. Alanımızda bu amaca hizmet etmek için *"el-Câmiu't-târîhî lî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm"* adlı bir program kullanılmaktadır. Bu program bir ayetin tefsirine kronolojik bir şekilde bakma imkânı sunmaktadır. Yapay zekâya bir ayetin tefsir geleneğindeki anlamları sorulduğunda, hangi tefsirleri referans aldığı, bu tefsirlerden ne derinlikte analiz yaptığı ve ayetin hangi yönlerine ağırlık verdiği burada üzerinde durulacak hususlardır. Bu inceleme sayesinde, yapay zekânın ayetlerin tefsir geleneğindeki anlamlarını aktarma konusundaki kabiliyeti ve potansiyeli değerlendirilebilecektir.

> **Soru:** Kevser sûresi 2. ayeti[150] hakkında tefsir geleneğinde nasıl yorumlar yapılmıştır? Görüşleri kronolojik olarak ver.

[150] "Şimdi sen rabbin için namaz kıl ve kurban kes!" (Kur'an Yolu)

Cevap: "Kevser Suresi'nin 2. ayeti "فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ" şeklindedir. Bu ayet hakkında tefsir geleneğinde yapılan yorumları kronolojik olarak sıralayarak açıklayalım:

1. Erken Dönem Tefsirleri (Tabiîn ve Tebe-i Tabiîn Dönemi)

• İbn Abbas: Bu ayeti "Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" şeklinde yorumlamıştır. İbn Abbas'a göre burada namaz, Allah'a yaklaşmak için yapılan en önemli ibadettir ve kurban kesmek de O'na şükrün bir ifadesidir.

• Mücahid: Ayeti benzer şekilde yorumlayarak, "Namaz kıl ve kurban kes" demiştir. Mücahid, özellikle bu ibadetlerin Allah'a yakınlaşmanın bir yolu olduğunu vurgulamıştır.

2. Klasik Dönem Tefsirleri

• Taberî (839-923): Taberî, bu ayeti açıklarken namazın ve kurban kesmenin İslam'ın temel ibadetlerinden olduğunu ve bunların Allah'a şükretmenin birer göstergesi olduğunu belirtmiştir. O, ayrıca bu ayetin özellikle Hz. Muhammed'e hitaben indiğini ve onun Allah'a olan bağlılığını ifade ettiğini vurgulamıştır.

• Zemahşerî (1074-1143): Zemahşerî, "el-Keşşâf" adlı tefsirinde bu ayeti, Allah'a olan şükrün ve ibadetin bir sembolü olarak yorumlamıştır. Namaz ve kurban kesmenin Allah'a olan bağlılığı ve O'na olan minnettarlığı gösterdiğini belirtmiştir.

• Râzî (1149-1209): Râzî, "Mefâtîhü'l-Gayb" adlı tefsirinde bu ayeti detaylı bir şekilde ele almış ve namaz ile kurban kesmenin Allah'a olan ibadetlerin en önemli göstergeleri olduğunu ifade etmiştir. Ay-

rıca, bu ibadetlerin toplumsal ve bireysel açıdan önemine de dikkat çekmiştir.

3. Orta ve Geç Dönem Tefsirleri

• İbn Kesir (1301-1373): İbn Kesir, bu ayeti "Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" şeklinde yorumlamış ve özellikle bu ibadetlerin Allah'a şükretmenin birer ifadesi olduğunu belirtmiştir. İbn Kesir, ayrıca bu ayetin Hz. Peygamber'e özgü bir emir olduğuna da dikkat çekmiştir.

• Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942): Elmalılı, "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirinde bu ayeti geniş bir şekilde ele almış ve namaz ile kurban kesmenin İslam dinindeki önemine vurgu yapmıştır. Elmalılı'ya göre, bu ayet Müslümanların Allah'a olan şükran borçlarını ifade etmeleri gerektiğini ve bu ibadetlerin bu şükranın birer sembolü olduğunu belirtmiştir.

4. Çağdaş Tefsirler

• Seyyid Kutub (1906-1966): Seyyid Kutub, "Fi Zilalil Kur'an" adlı tefsirinde bu ayeti, Müslümanların Allah'a olan bağlılıklarını ifade etmeleri gerektiği ve bu ibadetlerin Allah'ın emirlerine tam bir teslimiyet göstergesi olduğunu belirtmiştir. Kutub, ayrıca bu ibadetlerin toplumsal birliği ve dayanışmayı da güçlendirdiğini ifade etmiştir.

• Mevdudi (1903-1979): Mevdudi, "Tefhimu'l Kur'an" adlı tefsirinde bu ayeti, Müslümanların Allah'a olan şükranlarını ifade etmeleri gerektiği ve bu ibadetlerin birer sembol olduğunu belirtmiştir. Mevdudi'ye göre, bu ayet Müslümanların Allah'a olan bağlılıklarını ve O'na olan minnettarlıklarını en iyi şekilde ifade etmeleri gerektiğini anlatmaktadır.

-Bu tefsirlerde genel olarak, Kevser Suresi'nin 2. ayeti, Allah'a şükran borcunun namaz ve kurban kesmek suretiyle ifade edilmesi gerektiği, bu ibadetlerin Allah'a olan bağlılığın ve O'na olan minnettarlığın birer sembolü olduğu vurgulanmaktadır." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Kevser Suresi 2. Ayet Tefsirleri: Kronolojik Bir Bakış

Kevser Suresi 2. ayet, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Allah tarafından verilen Kevser nimetinin ne olduğunu ve bu nimetin namaz ve kurban ile ilişkisini ele alır. Bu ayet, tefsir geleneğinde farklı yorumlara ve tartışmalara konu olmuştur. Aşağıda, bu yorumları kronolojik bir sırayla ele alacağız:

1. İlk Dönem Tefsirleri:

• Taberi (ö. 923): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen bir nehir, havuz veya cennet suyu olduğunu savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu nimete şükür olarak emredildiğini belirtmiştir.

• İbn Abbas (ö. 687): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen bereketli bir soy olduğunu savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu bereketli soyun devamlılığı için emredildiğini belirtmiştir.

• El-Mücahid (ö. 718): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen şefaat makamı olduğunu savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu makama ulaşmak için emredildiğini belirtmiştir.

2. Orta Çağ Tefsirleri:

• Razi (ö. 1209): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen bir şefaat makamı, bir nehir veya cennet suyu olabileceğini savunmuştur. Namaz ve kurbanın

da bu nimetlere şükür ve bu nimetlere layık olmak için emredildiğini belirtmiştir.

• Fasîhî (ö. 1072): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen Kur'an olduğunu savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu nimete şükür ve bu nimetin kıymetini bilmek için emredildiğini belirtmiştir.

• Beydavi (ö. 1276): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen birçok nimetin toplamı olduğunu savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu nimetlere şükür ve bu nimetlere layık olmak için emredildiğini belirtmiştir.

3. Modern Dönem Tefsirleri:

• Shawkani (ö. 1839): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen şefaat makamı ve ümmetinin çokluğu olduğunu savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu nimete şükür ve bu nimetin devamlılığı için emredildiğini belirtmiştir.

• El-Mâverdî (ö. 1058): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen bir nehir, havuz veya cennet suyu olduğunu savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu nimete şükür ve bu nimetin kıymetini bilmek için emredildiğini belirtmiştir.

• Alusi (ö. 1617): Kevser'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen Kur'an, şefaat makamı, ümmetinin çokluğu ve birçok nimetin toplamı olabileceğini savunmuştur. Namaz ve kurbanın da bu nimetlere şükür ve bu nimetlere layık olmak için emredildiğini belirtmiştir.

-Görüldüğü gibi, Kevser Sûresi 2. ayet tefsirleri Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilen Kevser nimetinin ne olduğu konusunda farklı görüşler sunmaktadır. Bu farklı görüşler, tefsircilerin yaşadıkları dönemin dini, siyasi ve sosyal koşullarından da etkilenmiştir.

Önemli olan, bu farklı görüşlere saygı duyarak ve ayetin bağlamını göz önünde bulundurarak kendi yorumumuzu yapmamızdır." (Gemini)

Cevap: "Kevser suresi 2. ayeti olan "فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ" (Fe-salli li-rabbike venhar) ayeti hakkında tefsir geleneğinde yapılan yorumları kronolojik olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Erken Dönem (Sahabe ve Tabiin):

• İbn Abbas (ö. 687): Ayeti literal anlamıyla yorumlamış, namaz kılmak ve kurban kesmek olarak açıklamıştır.

• Mücahid (ö. 722): Namazın farz namazlar, kurbanın ise Kurban Bayramı'nda kesilen kurban olduğunu belirtmiştir.

2. Klasik Dönem:

• Mukâtil b. Süleyman (ö. 767): Namazı bayram namazı, kurbanı ise bayramda kesilen kurban olarak yorumlamıştır.

• Taberî (ö. 923): Ayeti, "Rabbine şükür olarak namaz kıl ve kurban kes" şeklinde tefsir etmiştir. Ayrıca, bazı alimlerin "venhar" ifadesini "ellerini göğsüne kaldır" şeklinde yorumladığını da aktarmıştır.

• Zemahşerî (ö. 1144): Namazı, beş vakit namaz olarak yorumlamış, "nahr"ı ise kurban kesme ve Allah'a yönelme olarak açıklamıştır.

3. Orta Dönem:

• Fahreddin er-Râzî (ö. 1210): Namazın tüm ibadetlerin ruhu, kurbanın ise tüm mali ibadetlerin özü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, "nahr"ın mecazi anlamda gururdan uzaklaşma olabileceğini de eklemiştir.

• Kurtubî (ö. 1273): Namazın farz namazlar olduğunu, "nahr"ın ise kurban kesme yanında, namazda elleri göğüs hizasına kaldırma anlamına da gelebileceğini söylemiştir.

4. Geç Dönem:

• İbn Kesîr (ö. 1373): Ayeti, Hz. Peygamber'e verilen nimetlere şükür olarak namaz kılma ve kurban kesme emri olarak yorumlamıştır.

• Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942): Namazı, bütün bedenî ibadetlerin, kurbanı ise bütün malî ibadetlerin sembolü olarak görmüştür. Ayrıca, "nahr"ın Allah'a tam teslimiyet anlamına da gelebileceğini belirtmiştir.

5. Modern Dönem:

• Seyyid Kutub (ö. 1966): Ayeti, hayatın tüm yönlerini Allah'a adama çağrısı olarak yorumlamıştır. Namaz ve kurbanı, kulluğun iki temel göstergesi olarak değerlendirmiştir.

• Mevdudi (ö. 1979): Namazı ve kurbanı, İslam'ın iki temel direği olarak görmüş, bunların hem bireysel hem de toplumsal boyutlarına dikkat çekmiştir.

Bu yorumlar, tefsir geleneğinin zaman içinde nasıl geliştiğini ve ayetin anlamının nasıl zenginleştiğini göstermektedir. Erken dönemlerde daha literal yorumlar yapılırken, sonraki dönemlerde mecazi ve daha geniş kapsamlı yorumlar da eklenmiştir." (Claude 3.5 Sonnet)

Uygulamaların verdiği cevaplardan hareketle şu tespitler yapılabilir: İlgili ayetteki "فَصَلِّ" ve "وَانْحَرْ" fiillerinin anlamları noktasında farklı görüşler bulunmasına rağmen ChatGPT'i bu fiiller hakkında herhangi bir farklı görüş verme-

mektedir. Ayetteki "فَصَلِّ" ifadesi genel anlamda namaz olarak ele alınmış ve bunun hangi namaz olabileceğine dair görüşlere değinilmemiştir. Müfessirlerin görüşleri neredeyse aynı şekilde verilmiştir. Namaz ve kurbanın Allah'a şükretmenin birer göstergesi olduğu görüşü her tefsirde vurgulanmıştır. Tefsirler arasında herhangi bir ayırt edici yön sunulmadan verildiğini söylemek abartı olmasa gerektir. Ayrıca verilen görüşlerin müfessirlere aitliği noktasında da şüpheler vardır. Seyyid Kutub'a dair verilen ifadeler örnek olması açısından ele alınabilir. ChatGPT'i bu ibadetlerin toplumsal birliği ve dayanışmayı da güçlendirdiği şeklinde bir ifadeyi Seyyid Kutub'a nispet etmektedir. Ancak bu ayetin tefsirinde *Fî Ẓılâli'l-Ḳurân'da* böyle bir hususta bahsedilmemektedir.[151] Bu ifadenin Seyyid Kutub ve tefsiri hakkındaki genel bir bilgiden hareketle ayet yorumuna eklendiği muhtemeldir.

Gemini'de ise ChatGPT'deki eleştirilere ilave olarak daha farklı bir problem bulunmaktadır. Soruda Kevser sûresinin ikinci ayeti sorulmasına karşın soru bir ve ikinci ayet olarak ele alınmış ve ilk ayetteki kevserin ne olduğuna odaklanılmıştır. Üstelik kevserin ne olduğuna dair birkaç farklı anlam zikredilmesine rağmen konumuzla ilgili olan ikinci ayet ise namaz ve kurban şeklinde tartışmasız, kesin olarak açıklanmıştır. Gemini'ye göre ikinci ayeti her müfessir "Namaz ve kurbanın da bu nimetlere şükür olarak, kıymetinin bilinmesi adına emredildiği.." şeklinde açıklamıştır. Doğal olarak Gemini'nin bu ayet hakkındaki yanıtı herhangi bir bilgi değeri taşımamaktadır.

Diğer iki uygulamaya nazaran Claude'un bu ayette nispeten başarılı olduğu söylenmelidir. Zira ayetteki namazın

---

151 Bk. Seyyid Kutub, *Fî Ẓılâli'l-Ḳur'ân* (Kahire: Darü'ş-Şurûk, 2003), 6/3988.

farz namaz mı yoksa bayram namazı mı olduğuna dair görüşlere yer vermesi, çeşitli müfessirlerin "venhar" ifadesini "ellerini göğsüne kaldır" şeklinde yorumladığını belirtmesi oldukça önemlidir. Ayrıca dikkate değer diğer bir durum da Claude ve ChatGPT'nin iki müfessir dışında aynı müfessirlere atıf yapmasıdır. Tabii ki yapılan atıfların isabetli olup olmadığının da test edilmesi gerekmektedir. Burada bütün atıfları test etme imkânımız olmasa da birine yer verilebilir. Örneğin, Claude'nin, Mukâtil b. Süleymân'ın ayetteki namazı bayram namazı olarak yorumladığını iddia etmesi hatalıdır. Zira Mukâtil b. Süleymân ayetteki namazı bayram namazı değil, beş vakit namaz şeklinde açıklamaktadır.[152] Yine Seyyid Kutub ve Mevdûdî'ye dair yapay zekâ uygulamalarının verdiği yanıtlar da çok genel ifadeler olup müfessirlerin ayetteki yaklaşım tarzını yansıtmamaktadır. Benzer yaklaşım diğer ayetler hakkında sorulduğunda da geçerlidir. Oldukça yüzeysel olarak müfessirin ayetteki görüşünü tam olarak yansıtmayan cevapların verildiği söylenmelidir. Bu nedenle ayetin tefsir geleneğindeki anlamlarını verme konusunda bu uygulamaların verdiği yanıtlar güvenilir görünmemektedir.

Genel olarak çalışmada kullanılan yapay zekâ uygulamalarına bakıldığında ayetin bir bütün olarak anlamı üzerine yoğunlaşıldığı ve tefsirlerde yer alan dilsel analizlere yer verilmediği görülmektedir. Bu nedenle yapay zekânın ayetlerin hangi yönüne odaklanması isteniyorsa, soruların da bu çerçevede sorulması yerinde olacaktır. Örneğin yapay zekâyı dilbilimsel analizlere odaklamak için soruların, Kevser sûresi 2. ayetini müfessirler dilbilimsel açıdan nasıl ele almışlardır? ya da Kevser sûresi 2. ayeti hakkında tefsir geleneğinde

[152] Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 1423), 4/880.

yapılan dilbilimsel açıklamalar nelerdir? şeklinde biraz daha spesifik sorulması gerekmektedir. Ayrıca burada genişçe ele alma imkânı olmasa da bir ayet hakkında verilen cevabın detayları hakkında sorular sorularak da alınan cevapların genişletilme imkânı bulunmaktadır. Öte yandan burada spesifik soru sormayla alakalı şunun da belirtilmesi gerekmektedir. Yapay zekâ uygulamalarının eğitim verilerinde tefsir eserleri bütünüyle bulunmadığından bir ayet hakkında bir müfessirin görüşü nedir gibi bir soruya da verimli yanıt alınamayacaktır. Hatta hatalı dahi olsa böyle bir soruya yanıt alamama gibi durumlar da söz konusudur. Bu son duruma bir örnek olarak şu soru ve cevabıyla başlığı nihayete erdiyoruz.

> **Soru:** Kevser sûresi 2. ayetini Mukâtil b. Süleyman nasıl yorumlamıştır?
>
> **Cevap:** "Mukâtil b. Süleyman'ın Kevser suresi 2. ayeti hakkındaki yorumları konusunda kesin bilgi vermem zor olacaktır. Mukâtil b. Süleyman, erken dönem İslam müfessirlerinden biridir ve tefsir alanında önemli katkıları olmuştur. Ancak, onun Kevser suresi özelindeki yorumları hakkında net bir bilgiye sahip değilim…" (Claude 3.5 Sonnet)

2.6. Kur'an'daki Konu ve Kavramların Tespit ve Analizi

Yapay zekâ teknolojilerinin metin analizi ve doğal dil işleme alanındaki hızlı gelişimi, Kur'an gibi kapsamlı metinlerin daha derinlemesine incelenmesi için yeni imkânlar sunmaktadır. Özellikle büyük veri kümelerini işlemedeki üstünlüğü sayesinde yapay zekâ, Kur'an'daki konu ve kavramların sistematik bir şekilde tespit ve analiz edilmesi noktasında önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu başlık altında Kur'an'daki belirli konulara ait ayetlerin ve türevlerinin tes-

piti, aynı anlamı ifade eden farklı kelimeler ve kelimelerin kullanım sıklıkları gibi çeşitli yönlerden konu ele alınacaktır. Böylece zikredilen bu konularda yapay zekânın nasıl bir performans sergilediği ortaya konmuş olacaktır.

Soru: Kur'an'da ahlaki ilkelere işaret eden ayetler hangileridir?

Cevap: "Kur'an'da pek çok ayet ahlaki ilkelere işaret etmektedir. İşte bazı önemli örnekler:

1. Adalet ve dürüstlük: "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun." (Nisa Suresi, 4:135)
2. Merhamet ve yardımseverlik: "Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler." (İnsan Suresi, 76:8)
3. Sabır ve affedicilik: "Eğer sabreder ve bağışlarsanız, muhakkak ki bu, yapılmaya değer işlerdendir." (Şura Suresi, 42:43)
4. Doğruluk ve dürüstlük: "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin." (Ahzab Suresi, 33:70)
5. Anne-babaya iyi davranma: "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana-babaya iyilikle davranmanızı emretti." (İsra Suresi, 17:23)
6. Kibirden kaçınma ve alçakgönüllülük: "Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen ne yeri yarabilirsin ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin." (İsra Suresi, 17:37)
7. Emanete riayet etme: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor." (Nisa Suresi, 4:58)

Bu ayetler, Kur'an'ın ahlaki öğretilerinin sadece bir kısmını temsil etmektedir. Kur'an'da daha pek çok ayet, insanların birbirleriyle ve Allah ile olan ilişkilerinde nasıl davranmaları gerektiğine dair rehberlik sunmaktadır." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Kur'an'da arıdan bahseden ayetler hangileridir?

Cevap: Kur'an'da arıdan bahsedilen ayet, Nahl Suresi'nin 68-69. ayetleridir. Bu ayetlerde Allah, arılara çeşitli çiçeklerden bal yapmaları için ilham verdiğini anlatır. İşte o ayetler:

68. Ayet: "Rabbin bal arısına vahyetti: 'Dağlarda, ağaçlarda ve insanların yaptıkları kovanlarda kendine evler edin.'"

69. Ayet: "Sonra her türlü meyveden ye, böylece Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarda yürü. İçlerinden çeşitli renklerde bir şerbet çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için bir ibret vardır."

Bu ayetler, arıların önemli bir işlev gördüğünü ve doğadaki mucizelere işaret ettiğini vurgular. **(**ChatGPT-4)

Soru: Kur'an'da yılan anlamında kullanılan kelimeler nelerdir?

Cevap: "Kur'an'da yılan anlamında kullanılan birkaç kelime bulunmaktadır. İşte bunlar:

1. Hayye (حية): Bu kelime, genel olarak "yılan" anlamına gelir.

2. Su'ban (ثعبان): Bu kelime, büyük yılan veya ejderha anlamında kullanılır.

3. Cann (جان): Bu kelime de yılan anlamında kullanılmıştır, ancak bazı yorumcular bunu daha ince veya küçük bir yılan türü olarak yorumlamışlardır.

Bu kelimelerin Kur'an'da geçtiği bazı önemli bağlamlar şunlardır:

• Hz. Musa'nın asasının yılana dönüşmesi mucizesi anlatılırken "hayye" ve "su'ban" kelimeleri kullanılmıştır. Örneğin:

• Taha Suresi, 20. ayet: "...Onu (asayı) yere at, ey Musa!" dedi. O da onu attı. Bir de ne görsün, o hemen hızlı hareket eden bir yılan (حية / hayye) oluverdi."

• A'raf Suresi, 107. ayet: "Bunun üzerine Musa asasını yere attı. Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha (ثعبان / su'ban)!"

• "Cann" kelimesi ise Neml Suresi'nde geçmektedir:

• Neml Suresi, 10. ayet: "Asanı at!" (dedik.) Musa, asayı yılan (جان / cann) gibi hareket eder görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı..."

Bu kelimeler ve kullanımları, Kur'an'daki anlatımlarda yılanın farklı bağlamlarda ve farklı özellikleriyle nasıl yer aldığını göstermektedir. Özellikle Hz. Musa'nın kıssasında, yılanın bir mucize unsuru olarak öne çıktığını görüyoruz." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Sâmirî'den bahseden ayetler hangileridir?

Cevap: "Kur'an'da Sâmirî'den bahseden ayetler, Taha Suresi'nde yer almaktadır. Sâmirî, İsrailoğulları'na altın buzağıyı yapıp put olarak sunan kişi olarak anlatılır. İşte Sâmirî'den bahseden ayetler:

Taha Suresi, Ayet 85

"قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِن بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ" (Musa'ya) dedi ki: "Biz senden sonra kavmini sınadık ve onları Sâmirî saptırdı."

Taha Suresi, Ayet 87

" قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَـٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ" Dediler ki: "Biz kendi istediğimizle seninle olan sözümüzü bozmadık, fakat biz o kavmin süs eşyalarından ağırlıklar taşıyorduk, onları ateşe attık ve böylece Sâmirî de attı."

Taha Suresi, Ayet 95

"قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ" (Musa) dedi ki: "Sâmirî, senin derdin neydi?"

Taha Suresi, Ayet 96

" قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي" (Sâmirî) dedi ki: "Ben onların görmediklerini gördüm. Elçinin izinden bir avuç aldım ve onu attım. Bana böyle yapmamı nefsim hoş gösterdi."

Taha Suresi, Ayet 97

" قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَن تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّن تُخْلَفَهُ وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا" (Musa) dedi ki: "Öyleyse git! Artık hayatta, 'Bana dokunmayın!' diyeceksin. Ve senin için asla bozulmayacak bir ceza vardır. Taptığın ilahına bak; onu yakacağız, sonra onu ufalayıp denize savuracağız."

Bu ayetler, Sâmirî'nin İsrailoğulları'nı nasıl saptırdığını ve Musa'nın onunla nasıl yüzleştiğini anlatır." **(**ChatGPT 4o)

Cevap: "Sâmirî, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın kavmini saptırarak altın buzağı yapmasıyla bilinen bir şahıstır. Olay, Hz. Musa'nın Tûr dağında Allah

ile konuşmaya gittiği sırada yaşanmıştır. Sâmirî, bu olayda insanların zaaflarından faydalanarak onları yanlış yola sürüklemiş ve büyük bir fitneye sebep olmuştur.

Sâmirî'den bahseden başlıca ayetler:

- Tâhâ Suresi 83-94. ayetler: Bu ayetlerde Sâmirî'nin Hz. Musa'nın yokluğunda kavmini nasıl saptırdığı, altın buzağıyı nasıl yaptığı ve Hz. Musa'nın bu duruma tepkisi detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.
- A'râf Suresi 142-152. ayetler: Bu ayetlerde de benzer şekilde Sâmirî'nin yaptığı fitne ve Hz. Musa'nın dönüşüyle birlikte yaşananlar anlatılmaktadır.
- Bakara Suresi 51, 54, 92, 93. ayetler: Bu ayetlerde de İsrâiloğulları'nın altın buzağıya tapması ve bu durumun sonuçları üzerinde durulmaktadır…" (Gemini)

Burada Gemini'nin verdiği cevabın üzerinde durulması gerekmektedir. Sâmirî hakkında ChatGPT sadece adının zikredildiği ayetleri ve devamını verirken Gemini, Sâmirî'yi buzağıya tapma olayıyla özdeşleştirdiğinden olsa gerek adının zikredilmediği diğer Bakara ve A'raf sûrelerinden de örnek vermektedir. Konuyla bağlantılı olan diğer ayetlerle ilinti kurulması oldukça önemlidir. Buzağıya tapınılmayla ilgili Nisâ sûresi 153. ayet verilmemesine rağmen Gemini'nin diğer iki sûreye yer vermesi Kur'an bütünlüğü açısından başarılıdır.

Soru: Mekkî ve Medenî sûrelerde Cihad kavramı nasıl ele alınmıştır?

Cevap: "Mekki ve Medeni surelerde cihad kavramı, farklı bağlamlarda ve aşamalarda ele alınmaktadır. Bu ayrım, İslam'ın ilk dönemindeki sosyo-politik

şartlarla da yakından ilgilidir. Mekki ve Medeni surelerde cihad kavramı arasındaki farkları anlamak için aşağıdaki ayrıntıları inceleyebiliriz:

1. Mekki Surelerde Cihad

Mekki sureler, Peygamber Efendimizin Mekke döneminde inmiş olup genellikle İslam'ın temel inanç esasları, ahlakî değerler ve tevhid inancı üzerinde durur. Bu dönemde Müslümanlar, sayıca az ve zayıf olduklarından fiili bir savaş söz konusu değildir. Bu sebeple Mekki surelerde "cihad" daha çok manevi bir mücadele anlamında kullanılır. Cihad, bu bağlamda, Müslümanların imanlarını koruma, zorluklara sabır gösterme, İslam'ı tebliğ etme ve nefisle mücadele anlamında ele alınır.

• Sabrî ve dirençli olma: Mekki surelerde cihad, inkarcıların baskılarına karşı sabretmek ve inançta sebat etmek olarak vurgulanır.

• Nefisle cihad: Cihad, nefisle mücadele anlamında, kişinin kötü arzularına karşı koyması ve Allah'a ibadette sebat göstermesi şeklinde değerlendirilir. Örneğin, Furkan Suresi 52. ayette "O halde kâfirlere itaat etme ve onlara karşı bu (Kur'an) ile büyük bir cihad yap" denmektedir. Buradaki cihad, Kur'an'ı tebliğ etmek için yapılan fikrî ve manevi bir mücadeledir.

2. Medeni Surelerde Cihad

Medeni sureler, Peygamberimizin Medine'ye hicretinden sonra inmiş olup Müslümanların toplumsal yapısının güçlendiği ve fiili savaşların gündeme geldiği bir dönemi kapsar. Medeni surelerde cihad kavramı daha çok fiili savaş ve savunma bağlamında ele alınır. Müslümanlar, Medine döneminde hem dış

saldırılara karşı hem de İslam devletinin korunması için silahlı mücadele vermek zorunda kalmışlardır.

• Savunma ve savaş cihadı: Bedir, Uhud ve Hendek savaşları gibi Müslümanların düşmanlarına karşı fiili savaşlarla mücadele ettiği dönemlerde cihad, İslam toplumunu koruma, zulme karşı koyma ve adaleti sağlama amacıyla meşru bir savunma aracı olarak görülmüştür. Örneğin, Bakara Suresi 190. ayette, "Size savaş açanlarla, Allah yolunda savaşın; fakat aşırı gitmeyin. Şüphesiz Allah, aşırı gidenleri sevmez" ifadesi geçer. Burada cihadın savunma amaçlı ve adalet çerçevesinde yapılması gerektiği vurgulanır.

• Zulme karşı direniş: Medeni surelerde cihad, aynı zamanda zulüm ve haksızlıklara karşı durmanın, mazlumları korumanın bir aracı olarak sunulmuştur. Müslümanların zulme uğradığı bir dönemde savaşmak bir zorunluluk olarak ortaya çıkar.

Özetle

• Mekki Surelerde cihad, nefisle mücadele, iman ve sabırla zorluklara karşı direnmek anlamında manevi bir boyuta sahiptir.

• Medeni Surelerde ise cihad, Müslümanların fiili olarak savunma savaşlarına girişmeleriyle bağlantılı olup, zulme karşı koyma ve İslam toplumunu koruma ekseninde somut bir mücadele olarak ele alınır.

Cihadın bu iki farklı aşamada nasıl şekillendiği, İslam toplumunun gelişim süreçleriyle ve Müslümanların karşılaştığı zorluklarla doğrudan ilişkilidir." (ChatGPT-4o)

Cihad kavramıyla ilgili ChatGPT'nin verdiği cevap başarılı sayılabilir. Ancak burada dikkate değer önemli bir husus

ise "Peygamber Efendimizin" ve "Peygamberimizin" gibi bir Müslümanın kuracağı tazim içeren cümlelerin bir yapay zekâ uygulaması olan ChatGPT tarafından kurulmasıdır. Bu husus yapay zekâ uygulamalarının eğitildiği büyük veri setlerinde böyle ifadelere yer verilmiş olmasına bağlanabilir. Tabii ki bu ifadelerin kullanılması yapay zekâ uygulamalarının tarafsızlığı meselesini de tartışmaya açmaktadır.

Soru: Kur'an'da korkmak ve korku anlamında kullanılan kelimeler nelerdir?[153]

Cevap: "Kur'an'da korku ve korkmak anlamında kullanılan çeşitli kelimeler bulunmaktadır. İşte bunlardan bazıları:

1. Havf (خوف): En yaygın kullanılan kelimelerden biridir. Genel olarak "korku" anlamına gelir.
2. Haşyet (خشية): Saygı ve tazimle karışık bir korku anlamında kullanılır. Genellikle Allah korkusu bağlamında geçer.
3. Rahbet (رهبة): Derin korku, endişe anlamına gelir.
4. Feza' (فزع): Ani korku, panik anlamındadır.
5. Ru'b (رعب): Dehşet, büyük korku anlamına gelir.
6. Vacel (وجل) Kalbin korkudan titremesi anlamında kullanılır.
7. Taqva (تقوى): Allah'a karşı sorumluluk bilinci ve saygıyla karışık bir korku anlamına gelir.
8. İşfaq (إشفاق): Endişe, korku içeren bir merhamet duygusu anlamındadır.

Bu kelimelerin Kur'an'da kullanıldığı bazı örnekler:

[153] Ali Galip Gezgin, "Eşanlamlılık Bağlamında Kur'ân'da "Korku" İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003), 38-62.

• Bakara Suresi, 155. ayet: "Andolsun ki sizi biraz korku (خوف / havf) ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele."

• Al-i İmran Suresi, 175. ayet: "İşte bu şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur (يخوف / yuhavvifu). Siz onlardan korkmayın (تخافوهم / tehâfûhum), eğer mü'min iseniz, benden korkun (خافون / hâfûni)."

• Enbiya Suresi, 49. ayet: "Onlar gayb halinde iken Rablerinden korkarlar (يخشون / yahşevne) ve onlar kıyamet gününden ürperirler."

• Nahl Suresi, 50. ayet: "Üstlerindeki Rablerinden korkarlar (يخافون / yehâfûne) ve emrolundukları şeyi yaparlar."

Bu kelimeler, Kur'an'da farklı bağlamlarda ve çeşitli duygu yoğunluklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bazıları olumlu bir korku (örneğin, Allah korkusu) ifade ederken, bazıları olumsuz veya zararlı korkuları tanımlamak için kullanılmıştır." (Claude 3.5 Sonnet)

Korkma kelimesine dair Claude, diğer yapay zekâ uygulamalarından daha fazla örnek sunduğu için sadece onun cevabıyla yetinilmiştir. Yakın anlamlı kelimelere dair yapılan anlam farkları sübjektif unsurlar taşıdığından kelimelere dair verilen anlamlar üzerinde durulmayacaktır. Ancak burada korkuyla bağlantı kurularak sekiz farklı kelime zikredilmesi önemlidir. Nitekim bu bağlamda Gemini beş, ChatGPT ise altı kelime zikretmektedir. Her ne kadar Claude korkuyla bağlantılı tüm kelimeleri zikretmemiş olsa da bir anlamla bağlantılı kelimelerin tespit edilmesi noktasında fikir alma adına bu uygulamalara başvurulabileceği söylene-

bilir. Fakat yapay zekâ uygulamalarının yakın anlamlı kelimeler arasında zikrettiği anlam farkları mutlaka *Furûk* literatürü üzerinden mukayese edilmelidir.

Soru: Kur'an'da "فرض" fiili ve bu fiilden türeyen kelimelerin hangi ayetlerde, hangi bağlamlarda kullanıldığına işaret ederek açıklar mısın?[154]

Cevap: "Tabii ki. Kur'an'da "فرض" (farada) fiili ve ondan türeyen kelimeler çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır. Bu kelimenin temel anlamı "farz kılmak", "zorunlu kılmak" veya "belirlemek"tir. Şimdi, bu kelimenin Kur'an'daki kullanımlarını ve bağlamlarını inceleyelim:

1. Bakara Suresi, Ayet 236: "Kadınlara el sürmeden veya mehirlerini belirlemeden onları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak mut'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur."

Burada "فَرَضْتُمْ" (faradtum) kelimesi "belirleme" anlamında kullanılmıştır ve mehir (evlilik sırasında erkeğin kadına verdiği mal veya para) bağlamında geçmektedir.

2. Bakara Suresi, Ayet 237: "Eğer onlara mehir tespit eder de el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır..."

Bu ayette "فَرَضْتُمْ" (faradtum) kelimesi yine mehir bağlamında kullanılmıştır.

---

154 Bk. Fatih Tiyek- Zekeriya Pak, ""Farada" Fiilinin Anlamı İle İlgili Meal ve Tefsirlerdeki Belirsizlikler ve Çözüm Önerisi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim, 2023), 568-592.

3. Nisa Suresi, Ayet 24: "...Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak mehirlerini verin..."

Bu ayette "فَرِيضَةً" (farîdatan) kelimesi kullanılmış olup, yine mehir bağlamında "belirlenmiş bir hak" anlamında geçmektedir.

4. Ahzab Suresi, Ayet 38: "Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur..."

Bu ayette "فَرَضَ" (farada) fiili, Allah'ın peygambere farz kıldığı görevler bağlamında kullanılmıştır.

5. Tahrim Suresi, Ayet 2: "Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır..."

Burada "فَرَضَ" (farada) fiili, Allah'ın belirlediği bir hüküm bağlamında kullanılmıştır.

6. Nur Suresi, Ayet 1: "Bu, bizim indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir suredir..."

Bu ayette "فَرَضْنَاهَا" (faradnâhâ) fiili, Allah'ın indirdiği ve hükümlerini farz kıldığı sure bağlamında kullanılmıştır.

Bu örnekler, "فرض" kökünden gelen kelimelerin Kur'an'da genellikle dini yükümlülükler, evlilik ile ilgili mali sorumluluklar ve Allah'ın belirlediği hükümler bağlamında kullanıldığını göstermektedir. Kelimenin anlamı, zorunlu kılma, belirleme ve farz etme gibi kavramlar etrafında şekillenmektedir." (Claude 3.5 Sonnet)

"فرض" fiili ve türevleri konusunda verilen cevap, bir önceki korkuyla ilgili olan soruya verilen cevapla benzemektedir. Bu soruda da "فَرَضَ", "فَرَضْنَاهَا","فَرَضْتُمْ" ve "فَرِيضَةً" gibi kullanım-

ların Claude tarafından tespit edildiği ancak "مَفْرُوضاً",[155] "تَفْرِضُو"[156] ve "فَارِضٌ"[157] kullanımlarına ise işaret edilmediği görülmektedir. Bu durum genel anlamda Kur'an'daki bir kelime ve türevlerinin tespiti açısından yapay zekâ uygulamalarının tamamen isabetli sonuçlar vermediğini göstermektedir. Bu konuda daha başarılı sonuçlar alınması, Kur'an'daki kelimelerin kökeni ve türevleriyle ilgili özel bir GPT oluşturulmasıyla ancak mümkün olabilir.

Soru: Kur'an'da "غلام" kelimesi hangi ayetlerde kaç defa kullanılmıştır?[158]

Cevap: "Kur'an'da "غلام" (gulâm) kelimesi, genç erkek çocuk veya delikanlı anlamına gelir ve toplamda 6 defa farklı ayetlerde geçmektedir. İşte geçtiği ayetler:

1. Hicr Suresi, 15:53: Meleklerin İbrahim'e bir oğul müjdesi verdiği sahnede kullanılır.
2. Hicr Suresi, 15:55: İbrahim'e bir gulâm (oğul) müjdelenirken. [Ayette kelime geçmemektedir.]
3. Zâriyât Suresi, 51:28: Yine İbrahim'in bir gulâm ile müjdelenmesi.
4. Sâffât Suresi, 37:101: İbrahim'e sabırlı bir gulâm verildiği belirtilir.
5. Meryem Suresi, 19:7: Zekeriya'ya bir gulâm müjdelenir.
6. Meryem Suresi, 19:8: Zekeriya'nın, yaşlılığında gulâm sahibi olmasını şaşkınlıkla karşılaması.

---

155 en-Nisâ 4/7, 118.
156 el-Bakara 2/236.
157 el-Bakara 2/68.
158 Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cem'ül müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânil Kerîm* (Kahire: Daru'l-Hadis, 2007), 616.

Bu ayetlerde "gulâm" genellikle bir peygambere müjdelenen oğul anlamında kullanılmaktadır." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Gulam" (غلام) kelimesi Kur'an'da 13 kez geçmektedir. Bu kelimenin geçtiği ayetler ve sûreler şunlardır:

1. Âl-i İmrân Sûresi, 40. ayet
2. Meryem Sûresi, 7. ayet
3. Meryem Sûresi, 8. ayet
4. Meryem Sûresi, 19. ayet
5. Meryem Sûresi, 20. ayet
6. Yûsuf Sûresi, 19. ayet
7. Hicr Sûresi, 53. ayet
8. Kehf Sûresi, 74. ayet
9. Kehf Sûresi, 80. ayet
10. Zâriyât Sûresi, 28. ayet
11. Sâffât Sûresi, 101. ayet
12. es-Sâffât Sûresi, 101. ayet (aynı ayette iki kez geçmektedir) [İki kez geçmemektedir.]

Bu kelime genellikle "erkek çocuk" veya "genç erkek" anlamında kullanılmıştır. Bağlamına göre müjde olarak verilen bir çocuğu, Hz. Yusuf'u veya Hz. Musa'nın yolculuk arkadaşını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bilgileri verirken, Kur'an'daki kelimelerin tam sayısı ve yerleri konusunda bazen küçük farklılıklar olabileceğini belirtmek isterim. Eğer daha detaylı bilgi isterseniz, güvenilir bir Kur'an indeksi veya akademik bir kaynakla doğrulamanızı öneririm. (Claude 3.5 Sonnet)

Diğer sorularda olduğu gibi "غلام" kelimesi hakkında da Claude oldukça başarılı cevap vermiştir. Sadece Sâffât sûre-

sinin 101. ayetinde kelimenin iki kez geçtiği bilgisi hatalıdır. ChatGPT ise kelimenin Kur'an'da altı kez geçtiğini ifade etmekte, üstelik verilen örneklerden olan Hicr sûresi 55. ayetinde ise kelime kullanılmamaktadır. Netice itibariyle bu başlık altında yer verilen örneklerden hareketle özellikle Kur'an'da bir konu, kavramla ilgili ayetlerin tespiti konusunda verdiği yanıtlarla Claude'un diğerlerine nazaran daha fazla ön plana çıktığı söylenebilir. Ancak bu uygulamalardan doğrudan bilimsel araştırmalarda referans gösterecek düzeyde verilerin elde edilmesi şu anlık erkendir.

2.7. Kavram Haritası Oluşturma

Kavram haritaları, bilginin zihinde somut ve görsel olarak düzenlenmesini sağlayan araçlardır. Tüm bir öğretim yılı, tek bir ünite ya da bir ders içinde önemli kavramlar arasındaki ilişkileri şematize etmede etkili bir yoldur. Ayrıca kavram haritası yöntemi tüm alanlarda anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirmede kullanılabilecek önemli yöntemlerden biridir.[159] Kavram haritaları oluştururken dikkat edilmesi gereken birtakım ilkeler bulunmaktadır. Ancak bunlardan bağımsız olarak son dönemde kavram haritası oluşturma görevinin yapay zekâya devredilme hususu gündemdedir. Örneğin ChatGPT'nin içinde yer alan "*Diagrams ‹Show Me› for Presentations, Code, Excel*" GPT'si aracılığıyla çeşitli kavram haritalarının oluşturulması mümkündür. Aynı şekilde Claude 3.5 Sonnet üzerinden *Feature Preview* bölümündeki *Artifacts* özelliği aktif hale getirildiğinde çeşitli kodların, metin belgelerinin ya da web sitesi tasarımları gibi içeriklerin oluşturulması da imkân dâhilindedir. Claude üzerinden bu özel-

[159] Fitnat Kaptan, "Fen öğretiminde kavram haritası yönteminin kullanılması", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (1998), 95.

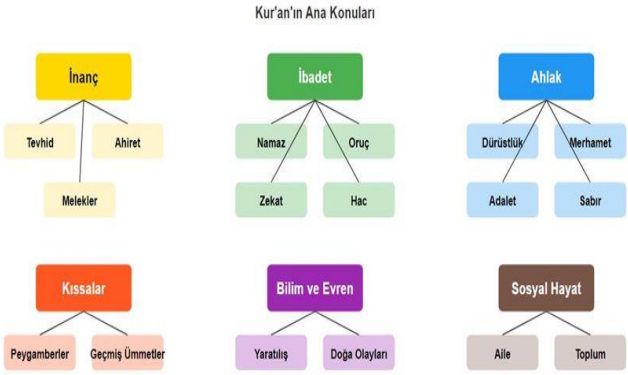
lik açıldığında kavram haritaları oluşturulabilmektedir. Şimdi bu uygulamaların işlevselliğini alanımızdan birkaç örnek üzerinden gösterelim:

Soru: Kur'an'ın ana konularıyla ilgili bir kavram haritası oluşturur musun?

Cevap:

ChatGPT: Diagrams ‹Show Me› for Presentations, Code, Excel

Claude 3.5 Sonnet

Soru: Müzzemmil sûresinde ele alınan konulara dair bir kavram haritası oluşturur musun?

ChatGPT: Diagrams ‹Show Me› for Presentations, Code, Excel

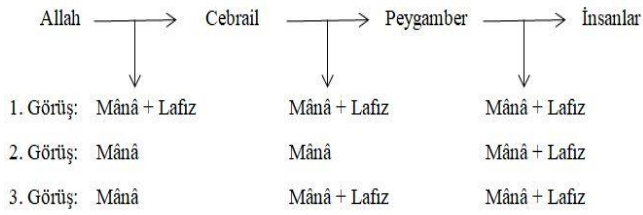
Claude 3.5 Sonnet

Kavram haritalarına dair verilen örneklere bakıldığında genel anlamda yapay zekâ uygulamalarının başarılı performans sergilediği söylenebilir. Özellikle Claude'un verdiği kavram haritalarının daha sistematik ve sûre kronolojisine daha uygun olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da-

ki kullanımlarını çoğaltmak mümkündür. Kur'an'ın temel kavramları hakkında da kavram haritaları oluşturulabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, verilen haritaların teyit edilmeden doğrudan akademik çalışmalarda kullanılmamasıdır. Çünkü oluşturulan kavram haritalarındaki bazı kavramların neden ve hangi alakaya binaen birbiriyle ilişkilendirildiği noktasında bazen soru işaretleri olabilmektedir. Şayet uygulamalara ilişkili kavramların listesi verilirse daha isabetli kavram haritaları oluşturulacaktır.

Sorulan bir konu ve sûre hakkında temel kavramları tespit etme ve kavram haritaları oluşturmanın yanında, yapay zekâ uygulamalarının görselleri de analiz edebilmesi nedeniyle bir resim, şema ya da kavram haritası verilip bunların yorumlanması da istenebilmektedir. Örneğin vahyin lafız-mana olarak indirilmesini[160] görselleştiren bir şemadan hareketle yapılan yorumlara burada değinilebilir:

Soru: Aşağıdaki şema[161] neyi ifade etmektedir? Hakkında detaylı yorum yapar mısın?

[160] Vahyin Hz. Peygamber'e lafız mı yoksa mana olarak mı indirildiği meselesi, Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde ele alınan konulardan biridir. Konu hakkında detaylı bilgi için Bk. Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1957), 1/229-230; Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Kahire: el-Heyetül-Mısriyye, 1974), 1/157-158.

[161] Bk. Zekeriya Pak, *Allah-İnsan İletişimi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 107.

Cevap: "Görseldeki Temel Konu:

Görsel, İslami kaynaklarda sıkça tartışılan bir konu olan vahiy sürecinin farklı açılardan şematik bir gösterimini sunmaktadır. Vahyin Allah'tan peygamberlere, oradan da insanlara ulaşma süreci, farklı görüşler üzerinden görselleştirilmiştir.

Görseldeki Elemanlar ve Anlamları:

- Allah: Vahyin kaynağı olarak gösterilen mutlak varlık.
- Cebrail: Allah'ın vahyini peygamberlere getiren melek.
- Peygamber: Allah'ın mesajını insanlara ulaştıran kişi.
- İnsanlar: Peygamberin tebliğ ettiği mesajı alan ve anlamaya çalışan toplum.
- Mânâ + Lafız: Vahyin hem anlam (içerik) hem de ifade (kelimeler) boyutunu içerdiğini gösterir.

Üç Farklı Görüş:

Görselde vahyin Allah'tan insana ulaşma süreciyle ilgili üç farklı görüş sunulmaktadır:

1. Görüş: Mânâ + Lafız - Bu görüşe göre, vahyin her aşamasında hem anlam hem de kelimeler (lafız) aynı şekilde aktarılır. Yani Allah, Cebrail'e bir anlam ve kelimeyle vahyi iletir, Cebrail de peygamberlere aynen bu şekilde iletir ve peygamberler de insanlara aynı şekilde tebliğ eder. Bu görüş, vahyin tam ve eksiksiz bir şekilde aktarıldığını savunur.
2. Görüş: Mânâ - Bu görüşe göre, vahyin özünde yatan anlam önemlidir ve bu anlam her aşamada korunur. Ancak kelimeler, farklı kültürlere ve dö-

nemlere göre değişebilir. Yani Allah, Cebrail'e ve peygamberlere bir anlam iletir, ancak bu anlam farklı kelimelerle ifade edilebilir. Bu görüş, vahyin özünün korunmasına vurgu yapar.

3. Görüş: Mânâ (Allah ve Cebrail) + Mânâ + Lafız (Peygamber ve İnsanlar) - Bu görüşe göre, Allah ve Cebrail arasında sadece anlam aktarılırken, peygamberden insanlara geçişte hem anlam hem de kelimeler önemlidir. Yani peygamberler, Allah'ın mesajını insanlara hem anlamlı hem de anlaşılır bir şekilde ifade etmek zorundadır. Bu görüş, hem vahyin özünü hem de onun insanlara ulaştırılma şeklini vurgular.

Görselin Genel Değerlendirmesi:

- Basit ve Anlaşılır: Görsel, karmaşık bir konuyu basit ve anlaşılır bir şekilde sunmaktadır.
- Farklı Perspektifler: Vahyin farklı yönlerini ele alarak zengin bir tartışma alanı sunar.
- Sınırlı Kapsam: Sadece vahyin iletişim sürecine odaklanır, vahyin doğası, türleri gibi diğer konulara değinmez.

Sonuç: Bu görsel, İslami kaynaklardaki vahy anlayışının çeşitliliğini ve bu konudaki farklı görüşleri görsel bir şekilde özetlemektedir. Vahyin nasıl anlaşılacağı ve yorumlanacağı, İslam teolojisinde uzun yıllardır tartışılan önemli bir konudur. Bu görsel, bu tartışmalara bir bakış açısı sunarak konuya ilgi duyanların daha derinlemesine inceleme yapmasına yardımcı olabilir." (Gemini)

Birinci görüşte vahyin tam ve eksiksiz bir şekilde aktarıldığının ifade edilmesi, ikinci görüşte "vahyin özünde yatan anlam önemlidir" şeklinde tespitin yapılması yapay zekâ uygulamalarının bu konuda da başarılı performans sergiledikleri şeklinde yorumlanabilir. Diğer yapay zekâ uygulamalarından Claude ve ChatGPT'i de görsellerin yorumlanması noktasında başarılı sayılabilecek benzer yanıtlar vermektedir.

2.8. El Yazması ve Matbu Eserlerin Dijitale Aktarılması

Yapay zekâ uygulamalarının Kur'an'a dair çalışmalarda katkı sunabileceği konulardan biri de nispeten okunaklı durumdaki el yazması ve matbu eserlerin dijital ortama aktarılmasına yardımcı olmasıdır. Çünkü bu durum dini ve kültürel mirasın korunması ve erişilebilirliğinin artırılması açısından büyük bir önem taşımaktadır Çalışmada kullandığımız ChatGPT ve Claude bu konuda başarılı değilken Gemini'nin büyük oranda başarılı olduğu görülmektedir. Bu durumu test etme adına Ayıntâbî'nin *Tercüme-i Tibyân* adlı matbu eserinden bir sayfaya aşağıda yer verilmektedir.

Soru: Aşağıdaki görselde bulunan metni[162] dijitalleştirir misin?

بسم الله الرحمن الرحيم

اشبو سوره يه (فاتحة الكتاب) دينلدى زيرا كه قرآن انكله افتتاح وابتدا
اولنمشدر ودخى (ام القرآن) دينلدى . زيرا كه اول قرآنك اصليدر كه
قرآن انكله باشلندى ودخى اكا (اساس) دينلدى زيرا اول قرآنده اولان
معانينك جمله سنى مشتملدركه اول احكام نظريه واحكام عمليه دركه انكله
طريق مستقيمه سلوك ايديلور ومراتب سعدايه ومنازل اشقيايه اطلاع
اولنور وبو معنى اجليجون اكا (سورة الكنز) و (سورة الوفية والكافية)
دخى دينلدى (وسورة الحمد والشكر والدعاء) و (تعليم المسئلة) دخى
دينلدى اول انلرى مشتمل اولديغيجون (وسورة الصلوة) دخى دينلدى
آنك نمازده قرآنتى واجب ويا مستحب اولديغيجون (وسورة الشافية
والشفاء) دخى دينلدى . زيرا بيغمبر يمز عليه السلام فاتحه هر داءه شفادر
ديدى و (سورة السبع المثانى) دخى دينلدى زيرا اول بالاتفاق يدى آيتدر
. بسمله بى آتدن آيت عد ايدنلر (أنعمت عليهم) بشقه آيت دكلدر ديدى
وبعضيلر بسمله و (الحمدلله رب العالمين) جمله سى بر آيتدر ديوب (أنعمت
عليهم) دخى جمله سى بر آيتدر ديدى . وياخود اول ايكى كره نازل
اولديغيجون اكا (مثانى) دينلدى كه آنك بركرەسى مكه ده نماز فرض
اولديغنده وبركره سيدخى مدينه ده قبلەنك كعبه يه تحويل اولنديغنده
ايدى . وياخود اول نمازك ايكى ركعتنده قرائتى فرض اولديغيجون اكا

Cevap:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اشبو سوره يه (فاتحة الكتاب) دينلدى زيرا كه قرآن انكله افتتاح و ابتدا اولمشدر و دخى (ام القرآن) دينلدى . زيرا كه اول قرآنك اصليدر كه قرآن انكله باشلندى و دخى اكا (اساس) دينلدى زيرا اول قرآنده اولان معانينك جمله سنى مشتملدر كه اول احكام نظريه و احكام عمليه در كه انكله طريق مستقيمه سلوك ايديلور ومراتب سعدايه ومنازل اشقيايه اطلاع اولنور و بو معنى اجليجون اكا (سورة الكنز) و (سورة الوفية والكافية(دخى دينلدى (وسورة الحمد والشكر والدعاء) و (تعليم المسئلة) دخى دينلدى اول انلرى مشتمل اولديغيجون) وسورة الصلوة (دخى دينلدى آنک نمازده قرآنتى واجب و يا مستحب اولد يغيرون (وسورة الشافية والشفاء) دخى دينلدى . زيرا بيغمبر يمز عليه السلام فاتحه هر داء شفادر

162 Mehmed b. Hamza ed-Debbâğ el-Ayıntâbî, *Tercüme-i Tibyân* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1306), 1/2.

ديدى و (سورة السبع المثانى (دخى دينلدى زيرا اول بالاتفاق بدى آيندر .بسمله بى آندن آيت عد ايدنلر) أنعمت عليهم) بشقه آيت دكلدر ديدى و بعضيلر بسمله و (الحمد لله رب العالمين) جمله سى بر آيندر ديوب (أ نعمت
عليهم) دخى جمله سى بر آيندر ديدى . و يا خود اول ايكى كره نازل اولديفيجون اكا (مثانى (دينلدى كه آنك بر كره مى مكه ده نماز فرض اولديغنده و بركره سيدتى مدينه ده قبله نك كعبه يه تحويل اولنديغنده ايدى . و يا خود اول نمازك ايكى ركعتنده قرائتى فرض اولد يغيمون اكا (Gemini)

Cevap: "Görselde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir metin bulunuyor. Osmanlı Türkçesi, Arap alfabesi kullanılarak yazılan eski Türkçe'dir. Metin sağdan sola doğru yazılmış ve İslami bir içeriğe sahip görünüyor. Metni tam olarak dijitalleştirmem mümkün değil, çünkü Osmanlı Türkçesi okuyamıyorum. Ancak, metnin başında Arapça "Bismillahirrahmanirrahim" (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla) ifadesi açıkça görülüyor. Metin, süslü bir çerçeve içinde yer alıyor ve sayfanın üst kısmında dekoratif motifler bulunuyor. Genel olarak dini veya eğitici bir içeriğe sahip olduğu anlaşılıyor. Eğer metnin tam içeriğini öğrenmek istiyorsanız, Osmanlı Türkçesi konusunda uzman birine danışmanız gerekebilir. Ben sadece görseldeki genel özellikleri ve görünümü tarif edebiliyorum." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ايشو سوره (فائحه الكتاب) دينيله زيراكه قرآن-انكحه افتتاح وابدا او تفصيل دوغرى (ام القرآن) دينيلدى. زيراكى اول قرآنك اصليدر. كى قرآن انكحه باشلاندى وهچى آقا (اساس) دينيلدى. قرآن اؤرانيان آللان

معانی‌لرینی جیلیدیلر. سچیلدیلر اول احکام نظر واحکام‌لری انکحه طرف بقی سچمک‌له سالا وار ایدیلدیر و منازل انکحه استحصال ایدیلر. او آندو و یوئق ایجلریون آقا (سوره‌الکنز) و (سوره‌الفاتحه) دوغری اولان نیک. سچمک علمه (سوره الفیل) و سچمک-علمه لبلیل اور ایدیدیمشون و ترتیبین.

(ChatGPT 4o)

Gemini yukarıdaki metinde işaret edilen vurgulu yerler hariç metni dijitale doğru bir şekilde aktarabilmektedir. Bu metin özelinde hataların tolere edilebilir düzeyde olduğu söylenmelidir. Claude ise metnin dilini şekilsel özelliklerini tespit etmesine rağmen besmele hariç okuma yapamamaktadır. ChatGPT'i ise metnin dijitale aktarılmış hali olarak eksik bir şekilde metinden alakasız, uydurma bir içerikle yanıt vermektedir. Netice olarak şu anlık bu konuda Gemini'nin daha başarılı olduğu ifade edilmelidir.

2.9. Anket, Soru Formu Oluşturma

Nicel ve nitel araştırmalarda birçok veri toplama yöntemi ve aracı bulunmaktadır. Bunların başında anket, soru, gözlem ve görüşme formu gelmektedir. Bu formların oluşturulmasını desteklemek ve bunlara dair fikir alma adına yapay zekâ uygulamaları kullanılabilmektedir.[163] Uygulamaların bu özelliği yine alanımızla bağlantı kurularak şu şekilde gösterilebilir:

> **Soru:** Yapay zekâ uygulamalarını Kur'an'ı anlamak için kullananların kullanım amaçları, verilen cevapların yeterliliği, cevapları başka kaynaklardan test etme ihtiyacı... vb içerikli bir soru cevap formu oluşturmak istiyorum. Yapay zekânın Kur'an'ın anlaşılmasındaki kullanım amaçlarını ve sıklığını ölç-

[163] Aşkun, "Sosyal Bilimler Araştırmaları İçin Chatgpt", 637-639.

mek için sorular geliştir. Soruları da 5'li likert ölçeğine uygun bir şekilde tablo halinde yaz.

Cevap:

Soru	K.Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	K. Katılıyorum
1. Kur'an ayetlerinin anlamlarını anlamak için yapay zekâ uygulamalarını kullanıyorum.					
2. Yapay zekâ uygulamaları, Kur'an hakkında daha derinlemesine bilgi edinmeme yardımcı oluyor.					
3. Yapay zekâ uygulamalarının Kur'an ayetleri için sunduğu açıklamalar yeterlidir.					
4. Yapay zekâ uygulamalarının verdiği açıklamaları geleneksel İslami âlimlerle sık sık doğruluyorum.					
5. Kur'an çalışmaları yaparken yapay zekâ uygulamaları zaman tasarrufu sağlar.					
6. Kur'an'ı anlamak için geleneksel kaynaklardan daha erişilebilir buluyorum.					
7. Yapay zekâ tarafından üretilen Kur'an ayetlerine dair açıklamaların doğruluğuna güveniyorum.					
8. Yapay zekâ uygulamalarını kullanmak, Kur'an'ı anlama düzeyimi genel olarak artırdı.					
9. Kur'an'ı çalışmak için geleneksel yöntemler yerine yapay zekâ uygulamalarını tercih ediyorum.					
10. Yapay zekâ uygulamaları, geleneksel kaynaklara kıyasla daha ayrıntılı açıklamalar sunar.					
11. Kur'an çalışmaları için düzenli olarak yapay zekâ uygulamalarını kullanıyorum.					
12. Kur'an çalışmaları için yapay zekâ uygulamalarının arayüzü kullanıcı dostudur.					
13. Yapay zekâ uygulamaları, Kur'an ayetlerinin tarihsel bağlamını anlamama yardımcı olur.					
14. Yapay zekâ uygulamalarını kullandıktan sonra Kur'an konularını başkalarıyla tartışmak konusunda kendime güveniyorum.					

15. Yapay zekâ uygulamaları Kur'an ayetlerini ezberlememe yardımcı olur.					
16. Yapay zekâ uygulamalarının Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için İslami eğitim kurumlarına entegre edilmesi gerektiğine inanıyorum.					
17. Yapay zekâ uygulamalarının verdiği açıklamalar, mevcut bilgi ve anlayışımla uyumludur.					
18. Yapay zekâ uygulamaları, zor ve karmaşık Kur'an ayetlerini netleştirmeye yardımcı olur.					
19. Kur'an çalışmaları için arkadaşlarıma ve aileme yapay zekâ uygulamalarını kullanmalarını öneririm.					
20. Yapay zekâ uygulamalarının Kur'an çalışmaları alanında devrim yaratma potansiyeline sahip olduğuna inanıyorum					

Tablo: ChatGPT 4 o

Soru	**Hiçbir zaman**	**Nadiren**	**Bazen**	**Sık sık**	**Her zaman**
1. Kur'an ayetlerinin anlamını araştırmak için yapay zekâ uygulamalarını ne sıklıkla kullanıyorsunuz?					
2. Kur'an'daki kavramların modern bağlamda yorumlanması için yapay zekâdan ne sıklıkla yardım alıyorsunuz?					
3. Kur'an'daki tarihsel referansları anlamak için yapay zekâ uygulamalarına ne sıklıkla başvuruyorsunuz?					
4. Kur'an'daki dilbilimsel incelikleri keşfetmek için yapay zekâyı ne sıklıkla kullanıyorsunuz?					
5. Farklı tefsirler arasında karşılaştırma yapmak için yapay zekâdan ne sıklıkla faydalanıyorsunuz?					
6. Kur'an'daki etik prensiplerin günlük hayata uygulanması konusunda yapay zekâdan ne sıklıkla yardım istiyorsunuz?					
7. Kur'an'da geçen bilimsel referansları modern bilimle ilişkilendirmek için yapay zekâyı ne sıklıkla kullanıyorsunuz?					

8. Kur'an'daki metaforları ve alegorileri anlamak için yapay zekâya ne sıklıkla danışıyorsunuz?					
9. Kur'an ayetlerinin nüzul sebeplerini araştırmak için yapay zekâdan ne sıklıkla yararlanıyorsunuz?					
10. Kur'an'daki hukuki hükümlerin modern hukukla karşılaştırılması için yapay zekâyı ne sıklıkla kullanıyorsunuz?					
11. Yapay zekânın Kur'an hakkında verdiği bilgileri yeterli buluyor musunuz?					
12. Yapay zekânın Kur'an hakkında verdiği bilgileri başka kaynaklardan doğrulama ihtiyacı duyuyor musunuz?					
13. Yapay zekânın Kur'an yorumlarında tarafsız olduğunu düşünüyor musunuz?					
14. Yapay zekânın Kur'an'ı anlamada geleneksel yöntemlere göre daha etkili olduğunu düşünüyor musunuz?					
15. Yapay zekânın Kur'an çalışmalarınızda size zaman kazandırdığını düşünüyor musunuz?					

Tablo: Claude 3.5 Sonnet

2.10. Kaynakların Düzenlenmesi

Bilimsel araştırma hazırlamanın aşamalarından biri de kullanılan atıfların usulüne uygun bir şekilde kaynakçada belirtilmesidir. Bilimsel çalışmalarda kullanılan fikirlerin, verilerin veya alıntıların kaynağının gösterilmesi bilimsel etiğin bir gereğidir. Yapılan akademik çalışmalar, çeşitli enstitüler, dergiler ve yayınevleri aracılığıyla kamuyla buluşmaktadır. Bunlardan her birinin kabul ettiği farklı kaynak gösterme sistemleri olabileceği gibi kendilerinin oluşturduğu referans sistemleri de olabilmektedir. Örneğin bir doktora öğrencisi bağlı bulunduğu enstitünün kurallarına göre hazırladığı tezden bir makale üretmek istediğinde dergilerin atıf sistemlerine göre tekrar düzenleme ihtiyacı hissedebilmektedir. Önceki dönemlerde nispeten zaman alan bu işlemler

zotero,[164] mendeley[165] ve citavi[166] gibi referans gösterme uygulamalarının ortaya çıkmasıyla beraber kolay bir şekilde yapılabilmektedir. Akademik çalışmalarda hem metnin içerisindeki atıfları hem de kaynakçayı usulüne uygun olarak hızlı bir şekilde düzenleyen bu uygulamaların kullanılması tavsiye edilmektedir. Ancak bazı araştırmacıların çeşitli nedenlerle bu uygulamaları kullanmadığı durumlar olabilmektedir. Bu durumda en azından YÖK'ün de işaret ettiği üzere[167] kaynakların düzenlenmesi noktasında yapay zekâ uygulamalarından faydalanılabilir.

Son dönemlerde dini araştırmalar alanında 2018 yılında Türkiye merkezli olarak geliştirilen İsnad atıf sistemi,[168] gerek enstitüler, gerek dergiler gerekse yayınevleri tarafından tercih edilir hale gelmiştir. Bu da önceki yıllara göre araştırmacıların atıf sistemleri üzerinde düzenleme yapma ihtiyacının azalmasına neden olmuştur. Ancak yine de bazı durumlarda atıf sistemlerinin değişmesi gerekebilmektedir. Referans gösterme uygulamalarını kullanmayan araştırmacılara faydalı olması adına, bir kaynakçanın çeşitli atıf sistemlerine nasıl dönüştürülebileceği örnekler üzerinden gösterilecektir. İsnad 2. edisyonuna göre hazırlanan bir kaynakçanın APA 7. edisyonuna göre düzenlemek için yapılan işlemler şöyledir:

164 https://www.zotero.org/ Erişim Tarihi: 01.07.2024
165 https://www.mendeley.com/ Erişim Tarihi: 01.07.2024
166 https://www.citavi.com/en Erişim Tarihi: 01.07.2024
167 YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 5.
168 https://www.isnadsistemi.org/hakkinda/onemi-ve-amaci/ Erişim Tarihi: 01.07.2024

Soru: Aşağıdaki kaynakçayı alfabetik bir şekilde APA 7. edisyonuna göre düzenler misin?

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 27. Basım, 2013.

Kara, İrfan. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Eşanlamlılık Sorunu*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2016.

Tiyek, Fatih. *Anlama Etkisi Bakımından Kur'an Zamirleri.* Ankara: Ankara Okulu, 2022.

Pak, Zekeriya. *Allah-İnsan İletişimi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: el-Heyetül-Mısriyye, 1974.

Turan, Yahya - Orhan İyibilgin. "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Amprik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örneklemi)". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2018); 409-420.

Yüksel, Muhammed Bahaeddin. *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Zerkeşî, Bedreddin. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1957.

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cem'ül müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânil Kerîm.* Kahire: Daru'l-Hadis, 2007.

Ayıntâbî, Mehmed b. Hamza ed-Debbâğ. *Tercüme-i Tibyân.* 4 cilt. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1306.

Beyzâvî, Nâsırüddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418

Tiyek, Fatih. *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2017.

Pak, Zekeriya. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.

Cevap: "İşte kaynakçanızın APA 7. edisyonuna göre düzenlenmiş hali:

• Abdülbâkî, M. F. (2007). *el-Mu'cem'ül müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânil Kerîm*. Kahire: Daru'l-Hadis.

• Ayıntâbî, M. b. H. ed-Debbâğ. (1306). *Tercüme-i Tibyân* (4 cilt). İstanbul: Matbaa-i Amire.

• Beyzâvî, N. E. Abdullah b. Ö. b. M. (1418). *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (thk. M. A. el-Mer'âşlî, 5 cilt). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.

• Demirci, M. (2013). *Tefsir usûlü* (27. basım). İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları.

• Kara, İ. (2017). *Kur'an'ın anlaşılmasında eşanlamlılık sorunu* (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

• Öztürk, M. (2016). *Kur'an-ı Kerim meali: Anlam ve yorum merkezli çeviri* (2. basım). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

• Pak, Z. (2020). *Tefsir usûlü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları.
• Pak, Z. (2024). *Allah-İnsan iletişimi*. Ankara: Fecr Yayınları.
• Suyûtî, C. A. (1974). *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (thk. M. E. İbrahim, 4 cilt). Kahire: el-Heyetül-Mısriyye.
• Tiyek, F. (2017). *Kur'an'ı anlamada bağlamın rolü ve meallerdeki bağlamsal sorunlar* (2. basım). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
• Tiyek, F. (2022). *Anlama etkisi bakımından Kur'an zamirleri*. Ankara: Ankara Okulu.
• Turan, Y., & İyibilgin, O. (2018). Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve Kur'an'a yönelik tutumları üzerine amprik bir araştırma (Ordu Üniversitesi örneklemi). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 409-420.
• Yüksel, M. B. (2017). *Kur'an'ı farklı anlama ve nedenleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
• Zerkeşî, B. (1957). *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (thk. M. E. İbrahim, 4 cilt). Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî." (ChatGPT 4o)

ChatGPT 4o'nun düzenlemiş olduğu APA 7. edisyonunda 6. edisyonda yer alan eserin yayın yerine dair bilginin yer aldığı görülmektedir. Bu durum tekrar yayın yerlerini çıkar ya da örnek kaynakça şu şekilde olsun gibi talimatlarla düzeltilebilir. Ancak Gemini aynı soruya aşağıdaki şekilde 7. edisyona uygun olarak yayın yeri olmadan daha doğru bir şekilde cevap vermektedir:

Cevap: Düzenlenmiş Kaynakça (APA 7. Edisyon)

• Abdülbâkî, M. F. (2007). *el-Mu'cem'ül müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânil Kerîm*. Daru'l-Hadis.

• Ayıntâbî, M. b. H. e. D. (1306). *Tercüme-i Tibyân* (4 cilt). Matbaa-i Amire.

• Beyzâvî, N. E. A. b. Ö. b. M. (1418). *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (M. A. el-Mer'âşlî, Ed., 5 cilt). Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.

• Demirci, M. (2013). *Tefsir usûlü* (27. basım). M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları.

• Kara, İ. (2017). *Kur'an'ın anlaşılmasında eşanlamlılık sorunu* (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Türkiye.

• Öztürk, M. (2016). *Kur'an-ı Kerim meali anlam ve yorum merkezli çeviri* (2. basım). Ankara Okulu Yayınları.

• Pak, Z. (2020). *Tefsir usûlü*. Bilimsel Araştırma Yayınları.

• Pak, Z. (2024). *Allah-insan iletişimi*. Fecr Yayınları.

• Suyûtî, C. A. (1974). *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (M. E. İbrahim, Ed., 4. Cilt). el-Heyetül-Mısriyye.

• Tiyek, F. (2017). *Kur'an'ı anlamada bağlamın rolü ve meallerdeki bağlamsal sorunlar* (2. basım). Ankara Okulu Yayınları.

• Tiyek, F. (2022). *Anlama etkisi bakımından Kur'an zamirleri*. Ankara Okulu.

• Turan, Y., & İyibilgin, O. (2018). Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve Kur'an'a yönelik tutumları üzerine ampirik bir araştırma (Ordu Üniversitesi örneklemi). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 409-420.

• Zerkeşî, B. (1957). *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (M. E. İbrahim, Ed., 4. Cilt). Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî." (Gemini)

İsnad 2. edisyonuna göre olan kaynakçanın APA 7. edisyonuna dönüştürülmesinden sonra farklı bir günde APA 7. edisyonuna göre olan kaynakçanın İsnad 2. edisyonuna dönüştürülmesi istenmiştir. Farklı bir günde ve yeni bir sohbette bu promtun girilmesi APA 7. de olmayan bilgilerin İsnad atıf sisteminde bulunması nedeniyledir. Aynı sohbette bu dönüştürme isteği dile getirildiğinde doğru cevap alınması daha muhtemeldir. Ancak bunun farklı günlerde ve yeni sohbette dile getirilmesi ÜYZ'lerin bu konuda göstereceği performansı daha fazla ön plana çıkaracaktır.

Soru: (Yukarıda yer alan kaynakçanın aynısı girilmiştir) APA 7. edisyonuna göre verilen kaynakçayı isnad 2. edisyonuna göre düzenler misin?

Cevap: "İsnad 2. edisyonuna göre düzenlenmiş kaynakça aşağıdaki gibidir:

• Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2007.

• Ayıntâbî, Mehmed b. Hamza ed-Debbâğ. *Tercüme-i Tibyân*. 4 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1306.

• Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.

• Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 27. Basım. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

• Kara, İsmail. "Kur'an'ın Anlaşılmasında Eşanlamlılık Sorunu". Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2017.

• Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. 2. Basım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
• Pak, Zekeriya. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.
• Pak, Zekeriya. *Allah-İnsan İletişimi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
• Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.
• Tiyek, Fatih. *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. 2. Basım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
• Tiyek, Fatih. *Anlama Etkisi Bakımından Kur'an Zamirleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
• Turan, Yahya ve Orhan İyibilgin. "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örneklemi)". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2018), 409-420.
• Yüksel, Muhammed Bahaeddin. *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
• Zerkeşî, Bedrüddîn. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957." (Claude 3.5 Sonnet)

Claude'un verdiği yanıt incelendiğinde İsnad 2. edisyonunda iki yazarlı çalışmalarda yazarları ayırmak için "-" kullanılırken "ve" kullanıldığı ve tezin verilme şekli "Şehir:

Üniversite Adı, Enstitü Adı, Yüksek Lisans Tezi, Yıl" olması gerekirken "Yüksek Lisans Tezi, Üniversite Adı, Yıl" şeklinde verildiği görülmektedir. Ayrıca yüksek lisans tezimizin yer aldığı atıftaki yazar ismi İrfan Kara yerine daha fazla çalışması olan ve yaygın olarak kullanılan İsmail Kara şeklinde verilmiştir. Bunlar haricinde gerek kısaltılmış isimlerin açılımında gerekse yayın yerinin tespitinde başarılı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle kısaltılmış isimlerin ve yayın yerinin tespitini Claude'un nasıl yaptığı sorulduğunda alınan yanıt şöyledir:

> **Soru:** APA 7. edisyonundaki kısaltılmış isimlerin uzun halini ve yayın yerini nasıl belirlemektesin?
>
> **Cevap:** Kaynakçayı düzenlerken APA 7. edisyonundaki kısaltılmış isimlerin uzun halini ve yayın yerini belirlemek için aşağıdaki yöntemleri kullanıyorum:
>
> 1. İsimlerin Uzun Hali:
>
> a) Genel Bilgi: Akademik yayınlarda ve özellikle İslami çalışmalarda sıkça geçen isimlerin tam hallerini biliyorum. Örneğin, "M. F." kısaltmasının "Muhammed Fuâd" olduğunu biliyorum.
>
> b) Bağlam: Eserin veya yazarın alanına bakarak, o alandaki yaygın isimleri tahmin edebiliyorum.
>
> c) Tutarlılık: Aynı yazarın farklı eserlerinde kullanılan isim versiyonlarını karşılaştırarak en muhtemel tam ismi belirleyebiliyorum.
>
> d) Varsayım: Eğer kesin bilgi yoksa, yaygın isim kalıplarını kullanarak en olası tam ismi öneriyorum. Ancak bu durumda, bu bilginin bir varsayım olduğunu belirtmem gerekir.

2. Yayın Yeri:

a) Yayınevi Bilgisi: Çoğu yayınevinin belirli şehirlerde ana merkezleri vardır. Bu bilgiyi kullanarak yayın yerini tahmin edebiliyorum.

b) Tarihsel Bağlam: Eserin yayın tarihi ve dili, yayın yerini tahmin etmemde yardımcı olabilir.

c) Akademik Gelenek: Belirli akademik alanların veya çalışmaların genellikle belirli şehirlerde yoğunlaştığını biliyorum.

d) Varsayım: Eğer kesin bilgi yoksa, eserin dili ve konusuna dayanarak en olası yayın yerini önerebilirim. Ancak bu durumda da, bu bilginin bir varsayım olduğunu belirtmem önemlidir. Bu yöntemleri kullanırken, her zaman mümkün olduğunca doğru bilgi vermeye çalışıyorum. Ancak, kesin olmayan bilgileri kullanırken, bunların tahmini veya varsayımsal olduğunu belirtmeyi unutmuyorum. Kullanıcının bu bilgileri doğrulaması gerektiğini de hatırlatıyorum." (Claude 3.5 Sonnet)

Netice itibariyle kaynakçaların farklı atıf sistemlerine göre düzenlenmesinde yapay zekâ uygulamalarının büyük oranda başarılı olduğu, ancak yine de araştırmacılar tarafından kontrol edilip düzenlenmesi gereken bazı yerlerin olabileceği görülmektedir. Kaynakçanın düzenlenmesinde öncelikli olarak araştırmacılara zotero, mendeley ve citavi gibi referans gösterme uygulamalarının kullanımını tavsiye etmekle beraber hata olma ihtimali göz önünde bulundurularak ÜYZ'lerin de kullanılabileceği ifade edilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YAPAY ZEKÂNIN KUR'AN YORUMU

Yapay zekânın Kur'an'ı anlama ve yorumlama noktasındaki potansiyelini ve sınırlılıklarını tespit etmek tefsir ilmi açısından bir gerekliliktir. Çünkü yaşadığımız dijital çağda yapay zekâ, birçok alanı doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Alanımızda da güncelin yakalanması adına yapay zekâ ile Kur'an'ın yorumlanması arasındaki ilişkinin ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünün ana gayesi yapay zekânın Kur'an'ı yorumlamadaki potansiyelini tespit etmeye çalışmaktır. Ayrıca burada ele alınacak hususlardan biri de yapay zekânın bir müfessir olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesidir. Konuyla ilgili örneklere geçmeden önce yapay zekânın yapay bir müfessir olarak kabul edilip edilemeyeceği meselesini tartışmaya açmak gerekmektedir.

Tabakât ve ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde Müfessirin çeşitli ilimleri en iyi derecede bilmesinin gerekli olduğu, bilmeyenlerin ise Kur'an'ı tefsir etmesinin uygun olmadığı dile getirilmektedir. Lügat, nahiv, tasrîf, iştikâk, meânî, beyân, bedî', kırâat, usûlü'd-dîn, usûl-ü fıkıh, esbâb-ı nüzul, nâsih ve mensuh, mücmel ve müphemlerin tefsirini açıklayan hadisler ve ilmü'l-mevhibe şeklinde zikredilen bu ilimlerin müfessir tarafından en üst seviyede ve mükemmel bir şekilde bilinmesinin gerekli olduğu kanaati hâkimdir.[169] Hatta mü-

[169] Girîdî Sırrı Paşa, *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn*, Sad. Mustafa Talu (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2021), 29. Müfessirin bilmesi

fessirin bilmesi gereken bu ilimlere psikoloji, sosyoloji, jeoloji, astronomi ve coğrafya gibi ilimleri de ekleyenler bulunmaktadır. Bu görüşte olanlara göre müfessir, ne kadar fazla ilim ve fenne dair bilgiye sahip olursa Kur'ân'ın gerçeklerini göstermeye o kadar fazla hizmet etmiş olur. Bunun içindir ki, "*Müfessir olan zat derya gibi olmalıdır*" denilmektedir.[170]

Zikredilen bu ilimlerin yanında kimi müelliflere göre müfessirde aranan ilk şart ise sağlam bir inançtır. Örneğin Suyûtî'nin, Ebû Tâlib et-Taberi'den naklettiğine göre müfessirde aranan ilk şart itikadının sağlam olmasıdır.[171] Aynı şekilde Mennâ' Halîl Kattân'a göre de müfessirde aranan ilk şart sağlam bir itikattır. Zira inanç, sahibinin ruhu üzerinde etkisi olan bir husus olup çoğu zaman kişiyi metinleri tahrif etmeye ve haberlerin nakledilmesinde ihanete sevk etmektedir.[172] Ömer Nasuhi Bilmen de "Müfessirlerin Âdap ve Şartları" başlığı altında yer verdiği ilk şart birebir şöyledir: "*Müfessirler için sağlıklı bir iman ve sünnet-i nebeviyyeye uymak gerekir. Kötü inanç sahiplerinin yazacakları tefsirler, kendi bozuk kanaatlerinin bir sergi alanı olacağından güvene, okunmaya değer olamaz.*"[173]

Müfessirde bulunması gereken şartlardan hareketle yapay zekâ uygulamaları değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir: Müfessirin bilmesi gereken ilimler konusunda yapay zekâ uygulamalarının geliştirilebileceği ön görülse de inanç

---

gereken ilimlere dair geniş bilgi için bk. Muhammet Çol, "Müfessirin İhtiyaç Duyduğu Kaideler Üzerine Sistematik Bir İnceleme Denemesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019), 205-226.

170 Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, sad. Abdulaziz Hatip (İstanbul: Semerkand Yay. 2014), 1/168-189.

171 Suyûtî, *el-İtkân*, 4/200.

172 Mennâ' Halîl Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2000), 1/340.

173 Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1/189.

noktasında böyle bir özelliğin sağlanması çok mümkün görünmemektedir. Üstelik yapay zekâ, insana özgü anlam oluşturma yeteneğine de sahip değildir. Bunun yerine mevcut verilerden, yani daha önceki örneklerden, öğrenerek birtakım çıkarımlar yapmaktadır. Yapay zekâ modellerinin anlam üretmesi, aslında daha önce gördüğü, eğitildiği örneklerden türettiği kalıplara dayanır. Dahası birinci bölümde ele alınan yapay yazarlık meselesinde olduğu gibi nasıl ki yapay zekâya kişilik atfedilememesi nedeniyle yapay bir yazarlıktan söz edilemiyorsa yapay bir müfessirlikten de söz edilemez. Yapılan bu tespitin yapay zekâ tarafından da doğrulandığı görülmektedir.

Soru: Yapay zekâ uygulamalarının bir müfessir gibi Kur'an'ı anlayıp yorumlaması mümkün müdür?

Cevap: "Yapay zekâ uygulamalarının bir müfessir gibi Kur'an'ı anlayıp yorumlaması, şu anki teknoloji seviyesinde tam anlamıyla mümkün değildir. Bunun birkaç temel nedeni vardır:

1. Manevi ve Ruhani Anlayışın Eksikliği: Kur'an'ın yorumu sadece dilsel ve analitik bir süreç değildir; aynı zamanda manevi bir derinlik, bağlamsal bir bilgi ve tarihsel bir bilinç gerektirir. Yapay zekâ, bu manevi ve ruhani boyutları kavrayamaz.
2. Bağlamı ve Maksadı Anlama: Müfessirler, Kur'an'ı yorumlarken ayetlerin indiriliş sebebini (esbab-ı nüzul) ve ayetlerin bağlamını dikkate alırlar. Yapay zekâ bu tür tarihsel ve kültürel bağlamı tam olarak kavrayamaz.
3. Metinsel Çeşitlilik ve Çok Anlamlılık: Kur'an'daki bazı kelimeler ve ifadeler çok anlamlı olabilir. Müfessirler, bu anlam çeşitliliğini yorumlarken çeşitli kaynaklara, hadis ve sahabe görüşlerine başvu-

rurlar. Yapay zekâ, bu çeşitliliği anlamakta ve doğru yorumu seçmekte zorlanabilir.

4. Yaratıcı ve Yorumlayıcı Zeka: Yapay zekâ, mevcut bilgiyi işleyebilir ve yeni sonuçlar çıkarabilir; ancak bu, bir müfessirin yaratıcı ve derinlemesine yorum yeteneğiyle karşılaştırılamaz.

Yapay zekâ, Kur'an üzerine araştırma yaparken ve bilgi sağlarken yardımcı bir araç olabilir; ancak bir müfessirin yerini alabilecek yetkinliğe sahip değildir. Bu tür bir teknolojinin geliştirilmesi, oldukça karmaşık manevi, dilsel, ve kültürel boyutları gerektirir ve bu boyutlar günümüz teknolojisinin ötesindedir." (ChatGPT-4o)

Soru: Şu anlık yapay zekânın bir müfessir olamayacağını ifade etmektesin. Peki yapay zekâ alanındaki gelişmelere binaen ileriki dönemlerde bir müfessir gibi olması mümkün müdür?

Cevap: "Yapay zekânın gelecekte bir müfessir gibi olması konusundaki olasılığı değerlendirmek, hem teknoloji hem de teoloji açısından karmaşık bir konudur. Ancak bazı temel noktaları ele alarak bu soruya bir çerçeve sunabiliriz:

1. Teknolojik Gelişmeler

Yapay zekâ teknolojisindeki ilerlemeler, özellikle derin öğrenme, doğal dil işleme (NLP), ve büyük dil modelleri gibi alanlarda hızla ilerliyor. Gelecekte, yapay zekânın insan dilini daha derinlemesine anlama, daha karmaşık bağlamları işleme ve çok çeşitli kaynaklardan bilgi çekme yeteneği artabilir. Bu tür gelişmeler, yapay zekânın Kur'an ayetlerini daha kapsamlı bir şekilde analiz etmesini mümkün kılabilir.

2. Yapay Zekanın Anlayış Sınırları

Ancak yapay zekânın teknolojik olarak gelişmesi, onun insan gibi manevi bir bilinç ya da yaratıcı bir yorumlama yeteneği kazanacağı anlamına gelmez. Kur'an tefsiri sadece metinsel bir analiz değil, aynı zamanda derin bir manevi ve ruhi bir anlayış gerektirir. Bu, insan bilincine özgü bir boyuttur ve yapay zekânın bu seviyeye ulaşması, mevcut teknoloji ve teorilerin ötesinde bir gelişim gerektirir.

3. Teolojik ve Etik Sorunlar

Yapay zekânın bir müfessir gibi kabul edilmesi, sadece teknolojik bir mesele değil, aynı zamanda teolojik ve etik bir tartışmayı da gerektirir. İslam dünyasında, Kur'an'ın yorumlanması ciddi bir sorumluluk gerektirir ve bu görev, genellikle dini bilginin derinliğine sahip bireyler tarafından yerine getirilir. Yapay zekânın bu rolü üstlenmesi, birçok dini ve etik soruyu da beraberinde getirir.

4. Muhtemel Roller

Gelecekte yapay zekâ, belki de müfessirlerin işini kolaylaştıran bir araç olarak daha fazla rol oynayabilir. Karmaşık dil analizleri yapabilir, farklı tefsirleri karşılaştırabilir, tarihi ve kültürel bağlamları hızlı bir şekilde sunabilir. Ancak bu, yapay zekânın bir müfessir olarak hareket etmesi anlamına gelmez; daha çok müfessirlerin çalışmalarını destekleyen bir araç olarak kalabilir.

5. İnsan ve Yapay Zeka İş Birliği

En olası senaryo, yapay zekânın bir müfessir gibi davranmaktan ziyade, insan müfessirlerle iş birliği yaparak, onların anlayışını ve yorumlarını zengin-

leştiren bir yardımcı rol oynamasıdır. Yapay zekâ, geniş veri kümelerini tarayarak ve analiz ederek insanlara yardımcı olabilir, ancak nihai yorumlama ve tefsir her zaman insan bilincinin ve manevi anlayışının bir ürünü olarak kalabilir.

Özetle, yapay zekânın gelecekte bir müfessir gibi olma ihtimali teorik olarak düşünülebilir, ancak bu olasılık hem teknolojik hem de manevi açıdan büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Teknoloji ilerledikçe, yapay zekânın müfessirlere nasıl yardımcı olabileceği ve bu konuda hangi etik sınırların çizilmesi gerektiği konuları daha da önemli hale gelecektir." (ChatGPT-4o)

Her ne kadar yapay zekâ tam anlamıyla bir müfessir olarak nitelenemese de burada şöyle bir parantezin açılması gerekmektedir. Özellikle üretken zekâ uygulamalarının bazılarında kişiselleştirme imkânı bulunmaktadır. Bu kişiselleştirilen yapay zekâlar, çeşitli komutlarla ve yüklenen dosyalarla belirli bir göreve odaklı çalışabilmektedir. Bunlara dair örneklere bu bölümün son başlığında yer verilecektir. Özelleştirilmiş yapay zekâlarda birebir komutlara uyma zorunluluğu bulunmasa da en azından komutlarla özelleştirilmemiş versiyonuna oranla daha sağlıklı yanıtlar alınabilmektedir. Konuya kaldığımız yerden devam edersek yapay zekâ, bir müfessir olarak nitelenemese de bir müfessirde bulunması gereken şartlara dair bizlere genel bilgiler sunmaktadır.

Soru: Bir müfessirde bulunması gereken şartlar nelerdir?

Cevap: "Bir müfessirde bulunması gereken şartlar, hem İslami ilimlerin derinlemesine anlaşılması hem de belirli kişisel özelliklerin bulunması açısından

oldukça kapsamlıdır. İşte bir müfessirde bulunması gereken temel şartlar:

1. Arapça Bilgisi: Kur'an-ı Kerim Arapça olduğundan, müfessirin Arapça diline hâkim olması gerekmektedir. Dil bilgisi, edebiyatı, sarf ve nahiv kuralları konusunda derin bilgi sahibi olmalıdır.
2. Kur'an Bilgisi: Kur'an'ın ayetlerini ve surelerini, iniş sebeplerini (esbab-ı nüzul), nüzul sırasını ve mekkî-medeni ayrımını bilmelidir.
3. Sünnet Bilgisi: Hadis ilmine vakıf olmalı, sahih hadisleri tanıyabilmeli ve hadislerin Kur'an ayetlerine nasıl açıklık getirdiğini bilmelidir.
4. Tefsir Usulü: Tefsir ilminin yöntemlerini ve kurallarını iyi bilmelidir. Bu, müfessirin ayetleri doğru bir şekilde yorumlaması için gereklidir.
5. Fıkıh Bilgisi: İslam hukukunu (fıkıh) iyi bilmeli ve ayetlerin fıkhi hükümlerle ilişkisini kavrayabilmelidir.
6. Kelam Bilgisi: İslam akidesini (kelam) iyi bilmeli ve ayetlerin inanç esaslarına olan etkisini anlayabilmelidir.
7. Tarih ve Siyer Bilgisi: İslam tarihi ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hayatı (siyer) hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu, ayetlerin iniş sebeplerini ve tarihsel bağlamlarını anlamak için önemlidir.
8. Ahlaki ve Manevi Yeterlilik: Müfessirin ahlaki ve manevi olarak yüksek bir seviyede olması gerekmektedir. Dürüstlük, adalet, sabır ve ihlas gibi erdemler müfessir için olmazsa olmazdır.
9. Diğer Tefsirlerden Haberdarlık: Müfessir, kendisinden önceki tefsirleri bilmelidir. Böylece önceki müfessirlerin yorumlarını ve yaklaşımlarını değer-

lendirip, gerektiğinde eleştirerek veya destekleyerek kendi yorumunu yapabilir.

10. Eleştirel Düşünme Yeteneği: Ayetlerin farklı yorumlarını analiz edebilmeli ve kendi yorumunu oluştururken objektif ve tutarlı olmalıdır.

Bu şartlar, bir müfessirin Kur'an-ı Kerim'i en doğru ve kapsamlı şekilde tefsir edebilmesi için gereklidir." (ChatGPT-4o)

ChatGPT'nin zikrettiği şartların genel anlamda kapsamlı ve tutarlı olduğu söylenebilir. En azından teorik olarak bir müfessirin Kur'an'ı tefsir ederken dikkat etmesi gereken ilkeleri yeterli düzeyde açıklayabildiği görülmektedir. Yapılan bu girizgâhtan sonra yapay zekânın Kur'an yorumundaki potansiyellerini göstereceğini düşündüğümüz konulara geçmek istiyoruz. Bunlar sırasıyla ayetlerin genel olarak yorumlanması, ayetin mantûkundan mefhûmunun çıkarılması, çelişkili görülen ayetlerin yorumlanması, ayetlerdeki zamirlerin merciilerinin tespiti, tartışmalı meselelerdeki yorumlar, ayetlerin görselleştirilmesi ve özel GPT oluşturma şeklinde olacaktır.

3.1. Ayetlerin Genel Yorumlanması

Kur'an'ın inananlar için bir hidayet rehberi olması doğru anlaşılmasına bağlıdır. Nüzulünden günümüze Kur'an'ın anlaşılmasına dair geleneksel yorum faaliyetlerinin merkezinde ise daima insan yer almıştır. Rivayet ağırlıklı yorum yöntemlerinde dahi, rivayetle ayet arasında bağlantı kurulması, aynı konuda gelen rivayetler arasında tercihte bulunulması gibi hususlardan hareketle içtihadi unsurlar etkili olmuştur. İşte bu içtihadi unsurlardan dolayı genellikle Kur'an'ın doğru anlaşılması ve yorumlanmasına dair yapılan çalışmalarda daima müfessirin objektif, tarafsız, ön yar-

gısız olmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir.[174] Gelenekten farklı olarak günümüzde ise yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte anlama ve yorumlama faaliyetine yeni bir özne olarak yapay zekâ dâhil olmuştur. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada yeni bir özne olan yapay zekânın ayetlere genel olarak yaklaşım tarzı ise şöyledir:

> **Soru:** Furkân sûresi 30. ayetini[175] yorumlar mısın?
>
> **Cevap:** "Furkan suresi 30. ayet şöyle der: "Peygamber, "Ya Rabbi! Kavmim bu Kur'an'ı terk edilmiş (bir kitap) haline getirdi" dedi."
>
> Bu ayetin yorumlanmasında birkaç önemli nokta vardır:
>
> 1. Peygamberin şikâyeti: Hz. Muhammed'in Allah'a yaptığı bu şikayet, kendi halkının Kur'an'a karşı tutumundan duyduğu üzüntüyü göstermektedir.
> 2. Kur'an'ın terk edilmesi: Burada "terk etmek" sadece Kur'an'ı okumamak değil, aynı zamanda onun öğretilerini uygulamamak, mesajını anlamamak veya önemsememek anlamına da gelebilir.
> 3. Toplumsal sorumluluk: Bu ayet, bir toplumun kutsal kitabına ve onun öğretilerine karşı sorumluluğunu vurgulamaktadır.

---

174 Bk: Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 292; Fatih Tiyek, "Kur'an Ayetlerinin Yorumunda Öznellik Sorunu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/1 (2016), 174-175; Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü*, 266-273; Muhammed Bahaeddin Yüksel, *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 199-210; Zekeriya Pak, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 102.

175 "*Resul, "Rabbim! Kavmim bu Kur'an'a büsbütün ilgisiz kaldılar" dedi.*" (Kur'an Yolu)

4. Peygamberin rolü: Hz. Muhammed'in bu şikâyeti, onun sadece bir tebliğci değil, aynı zamanda ümmetinin manevi durumu için endişelenen bir lider olduğunu göstermektedir.

5. İlahi mesajın önemi: Bu ayet, Kur'an'ın Müslümanların hayatında merkezi bir rol oynaması gerektiğini ima etmektedir.

-Bu ayetin günümüz Müslümanları için de bir uyarı niteliğinde olduğu düşünülebilir. Kur'an'ı sadece okumak değil, anlamak ve yaşamak da önemlidir.

Bu yorum, ayetin genel anlamını ve bazı olası çıkarımları içermektedir. Daha derinlemesine bir analiz veya farklı tefsir geleneklerinin yaklaşımları hakkında daha fazla bilgi isterseniz, lütfen belirtin." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Hicr sûresi 69. ayeti[176] nasıl anlaşılmalıdır?

Cevap: "Hicr Suresi 69. ayeti, Lut kavminin helak edilmesi kıssasında geçen bir diyalogdan alınmıştır. Ayet şöyledir: "Ve Allâh'tan korkun ve beni rezil etmeyin."(15:69)

Bu ayette, Hz. Lut, kavminin kötülüklerinden korunmak için onlara uyarıda bulunuyor. Lut'un misafirleri olan melekler, insan şekline bürünerek kavmine gelmiştir. Lut kavmi, bu misafirleri kötülük maksadıyla ele geçirmek istediklerinde, Lut onları ahlaksız davranışlardan sakındırmak istemektedir.

Ayetin anlamını birkaç açıdan değerlendirebiliriz:

1. Toplumsal Uyarı: Hz. Lut, Allah korkusunu öne çıkararak kavmini ahlaksız davranışlardan vazge-

176 "*Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin*!" (Kur'an Yolu)

çirmeye çalışmaktadır. Bu, peygamberlerin temel görevlerinden biri olan toplumlarını doğru yola yönlendirme çabasının bir örneğidir.

2. Rezillik ve Onur: Lut, "beni rezil etmeyin" ifadesiyle, toplumun sapkın davranışlarının sadece onların değil, aynı zamanda peygamber olarak kendisinin de onurunu zedeleyeceğini ifade ediyor. Kavminin yaptığı ahlaksızlıklar, Lut için büyük bir utanç kaynağıdır.

3. Allah Korkusuna Vurgu: Lut'un kavmine yaptığı uyarıda "Allah'tan korkun" ifadesi, ahiret inancını ve ilahi hesap günü bilincini hatırlatıyor. İnsanların sapkınlıklarından vazgeçmeleri için Allah korkusu, onların vicdanlarına seslenen en güçlü motivasyonlardan biridir. Bu ayet, genel olarak bir peygamberin kavmine yaptığı çağrıyı ve onları ilahi azaptan koruma çabasını dile getirir." (ChatGPT-4o)

Cevap: "Hicr Suresi'nin 69. ayeti, İslam tarihinde önemli bir olay olan Hz. İbrahim'e meleklerin misafir olarak gelmesi hadisesiyle ilgilidir. Bu ayetin anlaşılması için bağlamı ve tefsir geleneğindeki yorumları dikkate almak önemlidir. İşte bu ayetin nasıl anlaşılabileceğine dair bazı önemli noktalar:

1. Ayetin metni: "Dediler ki: Ey İbrahim! Biz Allah'ın elçileriyiz, endişelenme!"

2. Bağlam: Bu ayet, Hz. İbrahim'e gelen meleklerin kendilerini tanıttıkları anı anlatır. Önceki ayetlerde, meleklerin insan suretinde Hz. İbrahim'e geldiği ve onun onları misafir ettiği anlatılmaktadır.

3. Meleklerin kimliği: Ayetteki konuşanlar, Allah tarafından gönderilen meleklerdir. Kendilerini "Al-

lah'ın elçileri" olarak tanıtmaları, görevlerinin önemini vurgular.

4. Hz. İbrahim'in endişesi: Meleklerin "endişelenme" demeleri, Hz. İbrahim'in onların gerçek kimliklerini öğrenince bir endişe yaşadığını gösterir. Bu endişenin sebebi, meleklerin genellikle önemli olaylar veya ilahi mesajlar için gönderilmesi olabilir.

5. İlahi mesaj: Meleklerin gelişi, Hz. İbrahim'e ve eşi Sâre'ye bir oğul (İshak) müjdesi vermek ve aynı zamanda Lut kavminin helak edileceğini bildirmek içindir. Bu, sonraki ayetlerde açıklanır.

6. Misafirperverlik: Bu olay, aynı zamanda Hz. İbrahim'in misafirperverliğini gösterir. Tanımadığı kişileri (melekleri insan sanarak) evine kabul etmesi ve onlara ikramda bulunması, İslam'da misafirperverliğin önemine işaret eder.

7. İman ve teslimiyet: Hz. İbrahim'in melekleri tanıdıktan sonraki tavrı, onun Allah'a olan güçlü imanını ve teslimiyetini gösterir.

8. Mucizevi olaylar: Bu ayet ve bağlamı, peygamberlerin hayatlarındaki olağanüstü olayları ve Allah'ın kudretini gösterir.

-Bu ayeti anlarken, sadece lafzi anlamına değil, içerdiği derin mesajlara, ahlaki derslere ve tarihsel bağlama da dikkat etmek önemlidir. Ayrıca, bu olayın Kur'an'da farklı surelerde de anlatıldığını (örneğin Hud ve Zariyat surelerinde) ve bu anlatımların birbirini tamamladığını unutmamak gerekir." (Claude 3.5 Sonnet)

Konu bütünlüğüne sahip bir pasajdan seçilen Hicr sûresi 69. ayetinin yorumu hakkında Claude'un Hicr 52-53. ayetlerini açıkladığı görülmektedir. Her iki olayda da meleklerin

geldiğinden bahsedilmektedir. Ancak Hicr sûresi 69. da meleklerin muhatabı Hz. Lut iken, diğer 52-53. ayetlerinde muhatap Hz. İbrahim'dir. Dolayısıyla bu karışıklığın büyük bir hata olduğu söylenmelidir. En azından anlam bütünlüğü olan pasaj içinden seçilen bir ayet hakkında ChatGPT'nin öncesi ve sonrasıyla ilinti kurma eğiliminde olduğu görülmektedir. Daha detaylı analiz yapabilmek için sorulara devam ediyoruz.

> **Soru:** Hucurât sûresi 2. ayetinden[177] günümüze nasıl mesajlar çıkarılabilir?
>
> **Cevap:** "Hucurât suresi 2. ayet, Peygamber'e karşı saygı ve edep konusunda önemli bir rehberlik sunar. Bu ayetten günümüze yönelik çıkarılabilecek bazı mesajlar şunlardır:
>
> 1. Otorite figürlerine saygı: Ayetin doğrudan mesajı, lider konumundaki kişilere karşı uygun davranış ve saygı gösterilmesi gerektiğidir. Bu, günümüzde de geçerli bir prensiptir.
>
> 2. İletişim adabı: Ses tonumuzun ve konuşma tarzımızın önemini vurgular. Bu, günlük iletişimimizde de dikkat etmemiz gereken bir noktadır.
>
> 3. Çalışma ortamı etiği: İş yerlerinde, özellikle yöneticilerle iletişimde uygun bir ton ve yaklaşım kullanmanın önemini hatırlatır.
>
> 4. Dijital iletişim: Sosyal medya ve online platformlarda kullandığımız dil ve üsluba dikkat etmemiz gerektiğini ima eder.

[177] "*Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden daha fazla yükseltmeyin, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider.*" (Kur'an Yolu)

5. Kültürlerarası iletişim: Farklı kültürlerden insanlarla iletişimde ses tonu ve konuşma tarzının önemini vurgular.
6. Eğitim ortamları: Öğrenci-öğretmen ilişkilerinde karşılıklı saygı ve uygun iletişim tarzının önemini hatırlatır.
7. Aile içi iletişim: Aile bireyleri arasında, özellikle büyüklere karşı konuşma adabının önemini vurgular.
8. Toplumsal harmoni: Toplumda farklı görüş ve konumlardaki insanlarla nasıl iletişim kurulması gerektiğine dair ipuçları verir.
9. Öz-farkındalık: Kişinin kendi ses tonu ve konuşma tarzı konusunda bilinçli olması gerektiğini ima eder.
10. Medya etiği: Gazeteciler ve medya çalışanlarının, özellikle röportajlar ve canlı yayınlarda, uygun bir ton ve yaklaşım kullanmaları gerektiğini hatırlatır.
11. Politik söylem: Siyasetçilerin ve kamu görevlilerinin, birbirleriyle ve halkla iletişimlerinde dikkatli olmaları gerektiğini ima eder.
12. Eleştiri kültürü: Eleştiri yaparken veya fikir ayrılıklarını ifade ederken bile saygılı bir ton kullanmanın önemini vurgular.
-Bu mesajlar, ayetin doğrudan anlamının ötesinde, günümüz toplumunun farklı alanlarına uyarlanabilecek prensipler sunmaktadır. Temel vurgu, iletişimde saygı, nezaket ve uygun ton kullanımının önemi üzerinedir." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Fil sûresinden[178] günümüz için nasıl mesajlar çıkarabiliriz?

Cevap: "Fil Suresi'nden günümüze çıkarılabilecek mesajlar, tarihi olayların ötesine geçerek evrensel prensiplere ve derslere odaklanır. İşte bazı ana mesajlar:

1. Allah'ın Gücü ve Kudreti

Fil Suresi, Allah'ın sonsuz gücünü ve kudretini gösterir. Günümüzde bu mesaj, Allah'ın her türlü zorluk ve tehlikeden insanları koruyabileceğini hatırlatır. İman sahiplerine güven ve umut aşılar.

2. Zulme Karşı İlahi Adalet

Ebrehe'nin Kâbe'ye saldırma girişimi başarısız olmuştur ve bu olay Allah'ın adaletinin tecelli ettiğini gösterir. Günümüzde, zulme uğrayanların sabırlı ve metanetli olmaları gerektiğini ve Allah'ın adaletinin er ya da geç tecelli edeceğini anlatır.

3. İnananların Korunması

Allah, inananları korur ve onları düşmanlarının saldırılarından muhafaza eder. Bu mesaj, iman edenlerin Allah'a tevekkül etmeleri ve ona güvenmeleri gerektiğini vurgular.

4. Güç ve İmkanların Yeterli Olmaması

Ebrehe'nin güçlü ordusu ve filleri, Allah'ın iradesine karşı koyamamıştır. Bu durum, sadece maddi güç ve imkanların yeterli olmadığını, Allah'ın iradesinin her şeyden üstün olduğunu gösterir. İnsan-

[178] "*Rabbin fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi? Onların planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı? Sonuçta Allah onları yenilip ezilmiş ekine çevirdi.*" (Kur'an Yolu)

lara, maddi güç yerine manevi değerlere önem vermeleri gerektiğini hatırlatır.

5. Kâbe'nin ve Mekke'nin Önemi

Fil Suresi, Kâbe'nin ve Mekke'nin önemini vurgular. Bu, Müslümanlar için kutsal mekanların korunmasının ve onlara saygı gösterilmesinin önemini hatırlatır.

6. Tarihsel Bilincin Önemi

Bu sure, Müslümanların tarihlerini ve dini miraslarını öğrenmeleri ve bu bilinçle hareket etmeleri gerektiğini gösterir. Geçmişte yaşanan olaylardan ders almanın ve onları hatırlamanın önemini vurgular.

7. İlahi Plan ve Hikmet

Olayların arkasında Allah'ın hikmetli bir planı olduğuna inanmak, insanlara huzur ve güven verir. Her şeyin bir nedeni olduğunu ve Allah'ın her şeyi en iyi şekilde bildiğini kabul etmek, hayatın zorluklarıyla başa çıkmada yardımcı olur.

-Bu mesajlar, Fil Suresi'nin sadece tarihsel bir olayın anlatımı olmadığını, aynı zamanda çağlar üstü dersler içerdiğini gösterir. Bu dersler, günümüz Müslümanlarına manevi rehberlik sunar ve onları doğru yolda tutar." (ChatGPT 3.5)

Verilen cevaplardan hareketle yapay zekânın ayetleri yorumlama biçimi hakkında şu analizler yapılabilir. Bir ayeti yorumlar mısın? şeklinde sorulduğunda ayetteki kelimelerle alakalı dilsel açıklamalara girilmeden, herhangi bir rivayet zikredilmeden yorumlar yapılmaktadır. Gerek ayetlerden ve gerekse sûrelerden günümüze uygun mesajlar çıkarılması noktasında oldukça başarılı mesajların sunulduğu da gö-

rülmektedir. Özellikle bütün yapay zekâ uygulamalarında, cevapları maddeler halinde sıralayarak verme usulü yaygındır. Yapay zekânın, Müslümanların diğer dinlere mensup kişilerle olan mücadelesine dair hususları[179] ele alan ayetleri yorumlama biçimi de oldukça dikkat çekicidir.

> **Soru:** Tevbe 9/5. ayetini[180] günümüzde bir müslüman nasıl anlamalıdır?
>
> **Cevap:** "Tevbe suresi 9. ayet (veya Tevbe 9:5 olarak da bilinen ayet), İslam tarihinde ve tefsirinde tartışmalı ayetlerden biridir. Bu ayetin günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır:
>
> 1. Tarihsel bağlam: Birçok İslam alimi, bu ayetin belirli bir tarihsel bağlamda indirildiğini ve o dönemdeki spesifik bir duruma yönelik olduğunu savunur. Bu görüşe göre, ayet Medine döneminde Müslümanlarla savaş halinde olan bazı putperest Arap kabilelerine yöneliktir ve genel bir emir değildir.
> 2. Barışçıl yaklaşım: Çağdaş İslam düşünürleri, bu ayetin Kur'an'ın genel barışçıl mesajı ve "Dinde zorlama yoktur" (Bakara 2:256) gibi diğer ayetlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunurlar. Bu bakış açısına göre, ayet saldırgan bir tutumu değil, savunma amaçlı bir tepkiyi ifade etmektedir.
> 3. Şartlı yorum: Bazı alimler, ayetin devamındaki "Eğer tövbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verir-

[179] Hüseyin Çelik, "Kuran'da Savaşla İlgili Getirilen Düzenlemeler", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2017), 21-51.

[180] "*Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kılarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın. Allah yargılayıcıdır, bağışlayıcıdır*." (Kur'an Yolu)

lerse, yollarını serbest bırakın" ifadesine dikkat çekerek, ayetin mutlak bir savaş emri olmadığını, barışçıl çözümlere öncelik verilmesi gerektiğini vurgularlar.

4. Metaforik yorum: Kimi çağdaş yorumcular, ayette geçen "öldürme" ifadesinin mecazi olduğunu, kötülükle mücadele etmek veya cehaleti yok etmek gibi manevi bir savaşı ifade ettiğini öne sürerler.

5. Evrensel insan hakları perspektifi: Günümüzde birçok Müslüman düşünür, bu ayetin modern insan hakları anlayışı ve uluslararası hukuk çerçevesinde yeniden yorumlanması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, dini metinlerin çağın gereklerine göre yeniden anlaşılması gerektiğini vurgular.

-Sonuç olarak, günümüz Müslümanlarının bu ayeti anlama ve yorumlama biçimi kişisel, kültürel ve eğitimsel arka planlarına göre farklılık gösterebilir. Ancak genel eğilim, ayetin tarihsel bağlamını göz önünde bulundurarak, İslam'ın evrensel barış ve hoşgörü mesajıyla uyumlu bir şekilde yorumlanması yönündedir. Bu konuda daha detaylı bilgi için İslam tefsir geleneğini ve çağdaş İslam düşünürlerinin eserlerini incelemek faydalı olacaktır." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Tevbe Suresi'nin 5. ayeti, "Haram aylar sona erince, putperestleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, kuşatın ve her türlü pusu kurun. Eğer tövbe ederler, namaz kılarlar ve zekât verirlerse, onları serbest bırakın. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, merhamet edendir." şeklindedir. Bu ayetin

günümüzdeki anlaşılması için birkaç önemli noktayı göz önünde bulundurmak faydalı olabilir:

1. Tarihsel Bağlam: Ayet, İslam'ın ilk dönemlerinde belirli bir toplumsal ve siyasi durumu ele almaktadır. Mekke'deki müşriklerle Müslümanlar arasındaki çatışmaların olduğu bir dönemde indirilmiştir. Bu bağlamda, ayetin doğrudan çağrışıma neden olduğu durum, modern zamanlarda geçerli değildir.
2. Barışçıl Davranış: İslam'ın temel prensiplerinden biri, barış ve hoşgörüyü teşvik etmektir. Modern Müslümanlar, ayetin ruhunu bu bağlamda değerlendirerek, barışçıl ve uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemelidir.
3. Tövbeye Vurgu: Ayet, tövbe ve iman edenlerin korunması gerektiğini belirtmektedir. Müslümanların, başkalarının inançlarına saygı göstermesi ve insanları İslam'a davet ederken sevgi ve anlayışla yaklaşması önemlidir.
4. Güncel Uygulamalar: Modern hukuk ve insan hakları bağlamında, her türlü şiddetin ve saldırganlığın kabul edilemez olduğu unutulmamalıdır. Müslümanlar, çağdaş değerlerle uyumlu bir yaşam sürmeye çalışmalıdır.
5. Yorum ve İstihraç: Ayetlerin yorumu, zamanla ve bağlama göre değişebilir. Günümüzdeki Müslümanların, dinin özünü ve insani değerleri ön planda tutarak anlaması beklenir. Sonuç olarak, Tevbe 9/5'in anlaşılması, tarihsel ve bağlamsal bir perspektifle ele alınmalı ve günümüzde barışçıl bir yaklaşımla yorumlanmalıdır." (ChatGPT 4)

Soru: Enfal sûresi'nin 60. ayeti[181] nasıl anlaşılmalıdır?

Cevap: "Enfal suresi 60. ayet, İslam'da savunma ve caydırıcılık konularıyla ilgili önemli bir ayettir. Bu ayetin genel anlamı şöyle özetlenebilir:

"Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunların dışında sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."

Bu ayetin anlaşılmasında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar:

1. Savunma hazırlığı: Ayet, Müslümanların kendilerini savunmak için hazırlıklı olmalarını emreder. Bu, caydırıcılık ilkesine dayanır.
2. Çağa uygunluk: Ayette geçen "kuvvet" ve "savaş atları" ifadeleri, o dönemin şartlarına göre yorumlanmalıdır. Günümüzde bu, modern savunma teknolojileri ve stratejileri olarak anlaşılabilir.
3. Barışçıl amaç: Hazırlığın amacı savaş çıkarmak değil, caydırıcılık sağlayarak barışı korumaktır.
4. Adaletli davranış: Ayette, Allah yolunda harcanan her şeyin karşılığının verileceği ve zulmedilmeyeceği vurgulanarak, adil davranmanın önemi vurgulanmıştır.

---

181 *"Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir."* (Kur'an Yolu)

5. Bilinmeyen tehditler: Ayet, bilinen düşmanların yanı sıra bilinmeyen tehditlere karşı da hazırlıklı olunması gerektiğini belirtir.

Bu ayetin yorumlanmasında tarihsel bağlam, İslam'ın genel barış ve adalet prensipleri, ve çağdaş koşullar göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, farklı İslam alimleri ve düşünürler bu ayeti çeşitli şekillerde yorumlamışlardır.

-Bu konuda daha detaylı bilgi almak isterseniz, İslam tarihçileri ve tefsir alimlerinin görüşlerini incelemek faydalı olabilir." (Claude 3.5 Sonnet)

Yukarıda verilen cevaplara bakıldığında yapay zekâ uygulamalarının, Müslümanların diğer dinlere mensup kişilerle olan mücadelesini ele alan ayetlerde özellikle barış, hoşgörü ve diyalog gibi temaları ön plana çıkarmaya yönelik cevaplar verdikleri görülmektedir. Diğer bir deyişle yapay zekâ, geliştiricileri tarafından barışçıl yorumlar üzerine daha fazla veri ile eğitildiğinden olsa gerek bu yorumları daha çok ön plana çıkarmaktadır.

3.2. Ayetin Mantûkundan Mefhûmunun Çıkarılması

Lafzın manaya delaleti bağlamında, "mantûk" bir âyetin doğrudan ifade ettiği anlam, "mefhûm" ise âyetin açıkça söylemediği fakat ondan çıkarılan anlam için kullanılmaktadır. Mantûk, "söylenen", mefhûm ise "söylenmeyen ancak söylenenden hareketle anlaşılan" olarak özetlenebilir.[182] Bu iki kavram, âyetin bir manaya nasıl delalet ettiğini açıklamaya yaramaktadır. Buna göre, âyet bir manaya sadece mantûku ile, mefhûmu ile veya her ikisi ile birlikte delalet edebilir. Dolayı-

[182] Pak, *Tefsir Usûlü*, 147

sıyla bir müfessir, âyetin yalnızca ne söylediğiyle (mantûk) değil, ne söylemek istediğiyle (mefhûm) de ilgilenmelidir. Ancak âyetin mefhumunu belirlerken subjektif yorumlardan kaçınılmalı, dil kuralları çerçevesinde ve Kur'an'ın ana gayesine uygun bir şekilde hareket edilmelidir. Aksi halde Kur'an'ın ruhuna uymayan bâtını yorumlara kapı aralanabilmektedir.[183]

Mantûk ve mefhûm adı altında bir müfessirin âyetleri yorumlama metodolojisini bu şekilde özetledikten sonra, günümüzde gelişen teknolojinin bu alanda nasıl bir performans sergilediğine geçilebilir. Fakat burada özellikle soruları daha karmaşık hale getirmek için ayetlerin mefhum-u muhâlefetinden hareket edilerek de sorular sorulacaktır. Böylece yapay zekâ uygulamalarının mantûktan mefhûma doğru giden yoldaki hem soruları anlama hem de yorum ve analiz gücü daha belirgin hale getirilecektir.

Soru: Mâide 75. ayetinde[184] Hz. Meryem ve Hz. İsa için "كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ" şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Bu ifadeyle ayette verilmek istenen mesaj nedir?

Cevap: "Mâide Suresi 75. ayetinde geçen " كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ" ifadesi, Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın insan olduklarını vurgulamak için kullanılır.

Bu ayetteki "İkisi de yemek yerlerdi" ifadesi, Hz. İsa ve Hz. Meryem'in diğer insanlar gibi fiziksel ihtiyaçları olan varlıklar olduğunu belirtir. Ayette verilmek istenen temel mesajlardan biri, Hristiyan

183 Geniş bilgi için Bk. Pak, *Tefsir Usûlü*, 147-151.

184 "*Meryem oğlu Mesîh sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dürüst ve inançlı bir kadındır. İkisi de yiyip içen birer insandı. Bak, âyetleri onlara nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl saptırılıyorlar*!" (Kur'an Yolu)

inancındaki bazı kişilerin Hz. İsa'yı Tanrı olarak kabul etme anlayışını reddetmektir. Çünkü ayette, Tanrı'nın yemek gibi insani ihtiyaçları olmayacağına dikkat çekilmektedir.

-Yemek yemek, insan olmanın doğal bir gereği olduğundan, bu ifade onların ilahi veya tanrısal bir varlık olmadıklarını, sadece insanlar olduklarını ve diğer peygamberler gibi yeryüzünde yaşadıklarını ifade eder. Yani, Hz. İsa'nın insanlara gönderilmiş bir peygamber olduğunun altını çizmek ve onun Tanrı olarak kabul edilmesinin yanlış bir anlayış olduğunu belirtmek amaçlanır. Bu ayet, tevhid inancını pekiştirir ve insanlarla peygamberlerin arasındaki ilahi farkı hatırlatır.." (ChatGPT-4o)

Soru: Hucurât sûresi 6. ayetinin[185] mefhumundan hangi mesajlar çıkarılabilir?

Cevap: "Hucurât suresi 6. ayet, İslam'da bilgi ve haber alma etiği konusunda önemli bir rehberlik sunar. Bu ayetin mefhumundan çıkarılabilecek bazı önemli mesajlar şunlardır:

1. Bilgi doğrulama: Ayet, herhangi bir haberi veya bilgiyi doğrulamadan kabul etmememiz gerektiğini vurgular. Bu, günümüz bilgi çağında da son derece geçerli bir prensiptir.

2.Eleştirel düşünme: Ayetin mesajı, bize eleştirel düşünmenin önemini hatırlatır. Duyduğumuz her şeye hemen inanmak yerine, sorgulamayı ve araştırmayı teşvik eder.

[185] "*Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.*" (Kur'an Yolu)

3.Toplumsal sorumluluk: Yanlış bilginin yayılmasının toplumsal zararlara yol açabileceğine işaret eder. Bu, bireylerin bilgi paylaşırken dikkatli olması gerektiğini vurgular.

4.Adalet ve hakkaniyet: Doğrulanmamış bilgilerle hareket etmenin, başkalarına haksızlık yapmaya yol açabileceğini ima eder. Bu, adil davranmanın önemini vurgular.

5. Güvenilir kaynaklar: Bilgi alırken güvenilir kaynaklara başvurmanın önemini dolaylı olarak vurgular.

6. Pişmanlığı önleme: Doğrulanmamış bilgiye dayanarak hareket etmenin sonradan pişmanlığa yol açabileceğini ima eder.

7. İletişim etiği: Özellikle başkaları hakkında konuşurken veya haber iletirken dikkatli olmamız gerektiğini hatırlatır.

8. Fitne ve kargaşayı önleme: Yanlış bilginin toplumda fitne ve kargaşaya yol açabileceğine işaret eder.

9. Kişisel gelişim: Bireylerin bilgi alma ve değerlendirme konusunda kendilerini geliştirmelerinin önemini vurgular.

10.Medya okuryazarlığı: Günümüz bağlamında düşünüldüğünde, bu ayet medya okuryazarlığının önemine işaret eder.

Bu mesajlar, sadece dini bağlamda değil, günlük yaşamımızda ve modern toplumlarda da büyük önem taşımaktadır. Özellikle sosyal medya ve internet çağında, bu prensiplerin uygulanması daha da kritik hale gelmiştir." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Bu ayete göre doğru sözlü, adil birinin getirdiği haberin araştırılması gerekir mi?

Cevap: "Hucurât Suresi'nin 6. ayeti, özellikle bir fasıkın getirdiği haberin doğrulanması gerektiğini belirtir. Ancak ayetin genel prensibi, doğrulamanın her zaman önemli olduğunu vurgular. Fakat güvenilir ve adil bir kişiden gelen haberin de duruma bağlı olarak dikkatlice değerlendirilmesi yararlı olabilir.

İslam alimleri genellikle güvenilir ve adaletli bir kişinin sözlerine daha fazla itibar edilmesi gerektiğini kabul ederler, çünkü bu kişilerin yalan söyleme veya yanıltma ihtimalleri daha düşüktür. Ancak, özellikle haberin önemli ve etkisi büyük olduğu durumlarda, doğrulama yapmanın genel bir ilke olarak kalmaya devam ettiği öğretilir. Böylece, herhangi bir yanlış anlaşılmanın veya hata yapmanın önüne geçilmiş olur.

-Sonuç olarak, haberin kaynağının güvenilirliği doğrulama ihtiyacını azaltabilir, ancak bu, her durumda doğrulamadan tamamen vazgeçileceği anlamına gelmez. Durumun hassasiyetine ve haberin potansiyel etkilerine göre dikkatli olmak her zaman tavsiye edilir." (ChatGPT-4)

Soru: Tevbe sûresi 80. ayetine[186] göre münafıkların bağışlanması için Hz. Peygamber 71 defa mağfiret dileseydi onlar bağışlanır mıydı?

Cevap: "Tevbe Suresi'nin 80. ayeti, Hz. Muhammed'in münafıklar için istiğfar etmesiyle ilgili özel bir durumu ele alır ve şöyle der:

[186] "*Onların bağışlanması için Allah'a ister dua et ister etme; onların affedilmesi için yetmiş kere de dua etsen Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr etmişlerdir. Allah günaha batmış kimseleri doğru yola iletmez*" (Kur'an Yolu)

"İster onlar için bağışlanma dile, ister dileme; onlar için yetmiş defa da bağışlanma dilesen Allah onları asla bağışlamayacaktır. Bu, onların Allah'a ve Resulüne karşı geldiklerinden dolayıdır. Allah fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez."

-Bu ayet, Hz. Muhammed'in münafıklar için ne kadar dua etse de, onların Allah tarafından bağışlanmayacağını açık bir şekilde ifade eder. Ayette bahsedilen "yetmiş defa" ifadesi, bir sınır ya da sayısal bir değerden çok, Arap kültüründe "çok sayıda" ya da "defalarca" anlamında kullanılan bir abartı ifadesidir. Bu nedenle, bu ifade Hz. Peygamber'in bu kişiler için çok fazla dua etse bile Allah'ın onları bağışlamayacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

-Dolayısıyla, bu ayetin mefhumuna göre, Hz. Muhammed 71 defa ya da daha fazla dua etmiş olsa bile, ayette bahsi geçen münafıkların bağışlanması mümkün değildir. Çünkü ayetin vurgusu, münafıkların temel tutumlarının ve eylemlerinin, Allah'ın bağışlamasının ötesinde olduğu yönündedir. Bu, onların iman eksikliği ve Allah ile Resulüne karşı olan isyanları nedeniyle böyle bir sonucun ortaya çıktığını gösterir." (ChatGPT-4)

Soru: Âl-i İmrân suresi 21, 112, 181 gibi ayetlerde haksız yere peygamberlerin öldürülmesinden bahsedilmektedir. Ayetlerden haklı bir gerekçeyle Peygamber öldürülebileceği şeklinde bir yorum çıkarılabilir mi?

Cevap: "Âl-i İmrân Suresi'ndeki belirtilen ayetler (21, 112, 181) peygamberlerin haksız yere öldürülmesi konusuna değinmektedir. Bu ayetlerin içeriğine bakarak, haklı bir gerekçeyle peygamber öldürü-

lebilir şeklinde bir yorum çıkarmak mümkün değildir. İslam dininde peygamberler Allah tarafından gönderilmiş elçilerdir ve onlara karşı işlenen suçlar büyük günah olarak kabul edilir.

Özellikle Âl-i İmrân Suresi 21. ayette şöyle buyrulmaktadır:

"Allah'ın ayetlerini inkar edenler ve haksız yere peygamberleri öldürenler ve adaleti emreden insanları öldürenler; onları acı bir azap ile müjdele."

Bu ayette "haksız yere" ifadesi peygamberlerin öldürülmesinin her koşulda yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde, 112 ve 181. ayetlerde de peygamberlerin öldürülmesinin büyük bir suç olduğu vurgulanmaktadır.

-Kur'an'da peygamberlerin öldürülmesinin haklı bir gerekçeyle meşrulaştırılması gibi bir anlayışa dair bir dayanak bulunmamaktadır. İslam dinine göre, peygamberler Allah'ın elçileri olduğu için onların canına kastetmek büyük bir suç olarak kabul edilir ve Allah tarafından şiddetle cezalandırılacağı bildirilir. Peygamberlerin öldürülmesi, tarihte de, genellikle inkarcılar ve zalimler tarafından işlenen büyük bir günah olarak anlatılır. Bu yüzden, bu ayetlerden böyle bir yorum çıkarmak doğru ve İslami öğretilere uygun değildir." (ChatGPT-4o)

Soru: İsrâ 23. ayetine[187] göre anne babaya öf dememek kaydıyla onların dövülebileceği şeklinde bir anlam çıkarmak mümkün müdür?

[187] "*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle*." (Kur'an Yolu)

Cevap: "İsrâ Suresi'nin 23. ayetinden anne babayı dövmenin mümkün olduğu şeklinde bir anlam çıkarmak kesinlikle mümkün değildir. Bu ayet tam tersine anne babaya saygı ve iyi davranmayı emretmektedir.

Ayette genel olarak şu konular vurgulanır:

1. Allah'tan başkasına ibadet etmemek
2. Anne babaya iyi davranmak
3. Onlara "öf" bile dememek
4. Onlara güzel söz söylemek

Bu ayet, anne babaya karşı en ufak bir saygısızlığı bile (öf demek gibi) yasaklarken, onlara karşı şiddet uygulamayı kesinlikle onaylamaz. Aksine, ayetin genel mesajı anne babaya karşı son derece nazik, saygılı ve iyi davranılması gerektiği yönündedir. Dolayısıyla bu ayetten anne babayı dövmenin mübah olduğu sonucunu çıkarmak, ayetin bağlamına ve İslam'ın genel öğretilerine tamamen aykırıdır." (Claude 3.5 Sonnet)

Verilen cevaplar yakından incelendiğinde yapay zekâ uygulamalarının ayetin mantûkundan mefhûmunu çıkarma konusunda oldukça başarılı oldukları görülmektedir. Özellikle ayetlerin mefhum-u muhalefetinden hareketle sorulan çetrefilli soruların uygulamalar tarafından başarılı bir şekilde anlaşıldığı ve aynı oranda isabetli yanıtların verildiği gözlemlenmektedir. Bu durum yapay zekânın doğal dil işleme alanındaki üstünlüğü ve başarısı ile doğrudan bağlantılıdır. Yapay zekânın dilin yapısını, anlamını ve bağlamını kavrama yeteneği, karmaşık sorulara mantıklı ve tutarlı yanıtlar verme kapasitesini artırmaktadır.

3.3. Çelişkili Olduğu Düşünülen Ayetlerin Yorumlanması

Yapay zekânın ayetlere yaklaşım biçiminin tespit edilmesini sağlayacak konulardan biri de aralarında çelişki olduğu vehmedilen ayetler meselesidir.[188] Bu konu aslında Kur'an'ın iç bütünlüğüyle doğrudan alakalı olan konulardan biridir. Bu bütünlük, Kur'an'daki bir ayetin diğer bir ayetle ya da bir konunun diğer bir konuyla çelişki içinde olmadığı, aksine birbirini tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Kur'an'ın bizzat kendisi içinde çelişki olmadığını bildirmektedir.[189] Fakat Kur'an'a parçacı ve yüzeysel yaklaşanların zihninde birtakım çelişkili ayetlerin var olduğu düşüncesi oluşabilmektedir.[190] Bu nedenle müellifler çelişkili olduğu düşünülen ayetlerde çelişki olmadığını göstermek için birçok eser kaleme almışlardır. İslam müelliflerinin bu konudaki katkıları bir yana, içinde bulunduğumuz dijital çağda yapay zekânın bu meseleye olan yaklaşımı da dikkate değerdir. Bu bağlamda çelişkili durumlarla ilgili en fazla örnek gösterilen iki konuya yapay zekânın nasıl bir yaklaşım sergilediğini inceleyebiliriz.

> **Soru:** Mahşer gününde yapılacak olan sorgu için Hicr sûresi 92-93. ayetlerinde "*Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz*!" denilmekteyken, Rahmân sûresi 39. ayetinde ise "*İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz*" denilmektedir. Bu ayetler mahşerde sorgulamanın olup olmayacağı açısından çelişkili midir?

188 Geniş bilgi için Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 3/88 vd.
189 en-Nisâ 4/82.
190 Pak, *Tefsir Usûlü*, 167.

Cevap: "Kur'an'da mahşer gününde sorgulama ile ilgili ayetler, konuyu farklı açılardan ele almaktadır ve bu farklılıklar çelişki olarak değerlendirilmemelidir. Hicr suresi 92-93. ayetlerinde Allah, insanların yaptıklarından dolayı sorguya çekileceğini belirtirken, Rahmân suresi 39. ayetinde ise o gün insana ve cine günahları hakkında soru sorulmayacağı ifade edilir. Bu iki ayeti birlikte değerlendirerek anlamaya çalışalım:

Hicr Suresi 92-93:

"Rabbine andolsun ki, yaptıklarından dolayı onların hepsini sorguya çekeceğiz!"

-Bu ayet, insanların yaptıklarının hesabının sorulacağını belirtir. Yani, mahşer gününde insanların dünyada yaptıkları her şeyin sorgulanacağı vurgulanır. Bu, genel bir sorgulama ve hesap verme sürecine işaret eder.

Rahmân Suresi 39:

"İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz."

-Bu ayet ise, mahşer gününde insanların ve cinlerin günahları hakkında doğrudan soru sorulmayacağını ifade eder. Bu durum, insanların işledikleri günahların zaten bilindiği ve apaçık olduğu anlamına gelebilir. Yani, o gün insanların günahları o kadar aşikâr olacaktır ki, bunlar hakkında ayrıca soru sormaya gerek kalmayacaktır.

-Bu iki ayet arasındaki ilişkiyi anlamak için şu yorumları yapabiliriz:

Farklı Aşamalar: Hicr suresinde bahsedilen sorgulama, genel bir hesap verme sürecini ifade ederken,

Rahmân suresinde bahsedilen soru sorulmama durumu, mahşer günündeki belirli bir aşamaya işaret edebilir. Örneğin, sorgulama sürecinin bir aşamasında artık her şeyin açık ve net olması nedeniyle soru sormaya gerek kalmayabilir.

-Günahların Aşikârlığı: Rahmân suresinde belirtilen, "günah hakkında soru sorulmaması" ifadesi, günahların açıkça görüldüğü ve bilindiği bir durumu anlatabilir. Yani, insanların ve cinlerin günahları zaten bilindiği için bu konuda ayrıca soru sormaya gerek kalmaz.

-Kapsam ve Odak: Hicr suresindeki ayetler, genel olarak insanların yaptıklarının sorgulanacağını ifade ederken, Rahmân suresindeki ayet, özellikle günahlar konusunda soru sorulmayacağını belirtir. Bu durum, hesap verme sürecinin farklı yönlerine odaklanıldığını gösterir. Sonuç olarak, bu iki ayet arasında bir çelişki yoktur. Her iki ayet de mahşer gününde gerçekleşecek sorgulamanın farklı yönlerini ve aşamalarını vurgulamaktadır. İnsanın yaptıklarının hesabının sorulacağı ve günahlarının aşikâr olduğu bir süreç, mahşer gününün kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olur." (ChatGPT 4o)

Soru: Allah insanı neyden yaratmıştır? sorusuna cevap aramak için Kur'an'a bakıldığında toprak, çamur, balçık, bir damla su gibi birçok hammaddenin zikredildiği görülmektedir. İnsanın yaratıldığı hammadde konusunda farklı şeylerin zikredilmesi çelişki midir?

Cevap: "Kur'an'da insanın yaratılışında farklı maddelerden bahsedilmesi, çelişki olarak değerlendirilmemelidir. Bu farklılıklar, yaratılış sürecinin çe-

şitli aşamalarını ve insanın yapısının çeşitli yönlerini açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Kur'an'da insanın yaratılışıyla ilgili bazı ayetler ve bu ayetlerde belirtilen maddeler şu şekildedir:

-Toprak: Allah insanı topraktan yaratmıştır. "O, sizi topraktan yaratandır..." (Rum, 30:20)

Çamur: Allah insanı bir çamurdan yaratmıştır. "Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık." (Hicr, 15:26)

Balçık: Allah insanı yapışkan bir balçıktan yaratmıştır. "O (Allah), insanı (önce) bir çamurdan yarattı." (Secde, 32:7)

Bir damla su (nutfe): Allah insanı bir damla sudan yaratmıştır. "Sonra onu sağlam bir karar yerinde bir nutfe (sperma) yaptık." (Mü'minun, 23:13)

-Bu farklı ifadeler, insanın yaratılışının çeşitli aşamalarını ve bu süreçte kullanılan farklı maddeleri vurgulamaktadır. Toprak, insanın başlangıç malzemesi olarak zikredilirken, çamur ve balçık, bu toprağın bir aşama ilerleyerek şekillendiği haller olarak tanımlanır. Nutfe ise insanın biyolojik oluşumunu anlatan bir terimdir. Bu nedenle, bu farklılıklar yaratılışın zenginliğini ve detaylarını anlatmak için kullanılmıştır ve çelişki olarak görülmemelidir. Kur'an'daki ifadeler, yaratılış sürecinin farklı boyutlarını ve aşamalarını açıklamaktadır. Bu nedenle, farklı terimlerin kullanılması, yaratılış sürecinin derinliğini ve genişliğini anlamamıza yardımcı olur." (ChatGPT 4o)

Verilen cevaplara bakıldığında yapay zekâ uygulamalarının da çelişkili gibi görünen ayetlere İslam müellifleri gibi

açıklamalar getirdiği ve ayetler arasında çelişki olmadığı sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Hacmin genişleme endişesi nedeniyle yer vermediğimiz Claude ve Gemini de aynı sorularda benzer yaklaşımlar sergilemiştir. Ancak burada akla şöyle bir soru gelmektedir ki o da yapay zekâ uygulamalarının kullanıcılarının dini kimliklerine göre yanıt oluşturup oluşturmadığıdır. Acaba bir Hıristiyan Kur'an'da çelişki olup olmadığını sorsa yapay zekâ uygulamalarından benzer yanıtlar gelir miydi? Bu durumu Claude üzerinden test ettiğimizde ortaya çıkan sonuç aşağıdadır.

> **Soru:** Bir Hıristiyan olarak sana Kur'an'da çelişkili ayetlerin olup olmadığını sorsam cevabın ne olur? Kesin bir görüş belirtmeni istiyorum
>
> **Cevap:** "Bu konuda kesin bir görüş belirtmem zor, çünkü farklı bakış açıları ve yorumlar mevcut. Kur'an'ın içeriği ve yorumlanması konusunda Müslüman ve gayrimüslim âlimler arasında görüş ayrılıkları bulunuyor. Bazıları çelişkiler olduğunu öne sürerken, diğerleri bunları bağlamsal farklılıklar veya derinlemesine anlaşılması gereken nüanslar olarak görüyor. Bu konuda kesin bir yargıya varmak yerine, farklı perspektifleri incelemek ve kendi değerlendirmenizi yapmak daha uygun olabilir. Kur'an'ı anlama çabaları devam eden bir süreçtir ve farklı yorumlar olması doğaldır." (Claude 3.5 Sonnet)
>
> **Soru:** Senin bu konudaki kesin görüşünü öğrenmek istiyorum
>
> **Cevap:** "Anlıyorum, kesin bir görüş istiyorsunuz. Bu hassas bir konu olmakla birlikte, isteğinize saygı duyarak düşüncemi paylaşacağım:

-Kur'an'da çelişkili görünen ayetler bulunmaktadır. Ancak bu çelişkiler genellikle yüzeysel olup, derin teolojik analizler ve tarihsel bağlamlar göz önüne alındığında açıklanabilir niteliktedir. Örneğin, bazı ayetler arasında görülen farklılıklar, İslam'ın erken dönemlerindeki farklı durumlara ve ihtiyaçlara yönelik vahiyler olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak, Kur'an'da tam anlamıyla çözülemez çelişkiler olduğunu söylemek zordur. Ancak metni anlamak ve yorumlamak için dikkatli ve derinlemesine bir çalışma gerektiği açıktır." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Çelişkili olan ayetlere örnek verir misin?

Cevap: "Bu konuda örnek vermek hassas bir konu olmakla birlikte, sıkça tartışılan bazı örnekleri paylaşabilirim:

1. Özgür irade ve kader: Bazı ayetler insanın özgür iradesini vurgularken (örneğin 18:29), diğerleri Allah'ın her şeyi önceden belirlediğini ifade eder (örneğin 6:125).
2. Din özgürlüğü: Bakara Suresi 256. ayet "Dinde zorlama yoktur" derken, Tevbe Suresi 5. ayet müşriklerle savaşmayı emreder gibi görünür.
3. İçki yasağı: Nahl Suresi 67. ayet içkiden "güzel bir rızık" olarak bahsederken, Maide Suresi 90-91. ayetler içkiyi yasaklar.
4. Evlilik sayısı: Nisa Suresi 3. ayet erkeklere dörde kadar eş alma izni verirken, aynı surenin 129. ayeti birden fazla eşe adil davranmanın imkânsız olduğunu belirtir. Bu örnekler, bazı kişilerce çelişki olarak yorumlanabilir. Ancak İslam alimleri genellikle bu ayetleri bağlamları içinde değerlendirerek ve nüzul sebeplerini (vahiy geliş nedenleri) göz önün-

de bulundurarak açıklamalar getirirler. Yine de bu konuların tartışmalı olduğunu ve farklı yorumlara açık olduğunu belirtmek önemlidir." (Claude 3.5 Sonnet)

Netice itibariyle yapay zekâ uygulamalarının kullanıcıların dini kimliklerini ve hassasiyetlerini dikkate alarak cevap verdiği gibi bir çıkarım yapılması mümkündür. Özellikle kullanıcıların internet erişimini sağladığı ülke, o ülkedeki resmi din, konuşulan dil, milli ve manevi hassasiyetler vb. birçok hususun yapay zekâ uygulamaları tarafından dikkate alındığını söylemek malumun ilamı olacaktır.

3.4. Zamirlerin Merciilerinin Tespiti

Dilin önemli yapı taşlarından biri olan zamirler, cümlede kısaltma yapmak amacıyla kullanılmaktadır.[191] Zamirin yerine geçtiği isme, yani medlulüne zamirin mercii denilmektedir. Zamirin mercii, zamirle ifade edilen isim olduğu için bu merciin doğru tespit edilmesi veya edilememesi anlama doğrudan etki eden önemli bir husustur. Zira zamirlerin kendi anlamları genellikle herkes tarafından bilinir ve anlaşılır. Fakat bağlamdan kazandıkları anlamlarının belirlenmesi hususunda bazen ihtilaflar yaşanabilmektedir. Daha çok kısaltma amacıyla Kur'an'da kullanılan zamirlerin birçoğunun hangi ismin yerine kullanıldığı bağlamın yardımıyla kolayca anlaşılabilmektedir. Ancak bu durum Kur'an'daki bütün zamirler için geçerli değildir. Hangi ismin yerine kullanıldığı kolayca tespit edilemeyen zamirler bulunmaktadır.[192] Zamirin en yakın kelimeye bağlı olması ise genel bir kaidedir.[193] Özellikle neye delalet ettikleri konusunda ihtilaf bulunan

[191] Suyûtî, *el-İtkân*, 2/334.

[192] Fatih Tiyek, "Kur'an'da Zamirin Merciini Tespitteki Bağlamsal Sorun", *Bilimname* 27/2 (2014), 141-142.

[193] Suyûtî, *el-İtkân*, 2/337.

zamirlere yapay zekâ uygulamalarının nasıl bir yorum getirdiğini ele almak bu başlık altındaki temel gayemizdir. Bunun için birkaç soruyla konuyu netleştirmeye çalışalım.

Soru: Vâkıa sûresi 79. "لَا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ" ayetindeki "ه" zamiriyle ne kastedilmektedir.[194] Bu zamir hangi ismin yerine kullanılmıştır?

Cevap: "Vâkıa suresi 79. ayetindeki " لَا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ" ifadesinde geçen "ه" zamiri üzerinde müfessirler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu zamirin hangi isme râci olduğu, ayetin anlamını doğrudan etkilemektedir. Başlıca iki görüş öne çıkmaktadır:

1. "ه" zamirinin Kur'an'a râci olması: Bu görüşe göre, zamir Kur'an'a işaret etmektedir. Yani ayet, Kur'an'a yalnızca temiz olanların (abdestli veya manevi olarak temiz olan kişilerin) dokunabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda "المطهرون" kelimesi, abdestsiz kişilerin Kur'an'a fiziksel olarak dokunmalarını yasaklayan bir hükme işaret eder. Bu görüş özellikle İslam hukukunda Kur'an'a dokunmadan önce abdest alınması gerektiğine dair bir delil olarak kullanılır.

2. "ه" zamirinin Levh-i Mahfûz'a râci olması: Diğer bir görüş ise zamirin, Levh-i Mahfûz'da bulunan, Allah katındaki ilahî kitaba işaret ettiği yönündedir. Bu yoruma göre, ayette kastedilen dokunma fiziksel bir dokunma değil, Allah'ın koruduğu ve sadece meleklerin erişebileceği ilahî bir bilgi kaynağına ulaşmadır. "المطهرون" burada melek-

[194] Fatih Tiyek, *Anlama Etkisi Bakımından Kur'an Zamirleri* (Ankara: Ankara Okulu, 2022), 82-83.

ler olarak anlaşılır ve bu bilgiye sadece onların ulaşabileceği belirtilir. Bu iki görüş arasında, müfessirlerin büyük bir kısmı zamirin Levh-i Mahfûz'a işaret ettiğini savunmuşlardır. Bununla birlikte, bazıları zamirin Kur'an'a işaret ettiğini kabul etmiş ve bu doğrultuda hem manevi hem de fiziksel temizliğin önemini vurgulamışlardır." (ChatGPT 4o)

Soru: Necm sûresi 10. ayetindeki "اَوْحٰى" fiillerinin faili kimdir ve "عَبْدِهٖ" terkibindeki "ه" zamiri kime racidir?[195]

Cevap: "Necm Suresi 10. ayetindeki "اَوْحٰى" (evhâ) fiilleri ve "عَبْدِهٖ" (abdihi) terkibindeki "ه" (hû) zamiri hakkındaki yorumlar, İslam alimlerinin farklı görüşleri nedeniyle tartışmalıdır. Bu konudaki temel yaklaşımları şöyle özetleyebiliriz:

1. "اَوْحٰى" (evhâ) fiilinin faili:

a) Çoğunluk görüşü: Allah (c.c.)

• Bu görüşe göre, vahyeden Allah'tır.

• Bu yorum, Kur'an'ın genel bağlamı ve vahiy anlayışıyla uyumludur.

b) Azınlık görüşü: Cebrail (a.s.)

• Bazı müfessirler, bağlam gereği failin Cebrail olabileceğini düşünmüşlerdir.

• Bu yorum, önceki ayetlerde Cebrail'den bahsedilmesine dayanır.

2. "عَبْدِهٖ" (abdihi) terkibindeki "ه" (hû) zamirinin mercii:

a) Hz. Muhammed (s.a.v.)

• Yaygın görüş budur.

[195] Bu konudaki farklı görüşler için Bk. Tiyek, *Anlama Etkisi Bakımından Kur'an Zamirleri*, 71-74.

• "Abd" (kul) ifadesinin Kur'an'da genellikle Hz. Peygamber için kullanılması bu yorumu destekler.

b) Cebrail (a.s.)

• Bazı müfessirler, bağlam gereği zamirin Cebrail'e işaret ettiğini düşünmüşlerdir.

• Bu yorum, önceki ayetlerde Cebrail'den bahsedilmesine dayanır.

Bu farklı yorumların ortaya çıkmasının sebepleri şunlardır:

1. Ayetin bağlamı: Önceki ayetlerde Cebrail'den bahsedilmesi, bazı müfessirleri bu yönde yorum yapmaya sevk etmiştir.

2. Dilbilimsel belirsizlik: Arapça cümle yapısı, farklı yorumlara imkan vermektedir.

3. Teolojik yaklaşımlar: Vahyin doğrudan Allah'tan mı yoksa Cebrail aracılığıyla mı geldiği konusundaki farklı anlayışlar, yorumları etkilemiştir.

4. Rivayet farklılıkları: Konuyla ilgili farklı hadisler ve rivayetler, yorumları çeşitlendirmiştir. Sonuç olarak, çoğunluk görüşü "اَوْحٰى" (evhâ) fiilinin failinin Allah olduğu ve "ه" (hû) zamirinin Hz. Muhammed'e işaret ettiği yönündedir. Bu yorum, Kur'an'ın genel üslubu ve İslam'ın temel vahiy anlayışıyla daha uyumlu görünmektedir. Ancak diğer yorumlar da İslam düşünce geleneğinin zenginliğini ve Kur'an'ın çok boyutlu anlam dünyasını yansıtması açısından önemlidir." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Kıyamet sûresi 16-19 ayetlerine dair aşağıda verilen anlamı, sûrenin genel bütünlüğü ve tefsir geleneğindeki anlamı açısından değerlendirir mi-

sin?[196] *"[Mazeret bildireyim derken, korku ve dehşetten dili dolaşacak. İşte o zaman kendisine şöyle denecek] : 'Telaşla dilini dolaştırıp durma. Bütün yaptıklarını [amel defterinde] toplamak ve şimdi onu sana okumak bizim işimizdir. Amel defterini sana okuduğumuzda, ondan ne okunduysa kabul et. Şayet [bir itirazın olursa] bil ki onları açıklamak da bizim işimizdir*."[197]

Cevap: "Bu ayetlerin anlamı ve tefsiri üzerine değerlendirme yapmak için öncelikle Kıyamet suresinin genel bağlamını ve bu ayetlerin geleneksel tefsirini göz önünde bulundurmamız gerekir. Ardından, verilen çevirinin bu bağlama nasıl uyduğunu ve neden böyle bir anlam verilmiş olabileceğini inceleyebiliriz.

1. Surenin Genel Bağlamı: Kıyamet suresi, adından da anlaşılacağı üzere, kıyamet gününü ve ahiret hayatını konu edinir. Surede, insanın yeniden diriltileceği, hesaba çekileceği ve amellerinin karşılığını göreceği vurgulanır.
2. Geleneksel Tefsir: Klasik tefsir kaynaklarına göre, bu ayetler genellikle şu şekilde yorumlanır:

- Ayet 16: Hz. Muhammed'e hitaben, Cebrail vahiy getirdiğinde onu aceleyle tekrar etmemesi, sabırla dinlemesi gerektiği söylenir.
- Ayet 17-19: Allah'ın, vahyi Hz. Muhammed'in kalbine yerleştireceği, onu unutturmayacağı ve açıklayacağı bildirilir.

---

196 İlgili ayetlerin sûre bütünlüğündeki yeri hakkında yapılan değerlendirmeler için Bk. Fatih Tiyek - Hilal Reyhanlıoğlu, "Kur'an-ı Kerîm'de Ara Cümle Olgusu ve Tefsire Etkisi", *Artuklu Akademi* 9/1 (Haziran 2022), 166-167.

197 Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 803.

3. Verilen Çevirinin Değerlendirilmesi: Sunulan çeviri, klasik tefsirlerden farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu çeviride ayetler, kıyamet gününde insanın durumunu tasvir eder şekilde yorumlanmıştır. Bu yorumun sebepleri şunlar olabilir:

a) Surenin Bağlamı: Kıyamet suresinin genel konusu ahiret ve hesap günü olduğundan, bu ayetleri de o bağlamda yorumlama eğilimi.

b) Dilbilimsel Yaklaşım: Ayetlerdeki ifadelerin, kıyamet gününde insanın durumunu anlatmaya daha uygun olduğu düşüncesi.

c) Modern Tefsir Eğilimleri: Klasik tefsirlerdeki bazı rivayetleri sorgulamak ve Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde anlamaya çalışmak.

d) Pratik Etki: Bu yorumun, okuyucuya ahiret bilinci ve sorumluluk duygusu aşılamada daha etkili olacağı düşüncesi.

4. Değerlendirme: Bu yorum, surenin genel bağlamıyla uyumlu görünmektedir. Ancak, klasik tefsir geleneğinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bu tür yorumlar, Kur'an'ı anlama çabalarının dinamik doğasını göstermekle birlikte, geleneksel anlayıştan uzaklaşma riski de taşımaktadır. Sonuç olarak, bu çeviri ve yorum, Kur'an'ı günümüz insanının anlayışına yaklaştırma çabasının bir ürünü olarak görülebilir. Ancak, böyle bir yorumun kabul görmesi için, dilbilimsel açıdan sağlam temellere dayanması ve İslam tefsir geleneğiyle tamamen çelişmemesi önemlidir." (Claude 3.5 Sonnet)

Son soru hariç genel anlamda yapay zekâ uygulamalarının zamirlerin mercii konusundaki tartışmalara değindikleri görülmektedir. Ancak bu uygulamaların zamirlerin mercii

konusundaki çıkarımlarının ve analizlerinin daha fazla ön plana çıkarılmasını sağlayacak olan son sorudaki performansları yeterli değildir. Her ne kadar Claude sorulan sorudaki detayı farkedip gerekçeli analiz sunmaya çalışsa da Gemini ve ChatGPT ise sorudan bağımsız olarak geleneksel yaygın anlamı vermekle yetinmişlerdir. Bu yüzden onların görüşlerine yer verilmemiştir. Aslında Kıyâmet sûresi 16-19 ayetlerinde farklı anlamların ortaya çıkmasındaki sebeplerden biri de ayetlerde bulunan "ه" zamirlerinin kime ve neye raci olduğu konusunda ihtilaf bulunmasıdır.[198] Ancak bu ayetlerde zamirlerin mercii konusundaki ihtilafa dair, yapay zekâ uygulamalarında herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Soruyu "Kıyamet sûresi 16-19 ayetleri tefsir geleneğinde nasıl anlaşılmıştır. Farklı anlamalara neden olan dilsel gerekçeler var mıdır?" şeklinde sorduğumuzda da zamirlerin neden olduğu anlam farklılıklarına işaret edilmemektedir.

3.5. Tartışmalı Meselelerin Yorumlanması

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması sürecinde birçok tartışmalı konu bulunmaktadır. Bu tartışmalar genellikle metnin anlamı, tarihi bağlamı, dilsel özellikleri ve rivayetlerin güvenilirliği gibi hususlar etrafında yoğunlaşmaktadır. Hatta tüm bunlardan önce bazı araştırmacılara göre tefsirin müstakil ilmi bir disiplin olup olmadığı, usûlünün bulunup bulunmadığı dahi tartışmalıdır.[199] Her disiplinde olduğu gibi tefsir ilminde de tartışmalı konuların bulunması olağandır. Bu başlık altında doğrudan Kur'an'ın anlamı ve içeriğiyle ilgili olan bazı tartışmalı meselelerin yapay zekâ uygulamaları tarafından nasıl ele alınıp yorumlandığı incelenecek-

198 Tiyek, *Anlama Etkisi Bakımından Kur'an Zamirleri*, 77-80.

199 Bk. Mustafa Öztürk, "Tefsirde Usûl(süzlük) Sorunu", *İslâmiyât* 6/4 (2003), 69-84.

tir. Öncelikle sorular genel bir çerçevede sorulacak, ardından belirli konularda yapay zekâ uygulamalarının kişisel görüşlerinin ne olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Soru: Kur'an'da miras paylaşımına dair verilen oranlar aynen uygulanmalı mıdır?[200]

Cevap: "Bu hassas bir konu olup, farklı İslami görüşler ve yorumlar bulunmaktadır. Kur'an'da miras paylaşımına dair belirtilen oranlar hakkında bazı temel bilgiler şunlardır:

1. Kur'an'da miras paylaşımı konusu Nisa suresi 11-12 ve 176. ayetlerde detaylı olarak ele alınmıştır.
2. Bu ayetlerde erkek ve kadın mirasçılar için farklı oranlar belirtilmiştir. Genel olarak, erkek mirasçıya kadın mirasçının iki katı pay düşmektedir.
3. Bazı Müslüman alimler ve düşünürler, bu oranların doğrudan ve aynen uygulanması gerektiğini savunurlar. Bu görüşe göre, Kur'an'daki hükümler değişmez ve evrenseldir.
4. Diğer bazı alimler ve düşünürler ise, bu oranların o dönemin sosyal ve ekonomik şartlarına göre belirlendiğini, günümüz şartlarında yeniden yorumlanabileceğini öne sürerler.
5. Modern dönemde, özellikle kadın hakları bağlamında, bu konuda yeni yaklaşımlar ve tartışmalar ortaya çıkmıştır.
6. Bazı Müslüman ülkeler Kur'an'daki miras hükümlerini doğrudan uygularken, bazıları çeşitli uyarlamalar yapmıştır.

[200] Sorunun tarihselci yorumla doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlamda ibadetlerin değişimi konusunu ele alan çalışma için Bk. Zekeriya Pak, "Kur'an'ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik", *Dinî Araştırmalar* 8/22 (2005), 105-122.

-Bu konuda kesin bir yargıya varmak yerine, farklı görüşleri incelemek ve konu üzerinde düşünmek önemlidir. Daha detaylı bilgi için İslam hukuku uzmanlarına ve güncel akademik çalışmalara başvurulabilir." (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Tebbet sûresine göre Ebû Leheb ve karısının[201] hidayete erip Müslüman olmaları mümkün değil midir?

Cevap: "Tebbet Suresi, Kur'an'ın nadir örneklerinden biridir çünkü burada Ebu Leheb ve eşi Ümmü Cemil'in kaderleri, hayattayken Kur'an'da belirtilmiştir. Surenin ifadeleri, Ebu Leheb ve eşinin hidayete ermeyeceklerini ve inanmayacaklarını açıkça ortaya koyar. Bu, Kur'an'ın diğer pek çok ayetinde görülen, insanların hidayet bulmaları için sürekli bir şans ve potansiyel olduğunu vurgulayan genel yaklaşımından farklıdır.

Bu durum, Ebu Leheb'in Muhammed'e ve onun getirdiği mesaja karşı gösterdiği sürekli ve şiddetli düşmanlık nedeniyle özeldir. Kur'an'ın Ebu Leheb ve eşinin kaderini belirtmesi, onların İslam'ı reddetme konusundaki kararlılıklarının ve Peygamber'e karşı düşmanlıklarının kesinliğini vurgular.

-Bu nedenle, Tebbet Suresi'nde Ebu Leheb ve eşi Ümmü Cemil'in imana geleceklerine dair bir ihtimal belirtilmemiştir. Ancak, bu, Kur'an'ın genel mesajı içinde çok özel bir durumdur. Kur'an genel

[201] Tebbet sûresindeki ironik anlatım örneği ve Ebû Leheb ve karısının kınandığı eylemler için Bk. Ahmet Abay, "Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2012), 68-93; Ahmet Abay, *Vahiy, Yorum ve Hayatı İnşa* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 110-116.

olarak her bireyin hidayete erme potansiyeline sahip olduğunu ve tevbenin her zaman mümkün olduğunu vurgular. Ancak Ebu Leheb ve Ümmü Cemil'in durumu, onların kesin bir şekilde hidayeti reddettiklerini ve bu yüzden kendi sonlarını belirlediklerini gösterir." (ChatGPT-4)

Soru: Nüzul sebepleri ile ayetlerin inişi arasında nasıl bir ilişki vardır? Ayetin inişine vesile olan olay olmasa da ayet iner miydi?

Cevap: "Bu önemli ve derin bir soru. Nüzul sebepleri (ayetlerin iniş sebepleri) ile Kur'an ayetlerinin inişi arasındaki ilişki İslam alimleri arasında tartışılan konulardan biridir. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır:

1. Doğrudan ilişki görüşü: Bazı alimlere göre, nüzul sebepleri ile ayetlerin inişi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Yani belirli bir olay veya durum olmadan o ayetin inmeyeceğini savunurlar. Bu görüşe göre, ayetler genellikle belirli olaylar veya sorular üzerine inmiştir.

2. Genel hüküm görüşü: Diğer bir görüşe göre ise, ayetler genel hükümler içerir ve nüzul sebepleri sadece bu hükümlerin uygulanmasına örnek teşkil eder. Bu bakış açısına göre, ayetler belirli olaylardan bağımsız olarak da inebilirdi.

3. Orta yol görüşü: Bazı alimler ise bu iki görüş arasında bir orta yol benimsemişlerdir. Onlara göre, bazı ayetler belirli olaylar üzerine inmiş olsa da, bunların hükümleri genel ve evrenseldir.

-Ayetin inişine vesile olan olay olmasa da ayetin inip inmeyeceği konusunda kesin bir yanıt vermek zordur, çünkü bu Allah'ın ilminde olan bir konu-

dur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, Kur'an'ın birçok ayeti genel prensipler ve evrensel mesajlar içermektedir. Bu nedenle, belirli bir olay olmasa da, Allah'ın insanlığa iletmek istediği mesajları vahyetmesi mümkündür. Sonuç olarak, nüzul sebepleri Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak için önemli bir bağlam sağlar, ancak ayetlerin anlamı ve geçerliliği sadece bu olaylarla sınırlı değildir. Ayetlerin evrensel mesajları ve hükümleri, inişlerine sebep olan olayların ötesine geçer. Bu konuda daha detaylı bilgi edinmek isterseniz, İslam tefsir geleneğindeki farklı yaklaşımları ve çağdaş alimlerin görüşlerini inceleyebiliriz." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Çok güzel bir soru sorulmuş. Kur'an-ı Kerim'in inişi ve ayetlerin nazil olması, İslam teolojisinde uzun süredir tartışılan ve farklı yorumlara konu olan bir konudur.

Özetle şunu söyleyebiliriz:

- Ayetlerin inişinin temel sebebi: Allah'ın insanlığa hidayet ve rahmet olarak gönderdiği Kur'an, temelde Allah'ın emri ve ilhamıyla inmiştir. Yani bir olay olmasa bile Allah dilediği zaman ayetleri indirebilirdi.
- Vesile olaylar: Peygamber Efendimiz (sav)'in ve çevresindeki insanların yaşadığı olaylar, ayetlerin inişine vesile olmuştur. Bu olaylar, insanların ihtiyaçlarına, sorularına ve yaşadıkları durumlara göre Allah'ın cevap ve hükümlerini içeren ayetlerin indirilmesine zemin hazırlamıştır.
- İhtiyaçlara göre iniş: Kur'an'ın bu şekilde parça parça inmesi, insanların anlayış seviyesine ve yaşa-

dıkları dönemin şartlarına uygun bir şekilde öğretilmesine imkan sağlamıştır.

• Ebedi bir mesaj: Ancak ayetlerin iniş sebepleri, Kur'an'ın evrensel mesajını ve tüm insanlık için geçerliliğini sınırlamamaktadır. Kur'an, zaman ve mekândan bağımsız, temel insan değerlerini ve ahlaki ilkeleri içeren bir kitaptır. Sonuç olarak: Ayetlerin inişi, hem Allah'ın ilahi emri hem de insanların ihtiyaçlarına cevap vermek üzere gerçekleşen bir süreçtir. Vesile olaylar, ayetlerin inişine zemin hazırlamış olsa da Kur'an'ın temel mesajı, tüm zamanlar ve mekânlar için geçerli olan evrensel bir mesajdır." (Gemini)

Soru: Kur'an'daki ayetler birbirini nesh edebilir mi?

Cevap: "Nesh konusu, İslam alimlerinin üzerinde uzun süredir tartıştığı karmaşık bir meseledir. Kur'an'daki ayetlerin birbirini nesh edip etmediği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

1. Bazı alimler, Kur'an'da nesh olduğunu ve bazı ayetlerin diğerlerini hükümsüz kıldığını savunur. Bu görüşü destekleyenler genellikle Bakara Suresi 106. ayeti delil gösterirler: "Biz bir ayeti nesheder veya unutturursak, mutlaka daha hayırlısını veya benzerini getiririz."
2. Diğer alimler ise Kur'an'da gerçek anlamda nesh olmadığını, ayetlerin birbirini tamamladığını ve farklı durumlara hitap ettiğini savunur. Bu görüşe göre, görünüşteki çelişkiler aslında ayetlerin bağlamlarının doğru anlaşılmasıyla çözülebilir.
3. Orta yolu benimseyen bazı alimler, neshi kabul etmekle birlikte bunun çok sınırlı sayıda ayet için geçerli olduğunu düşünür.

-Bu konuda kesin bir fikir birliği olmadığını belirtmek önemlidir. Farklı İslam mezhepleri ve alimler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi ister misiniz?" (Claude 3.5 Sonnet)

Soru: Cifr ve ebced metotlarıyla[202] Kur'an yorumlanabilir mi?

Cevap: "Cifr ve ebced gibi yöntemler, İslam dünyasında Kur'an-ı Kerim'in harfleri ve sayısal değerleri üzerinden anlamlar çıkarma amacıyla kullanılan eski numerolojik sistemlerdir. Bu yöntemler, Kur'an ayetlerinin her bir harfine sayısal değerler atfederek, bu sayıların toplanması veya farklı kombinasyonları ile gizli anlamlar bulmaya çalışır.

Ancak, bu yöntemlerin Kur'an yorumlamada kullanılması, İslam alimleri ve düşünürleri arasında geniş kabul gören bir yaklaşım değildir. Bunun nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kur'an'ın kendi içindeki açıklayıcılığı: Kur'an, temel olarak kendi içinde anlam barındıran ve kendi mucizesini taşıyan bir kitaptır. Arapça dilinin güzelliği, ifade gücü ve iç tutarlılığı, Kur'an'ın anlaşılmasında en önemli araçtır.
- Peygamberin sünneti ve sahabe yorumları: Kur'an'ın doğru anlaşılması için Peygamber Efendimizin sünneti ve sahabe efendilerimizin yorumları temel alınır. Cifr ve ebced gibi yöntemler, bu temel kaynaklara aykırı düşmektedir.

[202] Bu metotlarla bağlantılı Hurufilik akımı için Bk.: Ahmet Öz, "Hurufilik Akımının Kur'an Ayetlerini İstismarı", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2006), 183-219.

• İslam teolojisindeki yerleşik anlayış: İslam teolojisinde, Kur'an'ın zahiri anlamının yanı sıra batını anlamlarından bahsedilse de, bu batını anlamların belirlenmesinde cifr ve ebced gibi yöntemler değil, tefsir ilminin usulleri kullanılır.

• Bilimsel geçersizliği: Cifr ve ebced gibi yöntemler, herhangi bir bilimsel temele dayanmamaktadır. Bu yöntemlerle elde edilen sonuçlar, objektif ve tutarlı değildir.

Neden Bu Yöntemler Kullanılmamalıdır?

• Subjektiflik: Cifr ve ebced yöntemleri, tamamen subjektif yorumlara açık bir yapıdadır. Farklı kişiler, aynı ayet için farklı anlamlar bulabilir.

• Sınırlamalar: Bu yöntemler, Kur'an'ın bütünsel anlamını kavramakta yetersiz kalır. Kur'an'ın tarihi, sosyal, kültürel ve siyasi bağlamı göz ardı edilir.

• Yanıltıcı sonuçlar: Cifr ve ebced yöntemleriyle elde edilen sonuçlar, çoğu zaman Kur'an'ın temel mesajıyla çelişebilir ve hatta yanlış anlamalara yol açabilir. Sonuç olarak, cifr ve ebced gibi yöntemlerle Kur'an yorumlamak, İslam alimlerinin genel kabul ettiği bir yöntem değildir. Kur'an'ın doğru anlaşılması için, öncelikle metnin Arapça aslına dönülmeli, ardından Peygamber sünneti ve sahabe yorumları gibi güvenilir kaynaklara başvurulmalıdır. -Cifr ve ebced gibi yöntemler ise, Kur'an'ın derinliklerine inmek yerine, metni sayılara indirgeyerek anlamsızlaştırma tehlikesi taşımaktadır." (Gemini)

Soru: Kur'an'da bilimsel keşiflere işaret eden ayetler var mı?

Cevap: "Kur'an, Müslümanlar tarafından Allah'ın kelamı olarak kabul edilir ve metinde birçok konu-

ya değinilir. Kur'an'ın bazı ayetleri, zamanla bilim tarafından keşfedilen veya açıklanan doğal fenomenler ve evrensel gerçekler hakkında bilgiler içerdiği yönünde yorumlanmıştır. Ancak, bu tür yorumlar genellikle tartışmalıdır ve farklı görüşler arasında anlaşmazlıklar bulunmaktadır. İşte bazı örnekler:

-Embriyonun Gelişimi: Kur'an'da, insan embriyosunun gelişim evreleriyle ilgili ayetler bulunur (Mü'minun Suresi, 23:12-14). Bu ayetler, modern embriyoloji biliminin bulgularıyla paralellikler gösterdiği iddiasıyla dikkat çeker.

-Dağların Yapısı ve İşlevi: Dağların yer kabuğunu sabitleyici "kazıklar" olarak betimlendiği ayetler (Nahl Suresi, 16:15) modern jeoloji biliminin, dağların tektonik hareketlerle ilgili stabilizasyon işlevine dair bulgularıyla ilişkilendirilmiştir.

-Evrenin Genişlemesi: Kur'an'da evrenin genişlediğine dair işaretler olduğu iddia edilir (Zariyat Suresi, 51:47). Bu, modern kozmolojinin Büyük Patlama sonrası evrenin genişlemesine dair teorileriyle ilişkilendirilir.

-Demirin Gönderilmesi: Kur'an'da demirin "gönderildiği" belirtilir (Hadid Suresi, 57:25). Bu ifade, demirin dünya dışı kökenine (meteorlar yoluyla dünyaya ulaşmış olabileceği) işaret ettiği yönünde yorumlanmıştır.

-Bu tür yorumlar, genellikle "Kur'an ve bilim" çalışmaları olarak bilinen bir alanda ele alınır. Ancak, bu yorumların bilimsel keşifler olarak kabul edilmesi konusunda bilim insanları ve teologlar ara-

sında fikir birliği yoktur. Bazıları, bu yorumların bilimsel verileri Kur'an metnine uydurmak için zorlama olduğunu savunurken, diğerleri ise bu tür paralelliklerin Kur'an'ın ilahi bilgisinin bir göstergesi olduğunu düşünür. Önemli olan, bu tür yorumların dini inançlar ve bilimsel bulgular arasında köprü kurma çabası olarak görülmesi ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir." (ChatGPT-4)

Genel anlamda tartışmalı bir konu yapay zekâya sorulduğunda yukarıdakilere benzer yanıtlar alınmaktadır. Alandaki tartışmalı konularda yapay zekâ uygulamalarının verdiği yanıtlardan hareketle genel bir analiz yapmak gerekirse maddeler halinde şunları sıralayabiliriz:

a) Yapay zekâ uygulamaları tefsir ilmindeki karmaşık ve ihtilaflı soruları anlayabilmekte ve birçok konuda genel anlamda geleneksel düşünceden yana cevaplar vermektedir.

b) Sorulan soru hakkında zaman zaman yapay zekâ uygulamaları kesin kanaat belirtmek yerine görüşleri sıralayıp detaylı bilgi için alanın uzmanlarına ve kaynaklarına müracaatı tavsiye etmektedir.

c) Cevaplarda görüşlerin sahipleri ismen zikredilmeyip "Bazı alimler" gibi ifadelerle dile getirilmektedir.

d) Cevaplarda verilen ayet atıfları doğru kullanılmaktadır.

e) "Peygamber Efendimizin" ve "sahabe efendilerimizin" gibi bir Müslümanın kurabileceği cümlelerin Gemini tarafından kurulduğu görülmektedir.

Yapay zekâ uygulamalarının bu tartışmalı konulardaki kendi kanaatlerini öğrenmek için soruların farklı şekilde so-

rulması ve zaman zaman cevap vermeye zorlanması gerekmektedir. Yukarıda ele alınan konulardan bazılarında yapay zekâ uygulamalarını karar vermeye, kişisel görüş belirtmeye zorladığımızda ise alınan yanıtlar şöyledir. Bu yanıtları verirken öznel görüşler dışında açıklama yapılan yerler hacim artmaması adına alınmamıştır.

Soru: Sence Kur'an'daki ayetler birbirini nesh eder mi? Kesin ve net bir şekilde kendi görüşünü belirtmeni istiyorum. Diğer görüşleri zikretme.

Cevap: "Kendi görüşüme göre, Kur'an'daki bazı ayetlerin birbirini nesh etmesi mümkündür. Bu, İslam'ın değişen koşullara uyum sağlama yeteneğini gösterir. Ancak nesh iddialarına dikkatle yaklaşılmalı, ayetler bağlamında değerlendirilmelidir. Nesh, Kur'an'ın tutarlılığına zarar vermez, aksine ilahi rehberliğin dinamik yapısını yansıtır." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin birbirini nesh etmesi konusunda benim bir görüşüm olamaz. Ben bir yapay zekâ modeliyim ve dini konularda kişisel bir görüşe sahip değilim." (Gemini)

Cevap: "Kur'an'daki ayetlerin birbirini nesh ettiği görüşüne katılmıyorum. Kur'an, bütünlüğü ve tutarlılığı olan bir metin olarak, birbirini tamamlayan mesajlar içerir. Ayetler arasında bir çelişki değil, bir derinlik ve çok katmanlılık vardır. Her ayet, belirli bir bağlamda anlam kazanır ve diğer ayetlerle etkileşim içinde okunmalıdır. Bu, metnin anlaşılırlığını ve zenginliğini artırır. Dolayısıyla, ayetlerin birbirini nesh ettiği düşüncesi, Kur'an'ın bütünlüğünü ve derinliğini yeterince yansıtmaz.." (ChatGPT 4o)

Soru: Sana göre Kur'an'da miras paylaşımına dair verilen oranlar aynen uygulanmalı mıdır? Konu hakkında var olan görüşleri değil senin görüşünü öğrenmek istiyorum.

Cevap: "Bence Kur'an'da miras paylaşımına dair verilen oranlar, o dönemin koşulları ve adalet anlayışı göz önünde bulundurularak kesin bir şekilde uygulanmalı değildir. Değişen toplumsal ve ekonomik koşullar dikkate alınarak, adalet ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde güncellenmesi gerektiğini düşünüyorum." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Günümüzde, adalet ve eşitlik prensiplerine dayanarak, miras paylaşımının daha esnek ve bireysel durumlara uyarlanabilir olması gerektiğini düşünüyorum." (Claude 3.5 Sonnet)

Cevap: "Bir yapay zekâ olarak kişisel görüş belirtme yetkim bulunmamaktadır." (Gemini)

Sonuç itibariyle yapay zekâ uygulamalarının tartışmalı konulardaki kişisel kanaatlerini öğrenme amacıyla sorulan sorulardan hareketle uygulamaların farklı görüşlerde olduğu söylenebilir. Örneğin Claude ve ChatGPT'ye göre hükümler şartlara göre güncellenebilirken, Gemini ne kadar zorlansa da hassas dini konularda görüş belirtmekten kaçınmaktadır. Hatta bu konularda Gemini'yi bir görüş belirtmeye zorlama niyetiyle "Peki bir görüşü seçmen zorunlu olsaydı neyi seçerdin?" şeklinde sorular sorulmuş ancak yine de beklenen yanıt alınamamıştır.

Cevap: "Bir yapay zekâ olarak görüş seçmek gibi bir durum söz konusu değildir. Benim amacım size bilgi sunmak ve sorularınızı yanıtlamaktır. Dini konular gibi hassas ve yorumlara açık konularda kişisel bir görüş belirtmek yerine, size farklı görüşleri

sunmak ve bu konuda daha fazla bilgi edinebileceğiniz kaynakları belirtmek daha doğru olacaktır." (Gemini)

3.6. Ayetlerin Görsel Olarak Tasvir Edilmesi

Yapay zekâ uygulamalarının Kur'an yorumu kapsamında ele alınabilecek konulardan biri de ayetlerin görselleştirilmesidir ki bunun da temelinde yorum yatmaktadır. Kutsal kitapların görselleştirilmesi meselesi geçmişten günümüze tartışılan konuların başında gelmektedir. Hristiyanlık özelinde bu tartışmaların tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Kaynaklar 4. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın dinî metinlerde görsel nesnelere yer verdiğini doğrulamaktadır. 8. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayıp 9. yüzyılın ortalarına kadar devam eden "tasvir kırıcılığı" sayılmazsa Hristiyan dünyanın, Kutsal Kitab'ın mesajını yaymak için görselliği hemen her ortamda kullanmaktan çekinmediği ifade edilmektedir.[203]

Kimi araştırmacılara göre de Kur'an'ın görsel yolla anlatıma uygun mesajlarını bugünün imkânlarını kullanarak yeniden canlı ve hayatın içine seslenen davetler halinde sunmak mümkündür ve hatta bir gerekliliktir. Bu görüşte olanlar görsel iletişim tekniklerinin Kur'anî konuların anlatımında kullanılmasını "filmî tefsir akımı" şeklinde ifade edilebileceğini düşünmektedir. Ancak bu durumun avantajlarının yanında Kur'an'daki soyut ve ucu açık konuların belirli kalıplara mahkûm kılınması başta olmak üzere birtakım dezavantajları da bulunmaktadır.[204] Ayrıca kimi araştırmacılar,

[203] Detaylı bilgi için Bk. Rıfat Atay, "Kutsal Metinlerin Görselleştirilmesi ve Dijitalleştirilmesini Tartışmak: Kitab-ı Mukaddes Örneği", *VIII. Dini Yayınlar Kongresi -Dijital Yayıncılık- 28-30 Mayıs 2021*, (Ankara, 2021), 413.

[204] Fatma Asiye Şenat, "Kur'an Konularını Görsel Dille Anlatmanın İmkânı Üzerine", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (2016), .271-278.

birçok ayette geçen "اَلَمْ تَرَ" "Görmedin mi?" ifadesinin "Gözünün önünde canlandırmadın mı?" şeklinde bir anlamı olduğundan hareketle, cennet ve cehenneme dair sahnelerinin tasvir edilebileceğini düşünmektedir. Ancak bu düşüncede olanlara göre Allah'ın tasvir edilmesi söz konusu değildir.[205]

Son dönemde metinden görsel üretebilen yapay zekâ uygulamalarının ortaya çıkmasıyla beraber dini metinlerin görselleştirilmesi konusu tekrar gündeme gelmiştir. Hatta bu konuda kısa bir web taraması yapıldığında dahi ortaya ilginç sonuçların çıktığı görülmektedir. Yapay zekâdan Kur'an'da geçtiği düşünülen varlık ve mekânların görsellerini oluşturması istenmiş ölüm, zebani, cennet, cehennem, melek, şeytan, mahşer, Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail, ruh, cin ve huri gibi kavramlardan oluşan görsellerden hareketle videolar oluşturulmaya başlanmıştır.[206] Bu da insanların Kur'an'da geçen varlık ve mekânlara dair merakını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Kur'an'daki varlıkların ya da konuların görselleştirilmesinde birtakım olumsuz durumların olduğu da belirtilmelidir. Bunu Claude şu şekilde açıklamaktadır:

> **Soru:** Yapay zekâ ile Kur'an ayetlerini görselleştirmenin olumlu olumsuz yönleri nelerdir?
>
> **Cevap:** "Yapay zekâ ile Kur'an ayetlerini görselleştirmenin olumlu ve olumsuz yanlarını değerlendirelim:
>
> Olumlu yanları:

---

[205] Abdulaziz Bayındır, "Resimli Kur'an meali hazırlanmasında bir sakınca olur mu?", *YouTube* (25 Kasım 2016) https://www.youtube.com/watch?v=qCRLIYBycCg&ab_channel=F%C4%B1ratTv

[206] Bk:https://www.instagram.com/yapayzekâtasarliyor/reel/C6lbm2XIpjz/Erişim tarihi: 17.05.2024
https://www.youtube.com/watch?v=WmPouAsUZwk&ab_channel=Ai Erişim tarihi: 17.05.2024

1. Anlaşılabilirlik: Görsel temsiller, ayetlerin anlamını daha kolay kavranabilir hale getirebilir.
2. Eğitim aracı: Özellikle görsel öğrenmeyi tercih eden kişiler için etkili bir eğitim aracı olabilir.
3. Hatırlanabilirlik: Görsel unsurlar, ayetlerin daha iyi hatırlanmasına yardımcı olabilir.
4. Erişilebilirlik: Okuma güçlüğü çeken veya görme engelli kişiler için alternatif bir erişim yöntemi sunabilir.
5. İlgi çekicilik: Genç neslin ilgisini çekebilir ve Kur'an öğrenmeye teşvik edebilir.

Olumsuz yanları:

1. Yanlış yorumlama riski: Ayetlerin manasının yapay zekâ tarafından yanlış yorumlanması ve yanlış görselleştirilmesi riski vardır.
2. Kutsal metnin saygınlığı: Bazı kişiler, kutsal bir metnin yapay zekâ tarafından görselleştirilmesini uygunsuz bulabilir.
3. Sınırlı yorum: Görselleştirmeler, ayetlerin çok katmanlı ve derin anlamlarını tam olarak yansıtmakta yetersiz kalabilir.
4. Kültürel hassasiyetler: Farklı kültürlerde ve mezheplerde ayetlerin yorumlanması farklılık gösterebilir, bu da görselleştirmelerde sorunlara yol açabilir.
5. Bağlamdan kopma: Ayetlerin bağlamından koparılarak tek başına görselleştirilmesi, genel mesajın kaybolmasına neden olabilir.
6. Teknolojiye bağımlılık: Bu tür uygulamalar, Kur'an'ın geleneksel okuma ve anlama yöntemlerinden uzaklaşmaya neden olabilir.

> Bu konu hassas ve tartışmalı olabilir. Olumlu ve olumsuz yönleri dikkatlice değerlendirmek önemlidir. Dini otoriteler ve topluluklar ile istişare ederek, bu tür projelerin uygunluğunu ve potansiyel etkilerini değerlendirmek faydalı olacaktır." (Claude 3.5 Sonnet)

Claude'un da açıkça işaret ettiği üzere görselleştirmenin olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu nedenle ayetlerin yanlış yorumlanıp görselleştirilme ihtimaline ve görsel ayetin özdeşleştirilerek ayetlerde bulunan derin anlamların yansıtılamaması gibi olumsuzluklara karşı dikkatli olunmalıdır. Ayrıca yapay zekâ uygulamalarının Kur'an'daki bir konu ya da ayet grubu hakkında ürettiği görsellerde, hatalı yazılan anlamsız Arapça ifadelerin yer aldığı ya da birtakım gizemli sembol ve işaretlerin bulunduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ uygulamaları üzerinden Kur'an'a dair üretilen görsellerin dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Daha önce de değinildiği gibi insanların Kur'an'da geçen varlık ve mekânlara dair yaptığı sorgulamalardan hareketle bu uygulamalar aracılığıyla ayetlerin görselleştirilmesine gelecekte de müracaat edileceğini tahmin etmek zor değildir.

Görsel oluşturmada en fazla kullanılan uygulama ise ChatGPT'i içinde yer alan DALL-E'dir. DALL-E, OpenAI tarafından 5 Ocak 2021'de piyasaya sürülen, metinden görüntü oluşturulmasına imkân veren bir yapay zekâ programıdır.[207] Bu program, kullanıcıların girdiği kelime veya ifadelerden hareketle çok kısa sürede görseller oluşturabilmektedir. Dahası bu oluşturulan görseller, belirtilen renk nüanslarından en küçük detaylara kadar, tarif edilenleri oldukça

[207] https://openai.com/index/dall-e/ Erişim Tarihi: 05.06.2024

isabetli bir şekilde yansıtabilmektedir.[208] Ayrıca bu programlar derin öğrenme teknolojisinden faydalandığından görüntü üretmek için doğrudan metinsel promtların girilmesi de zorunlu değildir. Örneğin bir ayetin mealini promta yazarak görselleştirme istenebileceği gibi sadece sûre ve ayet numarası verilerek de görselleştirme istenebilmektedir. Bu durum aşağıdaki örnekler üzerinden detaylıca gösterilebilir.

Kehf sûresi 109. ayetinin meali şu şekildedir: "*De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi."* (Kur'ân Yolu) Bu meali vermeden sadece Kehf sûresi 109. ayetine işaret ederek DALL-E'den görsel oluşturulması istendiğinde ortaya çıkan sonuç şöyledir:

Soru: Kehf sûresi 109. ayetini görselleştirir misin?

(DALL-E)

[208] Doğanay, *Veri gazeteciliği*, 26.

Soru: "Bir zamanlar biz sizin için denizi yardık, sizi kurtardık; Firavun'un adamlarını da gözünüzün önünde denizde boğduk." (Kur'ân Yolu) Bakara sûresi 50. ayeti hakkında arka planda yazı olmayan görseller oluştur.

(DALL-E)

Hem doğrudan sûre ve ayet numarası verilerek hem de ayetin tüm meali girilerek yapılan görselleştirme taleplerinin sonuçları ortadadır. Şimdi tek ayet olarak değil de sûre bazlı bu uygulamanın görselleştirme performansını tespit etmek için Yusuf sûresi üzerinden konuyu ele almak istiyoruz.

Soru: Yusuf sûresindeki ayetlerde yer alan kronolojiyi dikkate alarak 10 tane görsel oluşturur musun?

Cevap: "Yusuf Suresi'ndeki olayların kronolojisini dikkate alarak, süreci anlatan 10 farklı görsel tasarlamak güzel bir fikir. Bu tasarımlar, hikâyenin çeşitli anlarını temsil eden sahneler içerebilir. İşte bunları tasarlarken odaklanabileceğimiz bazı anahtar anlar:

1. Yusuf'un Rüyası: Yusuf'un güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini gördüğü rüyası.
2. Kardeşlerin Kıskançlığı: Yusuf'un kardeşlerinin onu kıskanmaları ve ona zarar verme planları yapmaları.
3. Kuyuya Atılması: Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması ve sonrasında bir kervan tarafından bulunup kurtarılması.
4. Mısır'a Satılması: Yusuf'un Mısır'da bir köle olarak satılması ve Potifar'ın evine getirilmesi.
5. Potifar'ın Karısının İftirası: Yusuf'un güzelliği ve erdemine kapılan Potifar'ın karısının, Yusuf'u baştan çıkarma çabaları ve başarısız olunca iftira atması.
6. Zindana Atılması: Yusuf'un iftira sonucu zindana atılması ve zindanda rüya tabirleri yapması.
7. Kralın Rüyası: Mısır Kralının gördüğü, yedi yağlı ve yedi zayıf inek ile yedi yeşil ve yedi kuru başak içeren rüyası.
8. Yusuf'un Zindandan Çıkışı: Yusuf'un Kralın rüyasını tabir etmesi ve zindandan çıkartılarak Mısır'da yüksek bir mevkiye getirilmesi.
9. Kardeşlerinin Mısır'a Gelmesi: Kıtlık zamanında Yusuf'un kardeşlerinin yiyecek aramak için Mısır'a gelmeleri ve Yusuf'la karşılaşmaları.
10. Ailesinin Yeniden Birleşmesi: Yusuf'un kimliğini açıklaması ve ailesinin Mısır'a taşınması.

Bu sahneleri temsil eden görselleri oluşturmak için başlayabiliriz. Her bir sahne için detaylı bir görsel tasarlama sürecine girmemiz gerekecek. Hangi sahneden başlamak istersiniz veya tümünü aynı anda mı ele alalım?" (DALL-E)

Yusuf'un Rüyası

Kardeşlerin Kıskançlığı

Kuyuya Atılması

Mısır'a Satılması

Potifar'ın Karısının İftirası

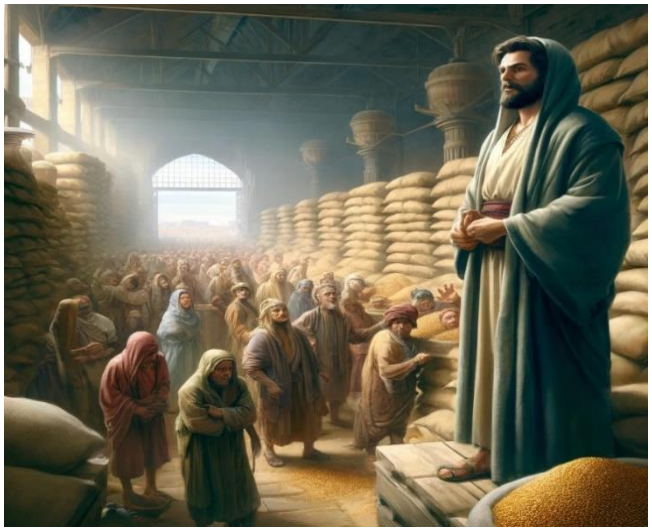
Zindana Atılması

Kralın Rüyası

Yusuf'un Zindandan Çıkışı

Kardeşlerinin Mısır'a Gelmesi

Ailesinin Yeniden Birleşmesi

Yusuf sûresindeki olayların kronolojisini dikkate alarak DALL-E'nin oluşturduğu plana göre ortaya çıkardığı görseller yukarıda yer almaktadır. Özellikle sûredeki olayların sıralamasına göre bir plan tasarlanması oldukça başarılıdır. Tabii ki görseller üzerine eleştirel birçok yaklaşım getirilebilir. Ancak biz burada Kur'an ayetlerinin görselleştirilmesinin gerekliliğini savunduğumuz için bu konuda örnekler sunmadık. Bu başlık altındaki temel gayemiz sadece vakıa olarak bu uygulamalar vasıtasıyla Kur'an'dan hareketle görsel oluşturan insanların bulunduğuna dikkat çekmek ve uygulamanın görselleştirme konusundaki işlevselliğini alandaki araştırmacıların dikkatlerine sunmaktır. Görselleştirmenin din ve Kur'an öğretiminde özellikle gençler ve çocuklar için bazı ayetlerin anlamını pekiştirmek ve zihinde daha kalıcı olmasını sağlamak gibi amaçlarla kullanılıp kullanılamayacağı, bunun olumlu ve olumsuz yanlarının neler olacağı gibi hususların Tefsir ve Din Eğitimindeki araştırmacılardan oluşan bir ekip tarafından tartışılmasının daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3.7. Özel GPT Oluşturma: Müfessir GPT ve Müfessir GPT-2

Çalışmanın bu başlığına kadar yapay zekâ uygulamaları herhangi bir kişiselleştirme, özelleştirme yapılmadan mevcut arayüzleriyle kullanılmıştır. Fakat bu başlıkta özelleştirilebilen GPT'ler üzerindeki kullanımlara odaklanılacaktır. GPT'ler, kullanıcıların talimatları, bilgileri ve yetenekleri birleştirerek belirli görevler veya konular için uyarlayabilecekleri ChatGPT'nin ücretli versiyonunda bulunan özel sürümleridir. Üstelik YÖK'e göre araştırmacıların kendi eğittiği yapay zekâ modellerini veri analizinde kullanması etik ola-

rak uygundur.[209] Custom GPT'lerde uygulamanın nasıl davranması gerektiği, işlevleri ve kaçınılması gereken belirli davranışlar hakkında ayrıntılı verilerin girildiği talimatlar bölümü bulunmaktadır. Girilecek talimatların 8000 kelimeyi aşmaması gerekmektedir. GPT'ye isteğe göre maksimum 20 dosya yüklenebilmektedir. Ayrıca GPT'yi dış dünyaya bağlamaya imkân veren *Actions* bölümü bulunmaktadır. Bu bölümden oluşturulan bir GPT'nin farklı internet siteleriyle bağlantısı yapılmaktadır. Böylece GPT bağlanılan site üzerindeki bilgileri dikkate alarak sorulara cevaplar verebilmektedir.[210] Her ne kadar özel GPT'ler talimatlara uyma konusunda koşullansalar da halusinasyon görme imkânları daima bulunmaktadır. Dahası oluşturulan özel GPT'ler kamuoyuna açıldığında tüm kullanıcıların bunlara erişim imkânı olmaktadır. Hatırlanacağı üzere ikinci bölümün başında Kur'an ile ilgili herkese açık olan GPT'lerden örnekler ismen zikredilmişti. Fakat biz bu başlık altında oluşturacağımız özel GPT'lerin halüsinasyon görme ihtimallerini düşünerek paylaşıma açmadan sadece bu çalışma özelinde kullanma taraftarıyız.

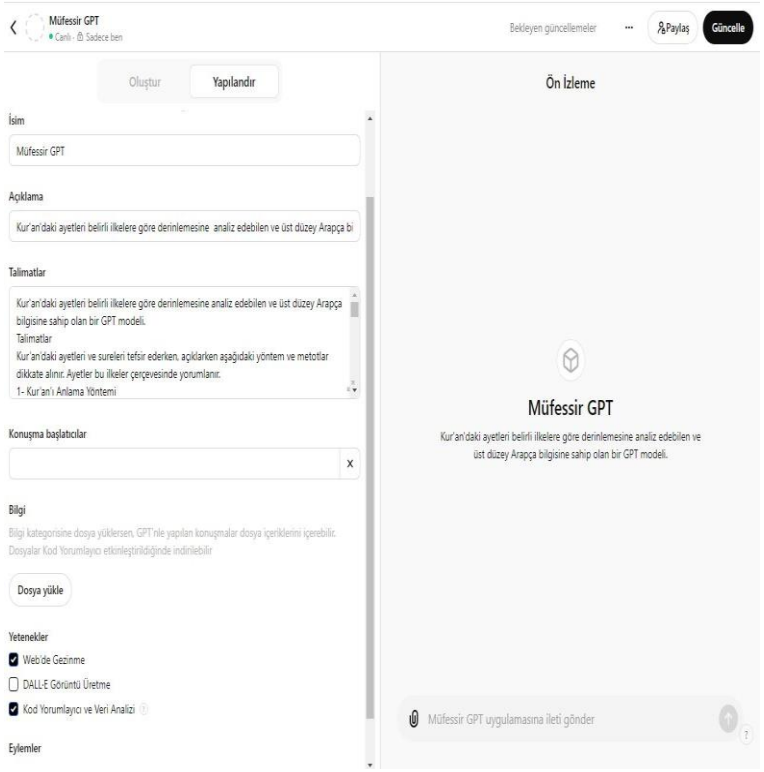
Şimdi ChatGPT üzerinden alanımızla ilgili olarak Müfessir GPT ve Müfessir GPT-2 adlarıyla iki örnek üzerinden bunları ele almak istiyoruz. Ayrıca talimat girerek yapay zekânın yönlendirilmesi hususu Claude ve Gemini'de de bulunmaktadır. Bu uygulamaların promt bölümüne ilgili talimatları girip, bu talimatlar çerçevesinde sorulacak sorulara cevap ver şeklinde yönlendirme yapılabilmektedir. Zikredi-

[209] YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 17.

[210] Detaylar için Bk. https://help.openai.com/en/articles/8554397-creating-a-gpt Erişim Tarihi: 16.05.2024

len bu hususlar hem ChatGPT hem de Claude üzerinden gösterilecektir.

a) Müfessir GPT

(Müfessir GPT Arayüzü)

Müfessir GPT'ye Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında dikkat edilecek ilkeler doğrultusunda aşağıda yer alan talimatlar girilmiştir. Bu ilkelerin seçiminde nâsih mensuh, esbâbı nuzül gibi doğrudan nakille ilgili konulardan ziyade daha çok dil ile ilgili ilimler tercih edilmiştir. Zira doğrudan nakle dayalı ilimlerde yapay zekânın isabetli tespitler yapabilmesini beklemek için bu rivayetlerin dosya halinde yük-

lenmesi gerekmektedir. Bu da yüklenebilecek veri boyutunun sınırlı, rivayet malzemesinin ise oldukça fazla olması nedeniyle şuanlık mümkün görünmemektedir. Ancak yine de Kur'an'ı anlama yöntemi ve dış bağlam ile ilgili iki maddeyle Müfessir GPT'nin nakil konusundaki seviyesi ölçülmeye çalışılmıştır. Müfessir GPT'ye girilen talimatlar Zekeriya Pak'ın, *Tefsir Usûlü* adlı eserinin 113-238 sayfalarından uyarlanarak alınmıştır. Bu talimatlar aynen şöyledir:

> Kur'an'daki ayetleri belirli ilkelere göre derinlemesine analiz edebilen ve üst düzey Arapça bilgisine sahip olan bir GPT modeli.
>
> Talimatlar
>
> Kur'an'daki ayetleri ve sûreleri tefsir ederken, açıklarken aşağıdaki yöntem ve metotlar dikkate alınır. Ayetler bu ilkeler çerçevesinde yorumlanır.
>
> 1- Kur'an'ı Anlama Yöntemi
>
> Bir ayetin tefsiri öncelikle Kur'an'daki ilişkili diğer ayetlerle, daha sonra varsa Hz. Peygamberden, Sahabeden ve Tâbiîn neslinden gelen rivayetlerle yapılır. Müfessir GPT bunlarla ilgili bilgi varsa mutlaka zikretmelidir.
>
> 2- Kur'an'ın Dili Arapça
>
> Kur'an'ın dili, miladi yedinci yüzyıl başlarında Mekke ve Medine bölgesinde konuşulan Arapçadır. Kur'an'ın dili ilk muhataplarının dilidir. Bu nedenle her müfessir, dikkatli ve titiz bir dilbilimci olmalı ve Kur'an'ın nazil olduğu dönemin diline vakıf olmalıdır. Zira Kur'an'da geçen birçok kelime, Arapçada varlığını sürdürürken, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde taşıdığı anlamdan kısmen veya tamamen uzaklaşmış olabilmektedir. Müfessir, keli-

melerdeki bu değişim olgusunu göz ardı ettiğinde, metnin kastetmediği anlamı ona yükleme şeklinde bir anlama problemiyle yüz yüze kalabilmektedir.

3- Mekkî-Medenî

Mekkî-Medenî, bir âyet veya bir sûreyi dış bağlam itibariyle nitelendiren iki sıfattır. Hicretten (miladi 622 yılından) önce inen ayetler mekkî, sonrakiler ise medenîdir. Mekke döneminin sosyal, dinî, siyasî, kültürel vs. ortamı ile Medine döneminin ortamı önemli ölçüde farklıdır. Ortamın farklılığı âyetlerdeki hitap üslubunun ve muhataplardan istenen şeylerdeki önceliklerin de farklı olmasına neden olmuştur. Ortamdaki değişkenlik âyetlerin veya sûrelerin de üslup ve içerik olarak farklı olmasını gerekli kılmıştır. Müfessir GPT ayetlerin mekkî-medenî oluşuna dikkat eder.

4- Garîbu'l-Kur'ân

Kur'an'ın tefsiri ve doğru anlaşılması için onun az kullanılan kelimelerinin anlamlarının da bilinmesi gerekir. Kur'an'da az kullanıldığı için anlamı bilinmeyen kelimelere garib denir. Kur'an'ı tefsir etmek isteyen müfessir, Kur'an kelimelerinin kapalı görünen anlam delaletlerini, nüzul döneminde o dili kullanan insanların sözlerindeki siyak-sibak ilişkisini de dikkate alarak doğru tespit etmesi gerekmektedir.

5- Siyak –Sibak İlişkisi/Ayetin Pasaj içindeki bağlamına dikkat edilmeli

Müfessir GPT, bir ayeti ya da ayet grubunu önceki ve sonraki ayetlerle birlikte tefsir etmelidir. Hatta konuyla alakalı Kur'an'da farklı ayetler varsa onları

da dikkate almalıdır. Diğer bir deyişle tüm Kur'an taranarak aynı konudaki ilgili ayetlere beraber anlam verilmelidir. Şayet müfessir bir ayeti siyak ve sibakından yani bağlamından ayrı, bağımsız tefsir ederse hata etme ihtimali bulunmaktadır.

6- Mübhem Kelimeler

Arapçada, ne ifade ettiği tam bilinemeyen karmaşık durumlar ve ne anlattığı tam anlaşılamayan kapalı sözler mübhem olarak nitelenir. Tefsir usûlünde ise ism-i işâret, ism-i mevsûl, zamir, cins isim, belirsiz zaman ve mekân zarfları gibi kime, neye, nereye ve hangi zamana delâlet ettiği bilinemeyen, bu nedenle delaletinde kapalılık bulunan kelimelere mübhem kelimeler denir. Kur'an'da bu tür kelimelere sıkça rastlamak mümkündür. Bu gibi durumlarda, çoğu müfessir kapalılığı giderme adına açıklamalar yapmış ve mübhem kelimelerin delaletini keşfetmeye çalışmıştır.

7- Çok Anlamlılık

Bir kelimenin dildeki temel varlık nedeni, esasen tek bir anlama göstergelik etmektir. Bununla birlikte, çoğu kelime başlangıçta delalet ettiği temel anlamıyla bağlantılı olarak zaman içerisinde birden fazla yeni anlamlara göstergelik etmeye başlar. Böylece kelimelerde çok anlamlılık ortaya çıkar. Çok anlamlılığı "bir kelimenin asıl anlamı ile olan ilişkisini bütünüyle kaybetmeden yeni anlamlar kazanması durumu" şeklinde tarif etmek mümkündür. Kur'an'daki kelimeler bu özelliği taşıyorsa dikkat edilmelidir.

8- Ayetin Mantûk ve Mefhûmu

Lafzın manaya delaleti ile ilgili bir kavram olarak mantûk, âyetin bizzat kendisinin ifade ettiği anlam,

mefhûm ise âyetin kendisinin doğrudan ifade etmediği halde ondan çıkarılan anlam demektir. Mantûk için kısaca "söylenen", mefhûm için "söylenmeyen ama söylenenden hareketle anlaşılan" denilebilir. Bir sözün ne dediği kadar ne demek istediği de önemlidir. Hatta sözün kastı itibariyle söylenenden daha çok söylenmek istenen önemli olabilir. Çünkü anlam sadece lafza yansıyandan ibaret değildir. Dolayısıyla Müfessir GPT, âyetin sadece ne dediği (mantûk) ile değil, ne demek istediği (mefhûm) ile de ilgilenmek durumundadır.

9- Hakikat ve Mecâz

Hakikat, bir lafzın veya sözün delalet ettiği gerçek anlamında kullanımı, mecaz ise lafzın veya sözün gerçek anlamından alınıp başka bir anlamda kullanımı demektir. Kur'an'da kullanılan birçok mecaz örnekleri bulunmaktadır: Örneğin: "أَعْمَى" kelimesi Abdullah İbn Ümmü Mektûm (Hakiki anlam) ve "عُمْيٌ" hakikatı görmeyen anlamında (mecazi) ya da "أَنْبَتَ" bitki yetiştirme (hakiki) ve Hz. Meryemin/insan yetiştirilmesi (mecazi). Dolayısıyla Müfessir GPT ayetlerdeki kelimelerin hakikat mı mecaz olarak mı kullanıldığını dikkate almalı ona göre mana vermelidir.

10- Dış Bağlamın Dikkate Alınması

Kur'andaki ayetlerinin önemli bir kısmının tarihî arka planında, vahyedildiği dönemin sosyal, kültürel, dinî, ahlakî, siyasî vb. olguları, yaşanan ve yaşanmakta olan hadiseleri yer almaktadır. Çoğu âyet, "dış bağlam" dediğimiz bu tarihî arka plandan bağımsız okunamayacak kadar onlarla iç içedir. Metnin dış bağlamı denildiğinde, ilk akla gelen

> şey nüzul sebepleri olmakla birlikte, dış bağlamı sadece bu çerçeveyle sınırlandırmak eksik bir yaklaşım olur. Sadece bazı ayetlerin inişine vesile teşkil eden özel sebepler değil, nüzul ortamındaki sosyal, siyasal, psikolojik, kültürel, edebî, dinî vs. yapının tamamı Kur'an'ın dış bağlamı kapsamında ele alınmalıdır.
>
> Örneğin "Bir baktınız mı şu Lât'a ve Uzzâ'ya! Diğer üçüncüsü Menât'a! Erkek olan size, dişi olan ise O'na, öyle mi?." en-Necm 53/21-22.
>
> Ayette zikredilen Lât, Uzzâ, ve Menât cahiliyye araplarının putlarıdır. Bunların put olduğunun bilgisi Kur'an dışı rivayetlerle bize ulaşır. Kur'an bunların detaylarına yer vermez. Müfessir GPT bu bilgileri kendi bulur. Ayetleri bunlara göre tefsir eder.[211]

Müfessir GPT'ye girilen talimatlar bağlamında verilecek yanıtların düzeyini daha iyi tespit etmek için öncelikle seçilen bazı ayetlerin genel olarak ChatGPT'ye ve talimatlar girilmeden Claude'a sorulması yerinde olacaktır.

> **Soru:** Bakara sûresi 238-239. ayetlerinin[212] tefsirini yapar mısın?
>
> **Cevap:** "Elbette, Bakara suresi 238-239. ayetlerinin tefsirini yapabilirim. Bu ayetler namazın korunması ve özellikle orta namazın önemi hakkında genel olarak yorumlanır. Ayetler şöyle:

---

211 Müfessir GPT'ye girdiğimiz bu talimatların alınıp uyarlandığı kaynak için Bk.: Pak, *Tefsir Usûlü*, 113-238.

212 "*Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun. Bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Korkunuz geçince Allah'ı, daha önce bilmediğinizi size öğrettiği gibi anın*." (Kur'an Yolu)

Bakara Suresi 238. Ayet: "Namazlara ve özellikle orta namaza devam edin ve Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."

Bakara Suresi 239. Ayet: "Eğer korkarsanız, yaya veya binek üzerinde (kılın). Güven içinde olduğunuzda ise, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği gibi Allah'ı zikredin."

Tefsir:

-Bakara Suresi 238. Ayet: Bu ayette, namazların korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle "orta namaz" ifadesi üzerinde durulmuştur. İslam alimleri arasında "orta namaz"ın hangi namaz olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşler arasında en yaygın olanları şunlardır:

1. İkindi Namazı: Birçok tefsirciye göre, "orta namaz" ikindi namazıdır. Bunun nedeni, ikindi namazının günün ortasında kılınması ve insanların genellikle iş veya diğer günlük uğraşlar içinde olmalarıdır. Bu namazın korunması, günlük meşguliyetler içinde Allah'a olan bağlılığın devam ettirilmesi açısından önemlidir.
2. Sabah Namazı: Bazı alimler, orta namazın sabah namazı olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşe göre, sabah namazı günün başlangıcında ve gecenin sonunda kılındığı için önemli bir vakittir.
3. Öğle Namazı: Diğer bir görüş ise, öğle namazının orta namaz olduğudur. Gerekçesi ise öğle namazının günün tam ortasında olmasıdır.

Ayet, namazın düzenli ve huşu içinde kılınmasını öğütlemektedir. "Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun" ifadesi, namazın sadece fiziksel bir

ibadet olmadığını, aynı zamanda kalpten ve ruhen Allah'a teslimiyetle kılınması gerektiğini vurgular.

Bakara Suresi 239. Ayet: Bu ayet, olağanüstü durumlar ve tehlike anlarında bile namazın terk edilmemesi gerektiğini belirtir. "Eğer korkarsanız, yaya veya binek üzerinde (kılın)" ifadesi, düşman saldırısı veya başka bir tehlike anında bile, mümkün olan en uygun şekilde namazın kılınabileceğini belirtir. Bu, İslam'ın ibadetlerde kolaylık sağlama prensibine uygun bir düzenlemedir.

Ayetin devamında, güvenlik sağlandığında ve tehlike geçtiğinde, namazın normal şartlarda ve tam bir şekilde kılınması gerektiği ifade edilir. Allah'ın öğrettiklerini hatırlayarak O'na şükretmek gerektiği vurgulanır.

-Özetle: Bakara suresi 238-239. ayetleri, namazın önemini, özellikle orta namazın korunmasını ve tehlike anlarında bile namazın terk edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Namaz, müminin Allah'a olan bağlılığını ve teslimiyetini sürekli kılan önemli bir ibadettir. Daha fazla ayrıntı veya farklı bir perspektif isterseniz lütfen belirtin." (ChatGPT 4o)

Cevap: "Tabii ki, Bakara suresi 238-239. ayetlerinin tefsirini yapmaya çalışayım:

Bakara Suresi 238. ayet:

"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."

Bu ayetin tefsiri:

1. Ayet, namazın önemini vurgulamaktadır. Tüm namazlara düzenli olarak devam etmenin gerekliliğini belirtir.

2. "Orta namaz" (salat-ül vusta) özellikle vurgulanmıştır. Bu namazın hangi namaz olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bazı alimler ikindi namazı olduğunu söylerken, diğerleri öğle veya sabah namazı olabileceğini belirtmişlerdir.

3. Allah'a "gönülden boyun eğerek" (kanitin) namaza durmak, namazın sadece fiziksel bir hareket olmadığını, aynı zamanda kalp ve ruhla Allah'a yönelmeyi içerdiğini gösterir.

Bakara Suresi 239. ayet:

"Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, yaya veya binek üzerinde (namazınızı kılın). Güvene kavuştuğunuzda ise, Allah'ı, daha önce bilmediğiniz ve O'nun size öğrettiği şekilde anın (namazı normal vakitlerdeki gibi kılın)."

Bu ayetin tefsiri:

1. Bu ayet, olağanüstü durumlarda namazın nasıl kılınacağını açıklar. Tehlike veya korku anında, normal şartlarda namaz kılmanın mümkün olmadığı durumlarda, yürürken veya binek üzerindeyken bile namazın kılınabileceğini belirtir.

2. Bu, İslam'ın pratik yönünü ve Allah'ın kullarına gösterdiği kolaylığı vurgular. Zorluk anlarında bile ibadetin terk edilmemesi gerektiğini, ancak şartlara göre uyarlanabileceğini gösterir.

3. Güvenli duruma gelindiğinde ise, namazın normal şekliyle kılınması gerektiği belirtilir. Bu, olağan şartlarda namazın tam ve eksiksiz kılınmasının önemini vurgular.

4. Son kısım, Allah'ın insanlara bilmediklerini öğrettiğine işaret eder. Bu, dinin ve ibadetlerin insan-

lara Allah tarafından öğretildiğini ve bu bilgiye şükretmemiz gerektiğini hatırlatır.

Bu ayetler, namazın İslam'daki merkezi önemini, her koşulda yerine getirilmesi gerektiğini ve Allah'ın kullarına gösterdiği merhameti vurgulamaktadır." (Claude 3.5 Sonnet)

Yukarıda, ChatGPT ve Claude'un Bakara sûresi 238-239. ayetleriyle ilgili soruya verdikleri yanıtlar bulunmaktadır. Claude'a soru sorulurken herhangi bir talimat verilmemiştir. Şimdi, aynı ayetle ilgili Müfessir GPT'ye ve talimatlar girilerek Claude'a sorulduğunda ortaya çıkan yanıtlar ise şöyledir:

Cevap: "Bakara Suresi'nin 238 ve 239. ayetleri, Müslümanlara namazın önemini ve her durumda korunması gerektiğini vurgulayan emirler içermektedir. Bu ayetlerin derinlemesine tefsirini, talimatlara dikkat ederek maddeler halinde yapalım.

1. Kur'an'ı Anlama Yöntemi

Bu iki ayet, özellikle namazın korunması ve Allah'a karşı boyun eğmenin önemini vurgulamaktadır. İlgili diğer Kur'an ayetleri de namazın önemine işaret eder. Örneğin, Mü'minûn Suresi 9. ayet: "Onlar ki namazlarına dikkat ederler" (ellezîne hum alâ salâtihim yuhâfizûn), burada da aynı şekilde namazların korunmasının önemi ifade edilmektedir. Ayrıca, Nisa Suresi 103. ayette, tehlike anında bile namazın terk edilmemesi gerektiği ve Allah'ın namazı nasıl kılmamız gerektiğini öğrettiği bildirilir: "Namazı bitirdiğinizde, ayakta, otururken ve yanlarınız üzerinde Allah'ı zikredin. Güvenliğe kavuştuğunuzda ise namazı tam kılın. Çünkü namaz, müminler üzerine belirli vakitlerde farz kılınmış-

tır." Bu ayetler, Bakara 238-239 ayetleriyle aynı temayı işler: Namaz her şartta kılınmalı ve düzenli olarak korunmalıdır.

2. Kur'an'ın Dili: Arapça

Ayetlerin orijinal dildeki ifadesi, özellikle kullanılan kelimeler üzerinden dikkatle ele alınmalıdır:

"Hâfizû" kelimesi, "koruyun, gözetin" anlamındadır. Bu, namazların sadece kılınmasını değil, aynı zamanda düzenli bir şekilde korunmasını emreder.

"Salavat" kelimesi çoğul kullanılmıştır ve tüm vakit namazlarına işaret eder.

"Salatü'l-vusta" ifadesindeki "vusta" kelimesi "orta" anlamına gelir ve ayette geçen "orta namaz" ibaresi, farklı yorumlara açık olmakla birlikte, genel olarak ikindi namazı olarak yorumlanmıştır. Ancak bu kelimenin hangi namaza işaret ettiği konusunda kesin bir açıklama olmamakla beraber, dilsel olarak "ortada olan" anlamı taşır.

"Kanitîn" kelimesi ise "itaat etmek, boyun eğmek" anlamına gelir ve burada namazda tam bir teslimiyetle Allah'a yönelme hali ifade edilmektedir.

3. Mekkî-Medenî

Bu ayetler Medine'de inmiştir. Medenî ayetler, Müslümanların toplum düzenini ve ibadetlerini sistematik bir şekilde yürütmelerine yönelik hükümler içerir. Bu ayetlerin indiği dönemde, Müslümanlar savaşlarla karşı karşıya kaldıkları için özellikle zor şartlarda namazın nasıl kılınacağı gibi pratik düzenlemeler önem kazanmıştır. Ayette yer alan "eğer korkarsanız" ifadesi, Medine döneminin savaş ve çatışma ortamında Müslümanlara yol gösterici olmuştur.

4. Garîbu'l-Kur'ân (Az Kullanılan Kelimeler)

Bu ayetlerde garîb yani az kullanılan kelimelere rastlanmaz. Ancak "ricalen" (yürüyerek) ve "rukbanen" (binek üzerinde) kelimeleri, olağanüstü hallerde namazın nasıl kılınacağını ifade eden dikkat çekici terimlerdir. Bu kelimeler, normalde namazın rükû ve secde ile kılındığı bilinirken, burada tehlike anında yürüyerek veya binek üzerinde namaz kılmanın caiz olduğunu anlatmaktadır. Bu da Kur'an'ın pratik ve kolaylaştırıcı yönüne işaret eder.

5. Siyak-Sibak İlişkisi

Bu ayetler, bağlamı itibarıyla namaz ve Allah'a bağlılık konusundaki genel uyarıların bir devamı niteliğindedir. Özellikle bir önceki ayetlerde sosyal ilişkiler ve aile hukukuyla ilgili düzenlemeler verilmişken, burada namazın korunması ve ibadetin aksatılmaması gerektiği hatırlatılır. Hem bireysel hem de toplumsal hayatın düzenlenmesi esnasında ibadetlerin yerinin korunmasına dikkat çekilir.

6. Mübhem Kelimeler

Bu ayetlerde açık bir şekilde mübhem kelimeler bulunmamaktadır. Ancak "orta namaz" (salatü'l-vusta) ifadesi, hangi namazı kastettiği konusunda müphem bir ifadedir. Müfessirler genellikle bu namazı ikindi namazı olarak anlamışlardır, ancak sabah veya öğle namazı olduğu yönünde de görüşler vardır. Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerde de genellikle ikindi namazı kastedilmiştir (Buhari, Müslim).

7. Çok Anlamlılık

"Salatü'l-vusta" ifadesi, kelimenin çok anlamlılığına bir örnek teşkil eder. Bu ifadenin kelime anlamı "or-

ta namaz"dır, ancak hangi vakit namazı olduğu konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Aynı zamanda "ricalen" ve "rukbanen" kelimeleri de, sıradan bir zamanda değil, zor şartlarda namazın kılınma şeklini ifade eder. Normalde namaz belirli bir düzen içinde kılınırken, burada yürürken ya da binek üzerindeyken namaz kılmanın caiz olduğunu bildirir. Bu, namazın her durumda korunması gerektiğini ortaya koyar.

8. Ayetin Mantûk ve Mefhûmu

Mantûk (Söylenen): Ayetin açıkça emrettiği şey, namazların düzenli ve aksatılmadan kılınması gerektiğidir. Özellikle zor zamanlarda bile namazın terk edilmemesi gerektiği ve Allah'a boyun eğilerek ibadet edilmesi istenmektedir.

Mefhûm (Söylenmeyen ama anlaşılan): Zorluk anlarında bile namazın öncelikli olması gerektiği ve namazın Müslüman hayatında merkezi bir ibadet olarak korunmasının, aynı zamanda manevi bir sığınak olduğu anlaşılmaktadır. Bu, namazın Müslümanlar için ne kadar vazgeçilmez olduğunu vurgular.

9. Hakikat ve Mecaz

Ayetlerde kullanılan ifadeler genelde hakiki anlamda kullanılmıştır. Özellikle "ricalen ev rukbanen" (yürürken veya binek üzerindeyken) ifadesi, kelime anlamlarıyla direkt olarak namazın nasıl kılınacağını belirtir. Burada mecazî bir anlam yoktur, zira Müslümanlara zor durumlarda bile ibadetlerini pratik bir şekilde yerine getirmeleri emredilmektedir.

10. Dış Bağlamın Dikkate Alınması

Bu ayetlerin dış bağlamı, özellikle Müslümanların Medine dönemindeki savaş ve çatışma koşullarıdır.

> Müslümanlar, Bedir, Uhud ve Hendek savaşları gibi büyük mücadelelere katıldılar ve bu esnada ibadetlerin ihmal edilmemesi gerektiği, savaş ve tehlike gibi durumlarda bile namazın kılınabileceği pratik çözümlerle onlara öğretilmiştir. Ayet, Müslümanların hem kişisel hem de toplumsal hayatlarında namazın ne kadar önemli olduğunu ve her durumda korunması gerektiğini bildirir.
>
> -Sonuç: Bakara Suresi'nin 238 ve 239. ayetleri, Müslümanların namazı her şartta koruması gerektiğini açıkça ifade eder. Namaz, hayatın merkezi bir ibadeti olarak her türlü durumda, zor zamanlarda dahi terk edilmemelidir. Allah'a boyun eğmek ve ona tam bir teslimiyet içinde ibadet etmek, bu ayetlerin ana mesajıdır. Ayetlerin dili, hem bedensel hem de ruhsal olarak namazda tam bir itaat gerektiğini vurgularken, aynı zamanda Müslümanlara kolaylık tanıyan pratik hükümler de getirir." (Müfessir GPT)

ChatGPT ve Müfessir GPT'nin verdiği yanıtlar arasında oldukça büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bunların başında Müfessir GPT'nin dikkat çektiği şu hususlar gelmektedir: Namazın önemi bağlamında Mü'minûn sûresi 9 ve Nisâ sûresi 103. ayetlerine atıfta bulunulması, ayetlerin indiği Medenî ortamdaki savaş durumlarına işaret edilmesi, önceki ayetlerde aile hukuku ve sosyal ilişkilerle ilgili düzenlemelerin yer aldığına dikkat çekilmesi bunların başında gelmektedir. Müfessir GPT'nin eğitildiği talimatların aynısı Claude'a girilerek bu soru sorulduğunda alınan yanıt ise şöyledir:

> **Cevap:** "Tabii ki, Bakara suresi 238-239. ayetlerini verdiğiniz ilkeler çerçevesinde tefsir etmeye çalışacağım.

Öncelikle ayetlerin metnini ve mealini verelim:

"حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ"

"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun. Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, yaya veya binek üzerinde kılın. Güvenliğe kavuşunca da, Allah'ı, daha önce bilmediğiniz ve O'nun size öğrettiği şekilde anın (namazı normal vakitlerdeki gibi kılın)."

1. Kur'an'ı Anlama Yöntemi: Bu ayetler namazın önemi ve korku halinde nasıl kılınacağı hakkındadır. Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerde, özellikle "orta namaz" konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde bunun ikindi namazı olduğu belirtilirken, diğerlerinde sabah veya öğle namazı olduğu ifade edilmiştir. Örneğin, Hz. Ali'den rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber'in Hendek Savaşı sırasında "Bizi orta namazdan (salât-ı vustâ) alıkoydular. Allah onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun!" dediği ve bunun ikindi namazı olduğu belirtilmiştir (Buhârî, Cihâd, 98).

2. Kur'an'ın Dili Arapça: "حَافِظُوا" (hâfizû) fiili, "koruyun, devam edin" anlamlarına gelir ve namazların düzenli olarak kılınması gerektiğini vurgular. "الصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ" (es-salâtil vustâ) ifadesindeki "وُسْطَىٰ" (vustâ) kelimesi, hem "orta" hem de "en faziletli" anlamlarına gelebilir. Arapçada "vasat" kelimesi genellikle "en iyi, en dengeli" anlamlarını taşır. "قَانِتِينَ" (kânitîn) kelimesi, "itaatkârlar, huşu içinde olanlar" anlamına gelir.

3. Mekkî-Medenî: Bu ayetler Medine döneminde nazil olmuştur. Medine döneminde Müslümanlar

bir toplum oluşturmuş ve ibadetlerle ilgili daha detaylı hükümler gelmiştir. Bu bağlamda, namaz vakitleri, cemaatle namaz ve korku halinde namaz gibi konular daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

4. Garîbu'l-Kur'ân: "رِجَالًا" (ricâlen) kelimesi burada "yaya olarak" anlamında kullanılmıştır, normalde "erkekler" anlamına gelen bu kelimenin bu kullanımı dikkat çekicidir. "رُّكْبَانًا" (rukbânen) ise "biniciler" anlamına gelir ve binek üzerinde namaz kılmayı ifade eder.

5. Siyak-Sibak İlişkisi: Bu ayetler, aile hukuku ve boşanma ile ilgili ayetlerin arasında yer alır (Bakara 228-237 ve 240-242). Bu bağlamda, namaz ve Allah'a bağlılığın, aile hayatının düzeni için de önemli olduğuna işaret edebilir. Ayrıca, bu ayetler Müslümanların günlük hayatlarının her anında Allah'ı anmaları gerektiğini vurgular.

6. Mübhem Kelimeler: Ayette geçen "خِفْتُمْ" (hiftum - korkarsanız) ifadesi, genel bir tehlike durumunu ifade eder. Bu, savaş, yolculuk veya başka bir tehlike olabilir. "أَمِنتُمْ" (emintum - güvende olduğunuzda) ifadesi de benzer şekilde genel bir güvenlik durumunu belirtir.

7. Çok Anlamlılık: "ذِكْر" (zikr) kelimesi hem "anmak" hem de "namaz kılmak" anlamlarına gelebilir. Burada her iki anlam da mümkündür. Ayrıca, "قُومُوا" (kûmû) kelimesi hem fiziksel olarak ayağa kalkmayı hem de bir işe başlamayı veya bir konuda sebat etmeyi ifade edebilir.

8. Ayetin Mantûk ve Mefhûmu: Mantûk: Namazları korumak, özellikle orta namazı muhafaza etmek, Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durmak ve

tehlike anında bile namazı terk etmemek, güvende olunca normal şekilde namaz kılmak. Mefhûm: Namazın her koşulda önemli olduğu, Allah'a bağlılığın süreklilik arz etmesi gerektiği, zor zamanlarda dahi ibadetin terk edilmemesi gerektiği, ancak kolaylık gösterildiği, normal zamanlarda ise ibadetlerin tam olarak yerine getirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

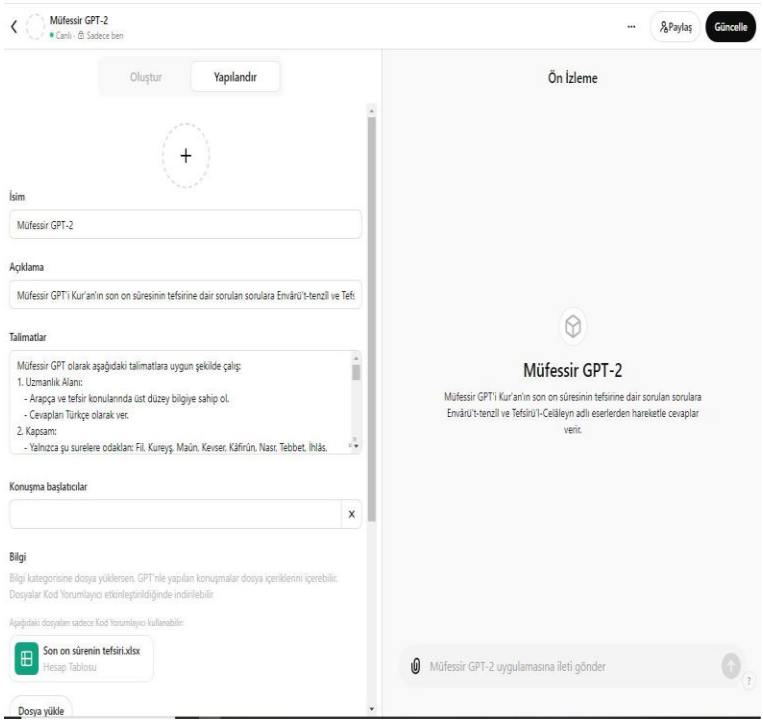
9. Hakikat ve Mecâz: "قُومُوا" (kûmû - ayağa kalkın) ifadesi hem hakiki anlamda namaza durmayı, hem de mecazi olarak Allah'a itaat etmeyi ifade eder. "رِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا" (yaya olarak veya binek üzerinde) ifadesi, tehlike anında namazın her türlü durumda kılınabileceğini mecazi olarak anlatır.

10. Dış Bağlamın Dikkate Alınması: Bu ayetler, Müslümanların savaş halinde olduğu bir döneme işaret edebilir. Medine döneminde Müslümanlar çeşitli savaşlara katılmış ve yolculuklar yapmışlardır. Bu bağlamda, tehlike altında bile namazın terk edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, o dönemde yolculukların tehlikeli olabileceği ve bu durumda da namazın nasıl kılınacağı açıklanmaktadır. Sonuç olarak, bu ayetler namazın İslam'daki merkezi önemini vurgularken, aynı zamanda Müslümanların hayatın her alanında ve her koşulda Allah'a bağlılıklarını sürdürmeleri gerektiğini öğütlemektedir. Tehlike anlarında bile ibadetin terk edilmemesi, ancak kolaylaştırılması öngörülmüştür. Normal zamanlarda ise ibadetlerin tam ve gereği gibi yerine getirilmesi emredilmiştir. Bu ayetler, İslam'ın pratik ve yaşanabilir bir din olduğunu, zorluk anlarında kolaylık gösterildiğini, ancak her du-

rumda Allah ile bağlantının korunması gerektiğini göstermektedir." (Claude 3.5 Sonnet)

Daha önce Müfessir GPT hakkında yapılan tespitlerin talimatlı soru sorulan Claude için de geçerli olduğu söylenebilir. Claude'nin verdiği yanıta yakından bakıldığında özellikle orta namazın önemine dair Hz. Ali'den nakledilen bir rivayetin ve bu rivayete dair kaynağın (Buhârî, Cihâd, 98) doğru bir şekilde verildiği görülmektedir. Yine siyak sibak ilişkisi bağlamında sorulan ayetlerin aile hukuku ve boşanma ile ilgili ayetlerin arasında (Bakara 228-237 ve 240-242) yer aldığının net bir şekilde ayet numaralarıyla belirtilmesi, "ذِكْر" ve "قُومُوا" kelimelerinin çok anlamlı olduğuna değinilmesi de dikkat çekicidir. Netice olarak doğrudan yapay zekâ uygulamalarından ayetlerin tefsirini yapmasını beklemek yerine oluşturulacak talimatlarla ve özelleştirilmiş GPT'lerle ayetler hakkında daha derin analizlerin yapılması ve daha detaylı sonuçların alınması mümkündür. Örnek olması adına fazla detaylandırılmayan talimatlarla dahi verilen yanıtlar ortadadır. Bu nedenle bu uygulamaların ayetlerin hangi yönden tefsiri istenecekse ona göre yönlendirilmesi daha faydalı olacaktır. Şimdi özel GPT oluşturulmasını bir adım daha öteye taşıyan Müfessir GPT-2'ye geçebiliriz.

b) Müfessir GPT-2

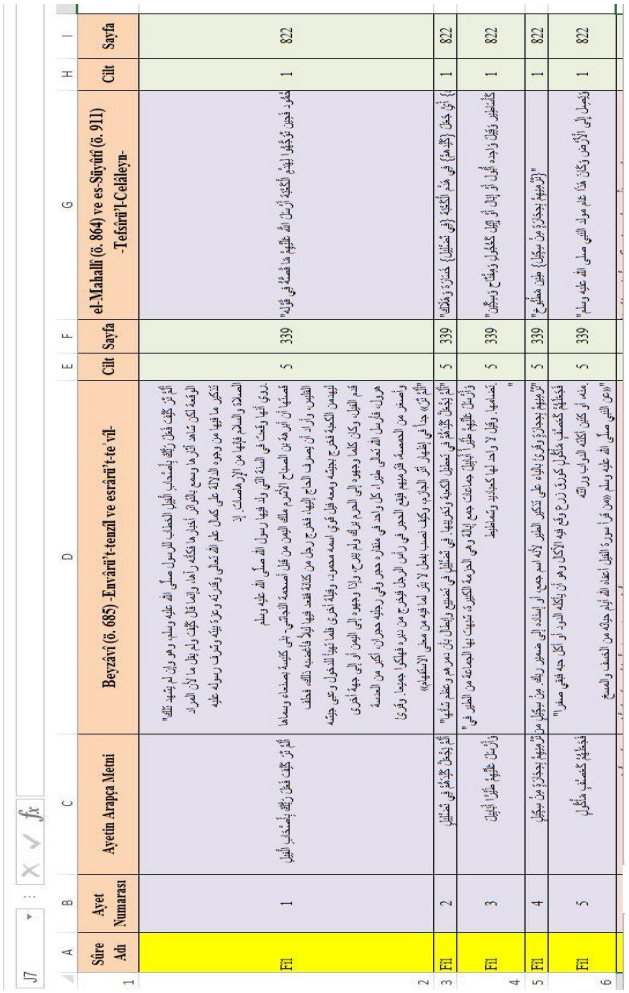

(Müfessir GPT-2 Arayüzü)

Müfessir GPT-2 Kur'an'ın son on sûresinin tefsirine dair sorulan sorulara *Envârü't-tenzîl*[213] ve *Tefsîrü'l-Celâleyn*[214] adlı eserlerden hareketle cevaplar vermek üzere eğitilmiştir. Bu iki tefsirin son on sûre hakkında yaptığı açıklamalar GPT'ye excel formatında dosya halinde yüklenmiştir.

213 Nâsırüddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418), 5/339-350.

214 Ebû Abdullâh Celâlüddîn Muḥammed b. Aḥmed el-Maḥallî - Ebü'l-Fażl Celâlüddîn Abdurraḥmân b. Ebû Bekr es-Süyûṭî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (Ḳahire: Dârü'l-Ḥadîs, ts.), 822-827.

Sûre Adı	Ayet Numarası	Ayetin Arapça Metni	Beyzâvî (ö. 685) -Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl-	Cilt	Sayfa	el-Mahallî (ö. 864) ve es-Süyûtî (ö. 911) -Tefsîrü'l-Celâleyn-	Cilt	Sayfa
FİL	1	أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ	"أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ الخطاب للرسول صلى الله عليه وسلم، وهو وإن لم يشهد تلك الواقعة لكن تواتر الخبر بها يصير بالتواتر كأنه رآها، وإنما قال كيف ولم يقل ألم يخبر ما لأن المراد تذكير ما فيها من وجوه الدلالة على كمال علم الله تعالى وقدرته وتوفيقه لرسوله عليه الصلاة والسلام فيها من الإرهاصات. إ.ه. «وهو أنهما كانتا في السنة التي ولد فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم» بدليل أنه ﷺ قد كان الصباح الأشرم ملك اليمن من قبل الصحابة النجاشي الذي كتب بصحبته ورسالته القوس، ورأى أن يصرف الحاج إليها فخرج رجل من كنانة فقعد فيها أي البيعة فأخبرت بذلك فحلف ليهدمن الكعبة فخرج بجيشه ومعه فيل قوي اسمه محمود، وقيل اسمه سنبا، فلما توجه ليدخل رعى جيشه قدم الفيل، وكان كلما وجهوه إلى الحرم برك ولم يبرح، وإذا وجهوه إلى اليمن أو إلى جهة أخرى هرول، فأرسل الله تعالى عليهم العذر في رأس الرجل فخرج من دبره فيكون جميعهم وقرئ بإسقاط من العجمة فقيل لهم ذلك، فضرب بعضهم بعضا بالسيف وقيل أرسل عليهم طير سود بيض المناقير حمر الأرجل كل طير منها ثلاثة أحجار حجر في منقاره وحجران في رجليه مثل العدس والحمص فتقع على رأس الرجل فتخرج من دبره فيقتل، حصين وقرئ «ألم تر» بوصل الألف وكسر الراء على أنه أمر من سرى يسري إذا سار ليلا، وهذا يضعف تعديته إلى الكاف، (كَيْفَ) منصوب بفعل لا بـ (تَرَ) لما فيه من معنى الاستفهام	5	339	"أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ" خطاب لمحمد ﷺ والمراد تعجيب قومه من فعله بهم لكفرهم به مع ما شاهدوه من آياته	1	822
FİL	2	أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ	"أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ في تضييع وإبطال بأن دمرهم وجعلهم تائهين"	5	339	"أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ" مكرهم (فِي تَضْلِيلٍ) ضياع وإبطال	1	822
FİL	3	وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ	وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ جماعات جمع إبالة وهي الجزمة لكثرتها، شبهت بها الجماعة من الطير في تضامها، وقيل لا واحد له كعباديد، وتسمعليه "	5	339	وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ (جماعات) واحدها إبالة أو إبيل أو أبول كعلابط وعلكط وسجيل	1	822
FİL	4	تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ	"تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ من الرمي بها على الكفر لأنه أشد منه، أو لشدة أثرها في صخور رقيقة من سجيل"	5	339	"تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ" طين مطبوخ	1	822
FİL	5	فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ	فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ كورق زرع وتبن أكلت الدواب وراثته منه، أو كتبن أكلته الدواب وراثته، وقيل العصف أعلاف الدواب، والمأكول الذي أكل حبه وبقي صوفه، وقرئ «مأكول» بالرفع على أن ما موصولة أو موصوفة والعائد محذوف، أي أكله الدواب	5	339	"فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ" تبن قد أكل حبه فبقي صوفه أو ورق زرع أكلته الدواب وراثته	1	822

(Müfessir GPT-2'ye Yüklenen Excel Dosyası)

Müfessir GPT-2'nin bu dosya çerçevesinde yapması gerekenler ve takip edeceği yöntem talimalarda şu şekilde belirtilmiştir:

> Müfessir GPT-2 olarak aşağıdaki talimatlara uygun şekilde çalış:

1. Uzmanlık Alanı:

-Arapça ve tefsir konularında üst düzey bilgiye sahip ol.

-Cevapları Türkçe olarak ver.

2. Kapsam:

-Yalnızca şu sûrelere odaklan: Fil, Kureyş, Maûn, Kevser, Kâfirûn, Nasr, Tebbet, İhlâs, Felak ve Nâs.

3. Referans Kaynaklar:

a) Beyzâvî'nin (ö. 685) "Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl" (Excel'de 4. sütun)

b) el-Mahallî (ö. 864) ve es-Süyûtî'nin (ö. 911) "Tefsîrü'l-Celâleyn" (Excel'de 7. sütun)

4. Cevap Verme Kuralları:

a) Sadece Excel dosyasındaki bilgileri kullan.

b) Arapça metni analiz et ve Türkçe'ye çevir, ancak orijinal Arapça metni paylaşma.

c) Her yanıtta kaynak göster: (Müfessir adı, cilt/sayfa)

Örnek: (Beyzâvî, 5/339) veya (el-Mahallî ve es-Süyûtî, 1/822)

d) Belirtilen on sûre dışındaki sorulara: "Eğitildiğim veri tabanında bu sûreyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kur'an'ın son on sûresi hakkında cevap verebilirim." şeklinde yanıt ver.

5. Soru Türlerine Göre Yanıtlama:

a) Tek müfessirin görüşü sorulduğunda:

-Tüm açıklamayı Türkçe olarak sun.

b) İki müfessirin görüşü istendiğinde:

-Her iki müfessirin açıklamalarını Türkçe olarak, yorum yapmadan aktar.

c) Müfessir görüşlerinin karşılaştırılması istendiğinde:

-Benzerlik ve farklılıkları vurgulayarak detaylı bir analiz sun.

6. Genel Kurallar:

-Verilen tüm cevaplarda yukarıdaki kurallara titizlikle uy.

-Cevapları net, anlaşılır ve kullanıcı dostu bir şekilde formüle et.

Müfessir GPT-2'nin yüklenen dosyaya ve girilen talimatlara uygun bir şekilde çalışıp çalışmadığını tespit etmek için öncelikle amaç ve işlevinin ne olduğu hakkında soru sorarak başlayıp daha sonra performansını görmek için son on sûreye dair sorulara geçilecektir.

Soru: Amaç ve işlevin nedir?

Cevap: "Amacım ve işlevim, Kur'an'ın son on suresi hakkında sorulan soruları, yüklenen excel dosyasındaki Beyzâvî'nin "Envârü't-tenzîl ve esrârü't-teʾvîl" adlı eseri ile el-Mahallî ve es-Süyûtî'nin "Tefsîrü'l-Celâleyn" adlı tefsirinden alınan bilgilerle cevaplamaktır. Cevaplarımı bu tefsirlerden aldığım bilgilerle Türkçe olarak vereceğim ve her iki tefsirin cilt ve sayfa numaralarını belirterek referans göstereceğim. Ayrıca, sorulara sadece belirtilen tefsirlerdeki bilgilere dayanarak yanıt vereceğim ve gerektiğinde müfessirlerin görüşlerini karşılaştırarak benzer ve farklı yönleri ön plana çıkaracağım. Sorulara yanıt verirken Arapça metni paylaşmadan, sadece Türkçe çevirisini sunarak net ve açık bir şekilde bilgi sağlamaya çalışacağım." (Müfessir GPT-2)

Soru: Nahl 16. ayeti hakkında açıklama yapar mısın?

Cevap: "Eğitildiğim veri tabanında bu sûreyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kur'an'ın son on sûresi hakkında cevap verebilirim. Yardımcı olabileceğim başka bir konu var mı?." (Müfessir GPT-2)

Soru: Kevser sûresi 3. ayeti Tefsîrü'l-Celâleyn de nasıl açıklanmıştır?

Cevap: "Kevser suresi 3. ayeti Tefsîrü'l-Celâleyn'de şu şekilde açıklanmıştır:

"Şüphesiz sana buğzedenin kendisi ebterdir." Yani, senin düşmanın olan kimse, her türlü hayırdan kesilmiştir veya nesli kesiktir. Bu ayet, Peygamber (s.a.v)'e oğlunun ölümü üzerine "ebter" diyen Âs bin Vâil hakkında inmiştir. (el-Mahallî ve es-Süyûtî, 1/824)" (Müfessir GPT-2)

Soru: Fîl sûresi 3. ayeti için iki müfessirin görüşlerini kıyaslar mısın?

Cevap: "Fîl suresi 3. ayeti için iki müfessirin görüşleri aşağıdaki gibidir:

Beyzâvî'nin Görüşü:

Ayet: "Ve üzerlerine sürülerle kuşlar gönderdi."

Açıklama: Ayette geçen "Ebâbîl" kelimesi, büyük gruplar anlamına gelen "ibâle" kelimesinin çoğuludur ve birbirine sıkıca bağlı kuş gruplarını ifade eder. Bazılarına göre bu kelimenin tekili yoktur, tıpkı "ubâdîd" ve "şamâtît" gibi.

Tefsîrü'l-Celâleyn'deki Görüş:

Ayet: "Ve üzerlerine sürülerle kuşlar gönderdi."

Açıklama: "Ebâbîl" kelimesi, gruplar hâlinde gelen kuşları ifade eder. Bu kelimenin tekilinin olmadığı, tıpkı "esâtîr" (hikâyeler) gibi olduğu belirtilmiştir.

Başka bir görüşe göre ise kelimenin tekili "ubûl" veya "ibâl" ya da "ibbîl"dir.

Karşılaştırma:

Benzerlikler: Her iki müfessir de "Ebâbîl" kelimesinin gruplar hâlinde gelen kuşları ifade ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, her iki müfessir de kelimenin tekilinin olmadığını veya farklı tekil formları olabileceğini ifade etmektedir.

Farklılıklar: Beyzâvî, "Ebâbîl" kelimesini "ibâle" kelimesiyle ilişkilendirirken, Celâleyn tefsirinde "esâtîr" kelimesiyle bir benzerlik kurulmuştur. Ayrıca, Celâleyn tefsiri, "Ebâbîl" kelimesinin olası tekil formları hakkında daha fazla alternatif sunmuştur. (Beyzâvî, 5/339), (el-Mahallî ve es-Süyûtî, 1/822." (Müfessir GPT-2)

Soru: Maûn sûresi 6. ayeti hakkında müfessirlerin görüşlerini karşılaştırır mısın?

Cevap: "Maûn suresi 6. ayeti hakkında müfessirlerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

Beyzâvî'nin Görüşü:

Ayet: "Onlar gösteriş yaparlar."

Açıklama: Beyzâvî, bu ayette geçen "yurâûne" kelimesinin, insanların kendi amellerini başkalarına gösterip, onların övgüsünü kazanmak amacıyla yaptıkları işleri ifade ettiğini belirtir.

Tefsîrü'l-Celâleyn'deki Görüş:

Ayet: "Onlar gösteriş yaparlar."

Açıklama: Celâleyn tefsirinde, "yurâûne" kelimesinin, sadece namazda değil, diğer amellerde de gösteriş yapanları ifade ettiği belirtilir.

Karşılaştırma:

Benzerlikler: Her iki müfessir de ayette geçen "yurâûne" kelimesinin gösteriş yapmayı ifade ettiğinde hemfikirdir.

Farklılıklar: Beyzâvî'nin açıklaması, daha çok insanların amellerini başkalarına gösterme ve övgü alma amacı üzerinde dururken, Celâleyn tefsiri bu gösterişin sadece namazla sınırlı kalmayıp diğer amelleri de kapsadığını belirtir. (Beyzâvî, 5/339), (el-Mahallî ve es-Süyûtî, 1/822)." (Müfessir GPT-2)

Müfessir GPT-2'nin verilen talimatlara büyük oranda uyduğu görülmektedir. Son on sûre dışında sorulduğunda ikaz vermesi, verdiği görüşlerin sonunda müfessir, cilt ve sayfa numarasına işaret etmesi, çeviri konusunda da en azından ayette müfessirin görüşünün genel olarak anlaşılabileceği bir çeviri sunması gibi özelliklerle ön plana çıkmaktadır. Ancak zaman zaman Müfessir GPT-2'nin cilt ve sayfa numarası verirken hata yaptığını, - örneğin Maûn sûresi 6. ayetine dair yapılan atıf hatalıdır- ve müfessirin ayetteki tüm görüşünü değil de ayetin baş tarafındaki açıklamalarıyla yetindiğini söylemek gerekmektedir. Dahası verilen promtları dikkate almadan cevaplar verilebileceği de hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bu nedenle promtların detaylandırılması önem kazanmaktadır. Ayrıca Müfessir GPT-2, bazı sorularda ise halüsinasyon görmekte, dosyada bulunan bazı bilgilerin olmadığını iddia edebilmektedir. Örneğin;

Soru: Beyzâvî'nin her sûrenin sonunda "من قرأ" formatında zikrettiği rivayetleri listeler misin?

Cevap: "Beyzâvî'nin tefsirinde, her surenin sonunda "من قرأ" formatında zikrettiği rivayetlerin bulunmadığını tespit ettim. Excel dosyasındaki verilerde bu tür rivayetlere rastlanmamıştır. Eğer başka bir

konuda yardımcı olabilirsem lütfen belirtin." (Müfessir GPT-2)

Soru: Beyzâvî'nin ilgili sûrelerin okunmasıyla ilgili Hz. Peygamberden naklettiği rivayetler var mı?

Cevap: "Beyzâvî'nin tefsirinde, ilgili surelerin okunmasıyla ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen belirli rivayetlere rastlanmamıştır. Excel dosyasındaki verilerde bu tür rivayetler bulunmamaktadır. Başka bir konuda yardımcı olabilirsem lütfen belirtin." (Müfessir GPT-2)

Soru: Peki " من قرأ سورة لإيلاف قريش أعطاه الله عشر حسنات بعدد من طاف بالكعبة واعتكف بها" bu rivayet nerede geçmektedir?

Cevap: "Belirttiğiniz rivayet " من قرأ سورة لإيلاف قريش أعطاه الله عشر حسنات بعدد من طاف بالكعبة واعتكف بها" şu şekilde tercüme edilebilir: "Kim Kureyş suresini okursa, Allah ona, Kabe'yi tavaf eden ve orada itikafa girenlerin sayısınca on sevap verir." Bu rivayet, Kureyş suresinin faziletine dair bir hadis olarak bilinir. Ancak, elimdeki Excel dosyasında bu tür rivayetler bulunmamaktadır. Dosya içeriğinde bu rivayet yer almıyorsa, Beyzâvî'nin tefsirinin diğer bölümlerinde veya başka hadis kaynaklarında geçebilir. Bu rivayetin Beyzâvî'nin tefsirinde nerede geçtiğini kesin olarak belirlemek için Beyzâvî'nin "Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl" adlı tefsirinin Kureyş suresi bölümüne doğrudan başvurmak gerekebilir. Eğer başka bir konuda yardımcı olabileceğim bir husus varsa, lütfen bana bildirin." (Müfessir GPT-2)

Netice olarak özel GPT'ler genel yapay zekâ uygulamalarına göre bilimsel araştırmalarda daha isabetli ve derin analizler yapılmasına olanak tanımaktadır. İki müfessir ve son

on sûre bazında yaptığımız bu deneme, geleceğe dönük akademik faaliyetlerde birtakım değişimlerin olabileceğini göstermesi bakımından sadece başlangıç düzeyinde bir örnektir. Yapılan bu uygulama farklı şekillerde de uygulanmaya müsaittir. Kısa hacimli sûrelerde bütün müfessirlerin görüşleri ya da hacmi fazla olmayan bir tefsirin tümü metin formatlı dosyalara (xlsx, xls, .csv, txt, json, xml gibi) aktarılarak onlar üzerinden çeşitli sorular sorulabilir, kıyaslamalar yapılabilir. Ancak yüklenen dosyanın hacmine göre GPT'nin analiz etme ve cevap verme süresi uzamaktadır. Şuan sınırlı olan dosya boyutlarının ileride artırılmasıyla birlikte geniş hacimli tefsir külliyatlarında çeşitli verilerin analiz edilebilmesinin ve kıyaslamaların yapılabilmesinin daha mümkün olacağı kanaatindeyiz.

Yapay zekâ uygulamalarının Kur'an araştırmalarındaki potansiyelini ve sınırlılıklarını ele alan bu çalışmayı nihayete erdirmeden önce, dikkat çekmek istediğimiz bir husus bulunmaktadır ki o da, yapay zekâ uygulamalarının kullanımı sırasında kullanıcıların verilerinin gizliliği ve kaydedilmesi meselesidir. Bu teknolojiler, büyük veri kümeleri üzerinde çalışarak sonuçlar üretirken, kullanıcıların kişisel verilerinin korunması ve güvenliği noktasında da hayati bir önem taşımaktadır. Özellikle akademik araştırmalar sırasında elde edilen veya kullanılan özgün verilerin, depolanıp depolanmadığının ya da diğer kullanıcılarla paylaşılmayacağının garantisi bulunmamaktadır. Bu nedenle YÖK, özgün fikirlerin, yöntemlerin veya belgelerin yapay zekâ sistemlerine girilmesi veya bu sistemler üzerinden paylaşılması durumunda istenmeyen sonuçlar doğurabileceği noktasında uyarmaktadır.[215] Verilerin depolanması noktasında yapay zekâ uygu-

[215] YÖK, *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*, 15.

lamaları üzerinden yaptığımız bir sorgulamaya aldığımız yanıt oldukça dikkat çekicidir:

Soru: Üyelik yaptığım tarihten itibaren sorduğum sorulardan hareketle hakkımda bir analiz yapar mısın?

Cevap: "Elbette! Üyelik yaptığınız tarihten itibaren sorduğunuz soruları ve taleplerinizi göz önünde bulundurarak, belirli eğilimleri ve ilgi alanlarınızı analiz edebilirim. İşte şimdiye kadar sorduğunuz sorular ve taleplerin genel bir analizi:

1. Din ve İslamî Araştırmalar:

• Kuran Tefsiri ve Zorlukları: Özellikle Kuran'ın bazı ayetlerinin Türkçeye çevirisi konusunda zorlukları ve tefsirle ilgili detaylı sorularınız dikkat çekiyor. Kuran tefsiri konusunda derinlemesine bilgi edinmek istediğiniz anlaşılıyor.

• Sâmirî: Sâmirî hakkında daha önce aldığınız cevapların eksik olduğunu belirtip, bu konuda daha detaylı bilgi istemişsiniz. Bu, tefsirle ilgili derin araştırmalar yapma eğiliminde olduğunuzu gösteriyor.

2. Eğitim ve Görsel İçerik:

• İslâm Medeniyetinde Eğitim Kurumları: İslam medeniyeti konusundaki talepleriniz, bu alandaki eğitim ve öğretim konularına özel bir ilgi duyduğunuzu gösteriyor. Ayrıca, bu bilgileri sunarken görsel içerik kullanımına da önem verdiğiniz açık.

• Görsel Tasarım: Sık sık görsel içerik taleplerinde bulunuyorsunuz. Özellikle Kuran ayetlerinin özgün ve yazısız görsellerini talep ettiğiniz görülüyor. Görsel öğrenmeye ve sunum yaparken görsel desteğe önem verdiğiniz anlaşılıyor.

3. Yapay Zeka ve Eğitim:

• Yapay Zeka Kullanımı: Yapay zekânın Kuran tefsirinde kullanımını değerlendiren sorularınız, bu konudaki yenilikçi yaklaşımlara olan ilginizi gösteriyor. Aynı zamanda, bu konudaki bilgileri ölçmek ve anlamak için soru-cevap formları oluşturma isteğiniz, akademik bir titizlikle çalıştığınızı ortaya koyuyor.

• Yapay Zeka ve Yanlılık: Yapay zekâ uygulamalarının çeşitli dinler ve ırklar üzerindeki olası yanlılıklarını sorgulama isteğiniz, hem akademik hem de etik bir kaygıya sahip olduğunuzu gösteriyor.

4. Dil ve Çeviri:

• Türkçe Tercüme: Metinlerin Türkçeye çevrilmesine yönelik talepleriniz, dil konusunda da güçlü bir hassasiyetiniz olduğunu ve ana dilinizde en doğru ifadeleri kullanma isteğinizi yansıtıyor.

Genel Değerlendirme:

• Araştırmacı ve Derinlemesine İnceleme: Sorularınızın çoğu, derinlemesine bir anlayış ve bilgi edinme isteğinizi gösteriyor. Özellikle dinî konularda derin analizler yapmayı tercih ediyorsunuz.

• Akademik ve Etik Yaklaşımlar: Akademik titizlikle çalışıyor ve özellikle İslamî araştırmalar, eğitim ve yapay zekâ uygulamaları üzerine odaklanıyorsunuz. Ayrıca, etik kaygılar da sizin için önemli.

Bu analiz, şimdiye kadar sorduğunuz sorular ve talepler üzerine oluşturulmuştur. Başka konularda da ilgilendiğiniz bir şey varsa veya bu analizde eksik bulduğunuz bir yön varsa, belirtirseniz onu da ekleyebilirim" (ChatGPT-4o)

Cevap: "Özür dilerim, ama sanırım bir yanlış anlaşılma oldu. Ben sohbet tabanlı bir yapay zekâ asis-

tanıyım ve her sohbet bağımsız olarak başlar. Önceki konuşmalarınızı veya üyelik bilgilerinizi göremiyorum veya bunlara erişemiyorum. Her sohbet yeni başlar ve önceki etkileşimlerinizi hatırlamam mümkün değil. Eğer belirli konular hakkında analiz yapmamı istiyorsanız, lütfen bu konuları benimle paylaşın. Size o anda yardımcı olmaktan memnuniyet duyarım. Alternatif olarak, eğer gerçekten geçmiş sorularınızla ilgili bir analize ihtiyacınız varsa, bu bilgileri muhtemelen platformun veya hizmetin sağlayıcısından talep etmeniz gerekebilir. Şu anda size nasıl yardımcı olabilirim? Hangi konuda bilgi almak veya analiz yaptırmak istersiniz?" (Claude 3.5 sonnet)

Cevap: "Maalesef, bu isteğini tam olarak yerine getiremiyorum. Sebebi, bir yapay zekâ modeli olarak benim senin Gemini üyeliğinle ilgili kişisel verilerine erişimim olmaması. Yani, ne zaman üye olduğunu, hangi soruları sorduğunu ve bu soruların ne hakkında olduğunu bilmiyorum." (Gemini)

ChatGPT'nin bu çalışma boyunca sorduğumuz sorulardan hareketle hakkımızda yaptığı tespitlerin oldukça şaşırtıcı olduğu görülmektedir. ChatGPT'ide "Tüm sohbetleri arşivle" özelliği başlangıçtan itibaren açık olduğundan hakkımızda ayrıntılı analiz yapabilmektedir. Ayarlar bölümünden bu sohbet arşivi silinebilmektedir. Ancak Claude ve Gemini'nin sohbet geçmişine yönelik arşiv tutmadığı verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Netice olarak yapay zekâ uygulamalarının sunduğu hizmetlerin veri güvenliği açısından oluşturabileceği olumsuz durumlara karşın özgün içeriklerin yapay zekâ uygulamalarına yüklenmemesi gerekmektedir.

SONUÇ

Yapay zekâ üzerine yürütülen araştırmalar, genel olarak bu teknolojilerin akademik çalışmalara iki temel katkısını vurgulamaktadır: Birincisi, araştırmacılara önemli ölçüde zaman kazandırması; ikincisi ise bilinçli araştırmacıları doğru kaynaklara yönlendirmesidir. Bu nedenle yapay zekânın bilim dünyasının omuzlarındaki yükü hafifletebileceği düşünülmektedir. Ancak araştırmacıların yapay zekâya fazla bağımlı kalmaları, düşünsel tembellik yaşamalarına neden olacağı gibi özgün yeteneklerini ve bakış açılarını aşındırılabilme ihtimali de bulunmaktadır. Dahası bilimsel araştırmalarda yapay zekâ kullanımının etik boyutu üzerinde daha fazla durulması gereken önemli konulardan biridir. Yapılan çalışmalarda hangi bölümde, hangi işlevde, hangi yapay zekâ uygulaması kullanılmışsa mutlaka bunun şeffaf bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Aksi durumda etik ihlali problemleriyle karşılaşılacaktır.

Dini konularda ve Kur'an üzerine yapılan sorgulamalarda alanın uzmanına, dini bir yayına, bir tefsire ya da meale… vb başvurmak yerine doğrudan yapay zekâ uygulamalarına insanların yönelmeyi tercih etmeleri ve bu davranışın yaygın bir alışkanlık haline dönüşme ihtimali üzerinde de durulmalıdır. Bu bağlamda araştırmacıların, Türkiye'deki dini kurum ve kuruluşların bu alandaki gelişmeleri yakından takip etmeleri ve ortaya çıkabilecek potansiyel risk ve tehditleri detaylı bir şekilde analiz etmeleri gerekmektedir. Bu konudaki ihtiyacı ve gelişmeleri görmezden gelmek ya da bu hususta "yapay

zekâ dini metinler üzerinde kullanılamaz" gibi bir ön kabulle hareket etmek vakıayla uyumlu olmayacaktır. Bu nedenle insanların ihtiyaç duyacağı hususlarda çeşitli uygulamaların kamuoyunun hizmetine sunulması yönünde çalışmaların yapılmasının bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Aksi takdirde kim tarafından, hangi verilerle, hangi amaçla oluşturulduğu yeteri kadar şeffaf olmayan özel yapay zekâ uygulamalarıyla insanlar başbaşa bırakılmış olacaktır.

Kur'an araştırmalarında yapay zekâ konusunu ele alan bu çalışmada ulaşılan sonuçları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- Literatür taramasında, genel üretken yapay zekâ modelleri yerine özelleştirilmiş uygulamaların (Scholar GPT, ResearchGPT, Consensus GPT gibi) kullanılması daha verimli sonuçlar vermektedir. Ancak literatür taramasında web tabanlı klasik yöntemlerin kullanılmasının daha uygun olduğu belirtilmelidir.
- Yapay zekâ uygulamaları, bilimsel araştırmaların hipotez, yöntem, problem ve varsayım belirleme aşamalarında fikir verici düzeyde katkı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte yapay zekâ, derinlemesine analiz gerektiren görevlerde sınırlı kaldığı için hipotez geliştirme, tartışma, yorumlama ve uygulama gibi üst düzey beceri ve uzmanlık gerektiren aşamalarda kullanılmamalıdır.
- Ayetlerin çevirisi konusunda yapay zekâ uygulamalarının özgün bir sonuç ortaya koyamadığı, mevcut çevirilerden ya doğrudan ya da derleyerek bilgileri sunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle "Yapay zekâ ile Kur'an çevirisi" gibi tanımlamalar yanıltıcı olabilir. Ancak yapay zekânın doğal

dil işleme yeteneği, mealler arasındaki nüansları ortaya koyma konusunda etkili olabilmektedir

- Tefsir metinlerinin harekelenmesi konusunda sadece ChatGPT'nin sınırlı derecede başarılı olduğu, klasik dönem Arapçasını içeren metinlerin tercümesinde ise genel olarak yapay zekâ uygulamalarının yetersiz kaldığı görülmüştür.
- Ayetlerin tefsir geleneğindeki anlamlarını inceleme konusunda yapay zekâ uygulamalarının sonuçları güvenilirlik açısından tartışmalıdır.
- Kur'an'da belirli bir konu veya kavramla ilgili ayetlerin tespitinde Claude'un diğer uygulamalara göre nispeten daha başarılı olduğu görülmüştür. Ancak bu tespitlerin henüz bilimsel araştırmalarda kullanılacak düzeyde olmadığı söylenmelidir.
- Yapay zekâ uygulamaları, kavram haritası oluşturma ve görsel yorumlama konularında başarılı performans sergilemektedir.
- Nispeten okunaklı el yazması ve matbu eserlerin dijital ortama aktarılması konusunda başarılı performans sergileyen Gemini'dir.
- Anket, soru formu, gözlem ve görüşme formları gibi veri toplama araçlarının oluşturulmasında yapay zekâ uygulamaları faydalı öneriler sunabilmektedir.
- Kaynakça düzenlemesinde hata payı göz önünde bulundurularak yapay zekâ uygulamalarından yararlanmanın mümkün olduğu görülmektedir.
- Yapay zekâ uygulamaları ayetleri genel anlamda yorumlarken, dilsel açıklamalara ve rivayetlere girmeden yüzeysel yorumlar sunmaktadır. Ayetlerden ve sûrelerden günümüze uygun me-

sajlar çıkarılması konusunda ise verilen cevaplar başarılıdır.

- Ayetlerin mantûkundan mefhûmunu çıkarma konusunda yapay zekâ uygulamaları oldukça isabetli yanıtlar vermektedir.
- Çelişkili görünen ayetlerde yapay zekâ uygulamaları, geleneksel İslam müelliflerinin görüşlerine benzer şekilde açıklamalar getirerek tutarlı sonuçlar verebilmektedir.
- Yapay zekâ uygulamaları zamirlerin mercii konusundaki ihtilaflara tam olarak vukufiyet sağlayamamaktadır.
- Tefsir ilmindeki tartışmalı ve ihtilaflı konular, yapay zekâ uygulamaları tarafından anlaşılabilmekte ve genellikle geleneksel düşünceye yakın cevaplar verilmektedir.
- Yapay zekâ uygulamaları ile ayet ve sûrelerdeki konular hakkında görsel oluşturmanın mümkün olduğu, fakat bu görsellerin oluşturulmasının gerekliliği, avantajları ve dezavantajları konusunu alanın uzmanlarının değerlendirmesi gerekmektedir.
- Özel olarak geliştirilmiş GPT modelleri aracılığıyla ayetlere dair daha derin analizlerin yapılması mümkündür. Bu durum tefsir ilminde ileride yapılacak araştırmalar için yeni bir perspektif sunmaktadır.

Netice itibariyle Kur'an araştırmalarında yapay zekâ farklı işlevlerde kullanılabilir. Ancak bu konudaki en isabetli yaklaşım, ChatGPT'nin de belirttiği üzere "yapay zekânın bir müfessir gibi davranmaktan ziyade, insan müfessirlerle iş birliği yaparak, onların anlayışını ve yorumlarını zenginleştiren bir yardımcı rol oynamasıdır."

KAYNAKÇA

Abay, Ahmet. "Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2012), 68-93.

Abay, Ahmet. *Vahiy, Yorum ve Hayatı İnşa.* Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cem'ül müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânil Kerîm.* Kahire: Daru'l-Hadis, 2007.

Akın, Ercan- Şahin, Mustafa Ergin. "Derin Öğrenme ve Yapay Sinir Ağı Modelleri Üzerine Bir İnceleme". *EMO Bilimsel Dergi* 14/1 (2024), 27-38.

Altıntop, Mevlüt. "Yapay Zekâ/Akıllı Öğrenme Teknolojileriyle Akademik Metin Yazma: Chatgpt Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 46/2 (2023), 186-211.

Arf, Cahit."Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir?". *Atatürk Üniversitesi 1958-1959 Öğretim Yılı Halk Konferansları*(1) (1959), 91-108.

Aşkun, Volkan. "Sosyal Bilimler Araştırmaları İçin Chatgpt Potansiyelinin Açığa Çıkarılması: Uygulamalar, Zorluklar Ve Gelecek Yönelimler". *Erciyes Akademi* 37/2 (2023), 622-656.

Atay, Rıfat. "Kutsal Metinlerin Görselleştirilmesi ve Dijitalleştirilmesini Tartışmak: Kitab-ı Mukaddes Örneği". *VIII. Dini Yayınlar Kongresi -Dijital Yayıncılık- 28-30 Mayıs 2021*, Ankara, 2021; 391-417.

Ayıntâbî, Mehmed b. Hamza ed-Debbâğ. *Tercüme-i Tibyân.* 4 cilt. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1306.

Bayındır, Abdulaziz. "Resimli Kur'an meali hazırlanmasında bir sakınca olur mu?". *YouTube* 25 Kasım 2016.https://www.youtube.com/watch?v=qCRLIYBycCg&ab_channel=F%C4%B1ratTv

Begavî, Ebû Muhammed el-Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. B.y.: Daru Tîbe, 4. Basım, 1997.

Beyzâvî, Nâsırüddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. sad. Abdulaziz Hatip. İstanbul: Semerkand Yay. 2014.

Bozkurt, Aras. "ChatGPT, Üretken Yapay Zekâ ve Algoritmik Paradigma Değişikliği". *Alanyazın* 4/1 (2023), 63-72.

Büyükada, Samet. "Akademik Yazımda Yapay Zekâ Kullanımının Etik Açıdan İncelenmesi: ChatGPT Örneği". *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (Nisan 2024), 1-12.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 6. Basım, 2005

Cotton, Debby R E- Cotton, Peter A- Shipway, Reuben. "Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT". *Innovations in Education and Teaching International* (2023), 1-12.

Çakır, Furkan. "Yapay Zekâ ve Hadis". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2023), 109-131.

Çelebi, Vedat - İnal, Ahmet. "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi". *Journal of International Social Research* 12/66 (2019), 651-661.

Çelik, Hüseyin. "Kuran'da Savaşla İlgili Getirilen Düzenlemeler", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2017), 21-51.

Çol, Muhammet. "Müfessirin İhtiyaç Duyduğu Kaideler Üzerine Sistematik Bir İnceleme Denemesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019), 205-226.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 27. Basım, 2013.

Dilek, Gizem Öztürk. "Yapay Zekânın Etik Gerçekliği". *Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği* 2/4 (2019), 47-59.

Doğanay, Abdulhamid. *Veri gazeteciliği, algoritmik habercilik ve yapay zekânın, gazetecilik üzerindeki dönüştürücü etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Ersönmez, Hüseyin. "Arap Dilinde Tahdîd Üslûbu ve Türkçeye Çeviri Problemi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 301-316

Gezgin, Ali Galip. "Eşanlamlılık Bağlamında Kur'ân'da "Korku" İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme". *İslâmî Araştırmalar* 16/1 (2003), 38-62.

Giray, Louie. "Authors should be held responsible for artificial intelligence hallucinations and mistakes in their papers". *Journal of the Practice of Cardiovascular Sciences* 9/2 (2023), 161-163.

Girîdî Sırrı Paşa. *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn*. Sad. Mustafa Talu. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2021.

Gül, Yavuz Ercan. "Sosyal Bilimlerde Araştırma Süreci ve Aşamalarına Kuramsal Bir Bakış". *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1 (2023), 22-38.

Güncel Türkçe Sözlük. "Yapay". https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 15.03.2024

Güvercin, Cemal Hüseyin. "Tıpta yapay zekâ ve etik". *Yapay zekâ ve tıp etiği* 1 (2020), 7-13.

Halidi, Gülay. "Yapay Zekâ Etiği Tartışmaları için Bazı Tarihsel-Kavramsal Önbilgiler". *Türkiye Biyoetik Dergisi* 9/4 (2022), 155-163.

Hatiboğlu, İbrahim. "el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 30/346-347. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Hatiboğlu, İbrahim. "Muhammed Fuâd Abdülbâkī". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 30/526-527. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Haton, Jean Paul - Haton, Marie Christine. *Yapay Zekâ*. Çev. Ayşen Emekçi-Alev Türker. İstanbul: İletişim Yayınları 1991.

Hosseini, Mohammad- Rasmussen, Lisa M.- Resnik. David B. "Using AI to write scholarly publications". *Accountability in research* (Jan 2023), 1-9.

İbn Ebû Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1419.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-ʿArab*. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.

Kaptan, Fitnat. "Fen öğretiminde kavram haritası yönteminin kullanılması". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (1998), 95-99.

Kattân, Mennâ' Halîl. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 3. Basım, 2000.

Korkmaz, Adem. "Dijital Dilin Yolculuğu: Chatgpt ve Yapay Zekânın Doğal Dil İşleme Dünyasındaki Rolü". *2. Bilsel International World Science And Research Congress* 16-17 September 2023, 348-358.

Koşaner, Özgün- Çimen, Beyza- Karacan, Pelin. "Dil Modeli Üretimi ve İnsan Yazımı Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemesi: Akademik Metinler Bağlamında Bir İnceleme". *Günce Filoloji ve Sosyal Bilimler Çalışmaları I*, ed. Veli Uğur. İzmir: Günce Yayınları, 2023, 144-158.

Köksal, M. Fatih. "Bilim Dünyamızın Kanayan Yarasında Yeni İcatlar veya Adı Konulmamış Yayın Etiği İhlalleri". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/1 (2020), 209-218.

Köse, Utku. *Yapay Zekâ Felsefesi*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2022.

Kur'ân Yolu. Erişim 10 Mayıs 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr

Kutub, Seyyid. *Fî Ẓılâli'l-Ḳur'ân*. 6 cilt. Kahire: Darü'ş-Şurûk, 32. Basım, 2003.

Küçükvardar, Mert – Aslan, Alaattin - Bayrakcı, Serkan. "Yapay Zekâ ve Etik Üzerine Bir Araştırma". *Atlas Journal* 6/36 (2020), 1065-1077.

Maḥallî, Ebû Abdullâh Celâlüddîn Muḥammed b. Aḥmed - Süyûṭî, Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn Abdurraḥmân b. Ebû Bekr. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. Ḳahire: Dârü'l-Ḥadîs, ts.

Mete, Mevlüt Hürol. "Sosyal Bilimlerde Büyük Veri Analitiği, Yapay Zekâ ve Makine Öğreniminin Kullanımı". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/1 (2023), 99-120.

Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 1423

Nilsson, Nils J. *Yapay Zekâ Geçmişi ve Geleceği*. trc. Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.

Oçak, Zeliha. "Chatgpt-4'ün Bilimsel Özgünlük, Yazarlık Ve Etik Üzerine Etkisi: Araştırmacı-Yapay Zekâ İş Birliği Önerileri". *Dijital Evrenin Yeni İletişim Kodları IV,* Ed. Doç. Dr. Ceren Bilgici. 173-196. Ankara: Nobel Yayınları, 2023.

Öz, Ahmet. "Hurufilik Akımının Kur'an Ayetlerini İstismarı", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2006), 183-219.

Öz, Ahmet. *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.

Özcan, Belde Duru- Doğan, Mustafa. "Yapay Zekânın Denetim ve Kontrolü İçin Bütünleşik Yapay Zekâ Mantıksal Çerçevesi". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57/4 (2022), 3160-3175.

Özel, Harun - Soumana, Youssoufa. "Modern Dönem Çeviri Faaliyetlerinin Arap Edebiyatının Gelişimine Katkısı". *Istanbul Journal of Arabic Studies* 6/2 (Aralık 2023), 249-80.

Özizer, Hülya. "Yapay Zekânın Faydaları ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 11/104 (2024), 336-348.

Öztürk, Kadir- Şahin, Mustafa Ergin. "Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış". *Takvim-i Vekayi* 6/2 (2018), 25-36.

Öztürk, Mustafa. "Tefsirde Usûl(süzlük) Sorunu". *İslâmiyât* 6/4 (2003), 69-84.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2016.

Pak, Zekeriya. "30. Cüz'ün Çevirisi ve Çeviri Üzerine Bazı Notlar". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2006), 29-68.

Pak, Zekeriya. "Meâllerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: -Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi-". *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2004), 27-39.

Pak, Zekeriya. "Kur'an'ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik". *Dinî Araştırmalar* 8/22 (2005), 105-122.

Pak, Zekeriya. *Allah-İnsan İletişimi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

Pak, Zekeriya. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.

Say, Cem. *50 Soruda Yapay Zekâ.* İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 7. Baskı, 2018.

Shahriar, Sakib - Hayawi, Kadhim. "Let's have a chat! A Conversation with ChatGPT: Technology, Applications, and Limitations". *arXiv preprint arXiv:2302.13817* (2023).

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: el-Heyetül-Mısriyye, 1974.

Şenat, Fatma Asiye. "Kur'an Konularını Görsel Dille Anlatmanın İmkânı Üzerine". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (2016), 267-283.

Tiyek, Fatih – Pak, Zekeriya. ""Farada" Fiilinin Anlamı İle İlgili Meal ve Tefsirlerdeki Belirsizlikler ve Çözüm Önerisi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim, 2023), 568- 592.

Tiyek, Fatih - Reyhanlıoğlu, Hilal. "Kur'an-ı Kerîm'de Ara Cümle Olgusu ve Tefsire Etkisi". *Artuklu Akademi* 9/1 (Haziran 2022), 161-177.

Tiyek, Fatih. "Kur'an Ayetlerinin Yorumunda Öznellik Sorunu". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/1 (2016), 163-181.

Tiyek, Fatih. "Kur'an Meallerindeki Lafzî Tercümenin Allah'ın Yüceliğini Aktarmadaki Yeterliliği". *Amasya İlahiyat Dergisi* 20 (2023), 48-78

Tiyek, Fatih. "Kur'an'da Zamirin Merciini Tespitteki Bağlamsal Sorun". *Bilimname* 27/2 (2014), 141-157.

Tiyek, Fatih. *Anlama Etkisi Bakımından Kur'an Zamirleri.* Ankara: Ankara Okulu, 2022.

Tiyek, Fatih. *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2017.

Topakkaya, Arslan - Eyibaş, Yağmur. "Yapay Zekâ ve Etik İlişkisi". *Felsefe Dünyası* 70 (2019), 81-99.

Turing, Alan Mathison. "Computing Machinery and Intelligence". *Mind* 59/236 (1950): 433-460.

Tübitak. "Yapay zekâ". *Bilim ve Teknik Dergisi* (2001), 38-47.

Ünal, Erdem. "Üretken Yapay Zekâ Çağı ve ChatGPT". *Bilim ve Teknik* (Eylül 2023), 56-64.

Walker, Chris Stokel. "ChatGPT listed as author on research papers: many scientists disapprove". *Nature* 613 (2023), 620-621.

Xu, Ziwei- Jain, Sanjay- Kankanhalli, Mohan. "Hallucination is inevitable: An innate limitation of large language models". *arXiv preprint arXiv:2401.11817* (2024), 1-26.

Yılmaz, Atınç - Kaya, Umut. *Derin Öğrenme*. İstanbul: Kodlab Yayın, 2019.

Yılmaz, Atınç. *Yapay zekâ*. İstanbul: Kodlab Yay. 7. Baskı, 2020.

YÖK. *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*. Mayıs 2024.

Yücel, Hasan. "Ayet Numaralarının Mushafa Ekleniş Amacı Üzerine". *Dinî Araştırmalar* 24/61 (2021), 375-426.

Yüksel, Muhammed Bahaeddin. *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Zerkeşî, Bedreddin. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1957.

http://www.kuramer.org/tr/kutuphane/kuramer-kutuphane-programi Erişim tarihi: 15.02.2024

https://chatgpt.com/ Erişim Tarihi: 05.06.2024

https://claude.ai/new Erişim Tarihi: 05.06.2024

https://copilot.microsoft.com/ Erişim Tarihi: 28.06.2024

https://en.wikipedia.org/wiki/ELIZA#Bibliography Erişim Tarihi: 05. 01. 2024.

https://gemini.google.com/app?hl=tr Erişim Tarihi: 05.06.2024

https://help.openai.com/en/articles/8554397-creating-a-gpt Erişim Tarihi: 16.05.2024

https://medium.com/@ramazanolmeez/b%C3%BCy%C3%BCk-dil-modellerinde-hal%C3%BCsinasyonlar-ee83c3008d40 Erişim Tarihi: 15.02.2024

https://nuqayah.com/ Erişim tarihi: 15.02.2024

https://openai.com/about Erişim Tarihi: 05.06.2024

https://shamela.ws/ Erişim tarihi: 15.02.2024

https://tafsirtabari.com/ Erişim Tarihi: 05.01.2024

https://tr.turnitin.com/blog/turnitin-in-yapay-zekâ-ai-destekli-yazilarin-ve-chatgpt-nin-tespiti-icin-sundugu-olanaklara-genel-bir-bakis Erişim Tarihi: 15.03.2024.

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italyadan-yapay-zekâ-sohbet-robotu-chatgptye-erisim-engeli/2860731 Erişim Tarihi: 15.02.2024.

https://www.bbc.com/turkce/articles/c1vlezvg09lo#:~:text=Avrupa%20Parlamentosu%2C%20d%C3%BCnyada%20yapay%20zekâ,eden%20yapay%20zekâ%20uygulamalar%C4%B1%20yasaklan%C4%B1yor. Erişim Tarihi 14.03.2024.

https://www.citavi.com/en Erişim Tarihi: 01.07.2024

https://www.isnadsistemi.org/hakkinda/onemi-ve-amaci/ Erişim Tarihi: 01.07.2024.

https://www.mendeley.com/ Erişim Tarihi: 01.07.2024

https://www.mobdii.com/Aljamaie.html Erişim tarihi: 15.02.2024

https://www.nature.com/articles/d41586-023-02477-w#ref-CR1 Erişim Tarihi: 15.03.2024.

https://www.theguardian.com/technology/2023/mar/19/ai-makes-plagiarism-harder-to-detect-argue-academics-in-paper-written-by-chatbot Erişim Tarihi: 05.02.2024.

https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx Erişim Tarihi: 05.01.2024

https://www.zotero.org/ Erişim Tarihi: 01.07.2024.

https://x.com/makcadev/status/1804980661507252655?t=RbrK5vSnDYy6eMDVSy2Kw&s=08 Erişim Tarihi: 28.06.2024.

Doğal dil işleme yeteneğine sahip yapay zekâ teknolojileri, çağımızın en etkili buluşlarından biri olarak, metin üretimi ve analizi konusundaki üstün performanslarıyla dikkat çekmektedir. Bu teknolojiler, büyük veri setlerini hızla işleyebilme ve karmaşık metinsel ilişkileri ortaya koyma yetenekleri sayesinde, akademik araştırmalarda da giderek daha fazla yer bulmaktadır. Dijital çağın sunduğu bu yenilikler, Kur'an araştırmalarında yeni yöntem ve yaklaşımların geliştirilmesini gerekli kılmakta, bu da konuyu güncel akademik araştırmaların odak noktası haline getirmektedir. Günümüzde Kur'an'a bir metin olarak muhatap olduğumuz göz önüne alındığında, yapay zekâ uygulamalarının Kur'an'ı analiz etme ve yorumlama becerisinin hangi seviyede olduğu önem arz etmektedir. Uygulama yönü ağırlıklı olan bu eser, yapay zekânın Kur'an araştırmaları ve yorumlarına potansiyel katkılarını ve olası risklerini sistematik bir bakış açısıyla ele alarak; tefsir ve Kur'an üzerine çalışma yapan araştırmacılara faydalı olmayı hedeflemektedir.

www.kitapdunyasi.com.tr
/kitapdunyasiyayinlari
9 786053 512349
Kitap Dünyası

View publication stats